

FORORD

I forbindelse med det europeiske språkåret 2001 ønsket den språkpolitiske referansegruppa under Nordisk Ministerråd utredet to områder i de nordiske landene. Den ene utredningen skulle gi en oversikt over de seinere års språkpolitiske initiativer, den andre skulle gi en framstilling av risikoen for språklig domenetap og skaffe rede på hvor langt denne utviklingen var kommet. De to utredningene ble seinere bestemt slått sammen, og den norske utredningen foreligger her.

Dette arbeidet består dermed av to hoveddeler. Del 1 er en redegjørelse for den nåværende språkpolitiske situasjonen i Norge og for noen av de språkpolitiske initiativene som har vært tatt det siste tiåret. Det er naturlig (og etter mandatets ønske) også å se på hvilke motiver som ligger til grunn for disse initiativene.

'Domenetap' defineres i mandatet som det forhold at morsmålet viker for et annet språk innenfor bestemte samfunnsområder (mandatet fokuserer på engelsk).

Del 2 er en redegjørelse for omfanget av og risikoen for domenetap på noen utvalgte samfunnsområder. Referansegruppa vil ha besvart disse spørsmålene: På hvilke samfunnsområder forekommer det domenetap? Hvilket omfang har domenetapene? Hvilke motiver ligger bak at man oppgir sitt eget språk? Har det vært gjort noe for å minske eller hindre domenetapet?

Tidspress har begrenset arbeidet på flere måter. Det har ikke vært mulig å behandle noen av emnene så grundig man kunne ønsket. En uforutsett framskynding av innleveringsfristen reduserte tiden jeg hadde avsatt til utbygging av enkelte emner og avsluttende kvalitetssikring, innstramming og strukturering, og risikoen for feil og mangler er blitt større enn jeg opprinnelig hadde tenkt meg. Men ansvaret er mitt.

Resultatet må ses på som et journalistisk arbeid der tilgangen på materiale, deriblant tidligere forskning og artikkelstoff, delvis har vært retningsgivende for innholdet. Men her finnes også nytt stoff.

Det er viktig at flest mulig kan ta del i debatten om språkpolitikk og domenetap. I tråd med mandatets ønske har jeg lagt stor vekt på å uttrykke meg forståelig. Utredningen skal kunne nå så mange som mulig.

Oslo i september 2001:

Jan R. Tislevoll

INNHold

Side

DEL 1: NORSK SPRÅK: STATUSUTREDNINGEN

1.1 NORSK SPRÅK I DAG OG I GÅR, INNLEDNING	5
1.1.1 Ordbøker.....	6
1.1.1.1 Tospråklige ordbøker	6
1.1.1.2 Enspråklige lærebøker	7
1.1.2 Noe om de norskspråklige i Norge.....	7
1.1.3 Noe om samene	8
1.1.4 Noe om minoritetsgruppene i Norge	9
1.1.5 Noe om innvandrene	9
1.1.6 Noe om minoriteters og innvanderes språklige rettigheter	10
1.1.7 Nordmenns grunnleggende språkkunnskaper	11
1.1.7.1 Tale-, lese- og skriveferdigheter i norsk.....	11
1.1.7.2 Kunnskaper i andre språk	13
1.1.8 Noe om språklig klima	14
1.1.9 Kort sammenfatning	15
1.2 NORSK SPRÅK OG REGULERING AV DET.....	16
1.2.1 Landets språk.....	16
1.2.2 Undervisning	17
1.2.3 Borgervern.....	18
1.2.4 Arbeidsmiljø / farlig gods	18
1.2.5 Andre lover.....	18
1.3 RATIFISERINGER AV INTERNASJONALE AVTALER.....	19
1.3.1 Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter	19
1.3.2 Den europeiske pakten om regions- og minoritetsspråk	21
1.3.3 Den nordiske språkkonvensjonen.....	21
1.3.4 Diskusjon.....	22
1.4 SPRÅKPOLITISKE INITIATIVER DET SISTE TIÅRET OG FRAMOVER	23
1.4.1 Norsk språkråd	23
1.4.1.1 ”Aksjonen mot språklig miljøvern” og andre initiativer fra Språkrådet	24
1.4.1.2 Diplom for godt navnevelt	28
1.4.1.3 ”Navn i neon”	28
1.4.1.4 Informasjon til skolene	29
1.4.1.5 Reaksjoner og kritikk	29
1.4.2 Språkrådets ”Plan for styrking av norsk språk”	30
1.4.2.1 Globalisering og engelsk	30
1.4.2.2 Språkbruk og holdninger	30
1.4.2.3 Kultur og massemedier.....	31
1.4.2.4 Politiske perspektiver	31
1.4.2.5 Målgrupper og arbeidsformer.....	32
1.4.2.6 Tiltak for allmennheten	32
1.4.2.7 Tiltak for barn og unge.....	33
1.4.4.8 Tiltak for næringslivet	34

1.5 POLITISKE PARTIERS PLANER FOR NORSK SPRÅK	35
1.5.1 Arbeiderpartiet	35
1.5.2 Høyre	35
1.5.3 Fremskrittspartiet	35
1.5.4 Kristelig Folkeparti	36
1.5.5 Sosialistisk Venstreparti	36
1.5.6 Senterpartiet	36
1.5.7 Venstre	36
1.5.8 Rød Valgallianse	37
1.5.9 Miljøpartiet De Grønne	37
1.5.10 Kort sammenfatning, politiske partier	37
1.6 ANDRE SPRÅKPOLITISKE INITIATIVER	38

DEL 2: DOMENETAPSUTREDNINGEN

2 INNLEDNING	39
2.1 PRESSEOPPSLAG OM DOMENETAP	39
2.2 DOMENETAP SOM KULTURPOLITISK UTFORDRING	41
2.3 GRUNNLEGGENDE OM LÅNORD	41
2.4 SKOLE OG UTDANNING	43
2.4.1 Barnehagen	43
2.4.1.1 Hvordan kan retningslinjene tilpasses? – rapport fra en barnehage	45
2.4.1.2 Barn med andre morsmål	46
2.4.2 Skolefritidsordningen (SFO)	47
2.4.3 Grunnskolen (1. til 10. klasse)	47
2.4.3.1 Domenetapsproblematisering i læreplanen?	48
2.4.4 Videregående skole	48
2.4.4.1 Domenetapsproblematisering i læreplanen?	48
2.4.4.2 Innledning til diskusjon, læreplaner	49
2.4.4.3 Bilingval undervisning	50
2.4.4.4. Synspunkter og diskusjon, bilingval undervisning	50
2.4.4.5 Godkjenningsordningen	52
2.4.4.6 Diskusjon, godkjenningsordningen	52
2.4.5 Høyere utdanning og forskning	53
2.4.5.1 Noe om private skoler	54
2.4.5.2 Pensumlitteratur på grunnnivå i høyere utdanning (NIFU)	54
2.4.5.3 Norske lærebøker sett fra UoH-sektoren og forlagsbransjen	57
2.4.5.4 Diverse synspunkter	59
2.4.5.5 Studentoppfatninger	61
2.4.5.6 Hovedoppgaver og doktoravhandlinger på engelsk	63
2.4.5.7 To universiteters syn på engelsk lærestoff	63
2.4.5.8 Innledning til diskusjon, høyere studier og forskning	64

2.5 ARBEIDSLIVET.....	65
2.5.1 Oljealderen og oljespråket.....	66
2.5.1.1 Støtte til utvikling av norsk gassterminologi (IGU-prosjektet).....	66
2.5.2 De største norske bedriftene	69
2.5.2.1 Kværner ASA.....	69
2.5.2.2 Norsk Hydro ASA.....	69
2.5.2.3 Posten Norge BA.....	70
2.5.2.4 Orkla ASA.....	70
2.5.2.5 Telenor AS	71
2.5.2.6 Aker RGI Holding ASA	73
2.5.2.7 Statoil	73
2.5.2.8 ABB AS.....	75
2.5.2.9 Reitan Narvesen	76
2.5.2.10 Wilh. Wilhelmsen ASA.....	77
2.5.3 Andre bedrifter	78
2.5.3.1 SALE!.....	78
2.5.3.2 SAS.....	79
2.5.4 Respons fra fagforeninger	80
2.5.4.1 Akademikerne	80
2.5.4.2 Finansforbundet.....	80
2.5.4.3 Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet	81
2.5.4.4 KFO	81
2.5.4.5 Norsk Forskerforbund	82
2.5.4.6 Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund	82
2.5.4.7 Diskusjon.....	83
2.6 KULTURLIVET	84
2.6.1 Den norske kirke, Porvoo-avtalen	85
2.6.2 Massemedier og populærkultur	85
2.6.2.1 Populærmusikk på radio og fjernsyn	86
2.6.2.2 Avisa <i>Verdens Gang</i>	88
2.6.2.3 Diskusjon	89
2.7 KORTFATTET OM OFFENTLIG SEKTOR.....	90
2.8 VARIA.....	92
2.8.1 Konferansespråk i Norden.....	92
2.8.2 Andre kontaktsituasjoner.....	93
2.9 NORSK SPRÅK OG IKT.....	93
2.9.1 Noen synspunkter: Øker IT og språkteknologi faren for domenetap?	96
2.10 SLUTTORD.....	97
LITTERATURLISTE.....	99

DEL 1: NORSK SPRÅK: STATUSUTREDNINGEN

1.1. NORSK SPRÅK I DAG OG I GÅR, INNLEDNING

Av Norges 4,5 millioner innbyggere har rundt regnet 93 % norsk som morsmål. Dialektmangfoldet i Norge er stort, men dialektene er stort sett gjensidig forståelige, selv om det finnes dialekter med innslag som kan være vanskelige å forstå for folk utenfor nærområdet. Talemålene i Oslo- og østlandsområdet er nær beslektet med den mest utbredte skriftnormen og forstås gjennomgående av alle innfødte nordmenn.

Norsk har to skriftspråksvarianter: bokmål og nynorsk. I lov av 11. april 1980 nr. 5 om målbruk i offentlig tjeneste (målloven) paragraf 1 første punktum står det:

Bokmål og nynorsk er likeverdige målformer og skal vere jamstelte skriftspråk i alle organ for stat, fylkeskommune og kommune.

At de to målformene har samme offisielle status, innebærer blant annet at private kan kreve svar fra staten i den målformen de ønsker, og at landsdekkende statlige organer bruker begge målformer i utadrettede dokumenter. Det finnes egne språkregler for de lisensfinansierte radio- og fjernsynskanaler (Norsk Rikskringkasting). For andre radio- og fjernsynskanaler som TV 2 og P4 (Radio Hele Norge) forutsettes det i konsesjonsreglene at programprofilen baseres på prinsippene om allmennkringkasting. Det innebærer at sendingene skal tilgodese også smalle lyttergrupper, og at programmene skal bidra til å styrke norsk språk, identitet og kultur.

I skolen kalles førstevalget hovedmål, mens den andre målformen kalles sidemål. Skolekretsene velger sitt hovedmål ved avstemning i kretsen. Det kan opprettes parallellklasser i grunnskolen etter visse regler. Fra og med 8. klasse kan elevene selv velge hovedmålform, men de får undervisning i og blir prøvd i begge målformene.

De to norske skriftformene er et resultat av nasjonsdanningen i Norge. Vi har dermed også to danningstradisjoner og to skriftkulturer, to typer offentlighet (Bull 1999). Enkelt sagt er bokmål tilpasset fra den varianten av dansk som tidligere ble brukt i styre og stell, mens nynorsk er resultatet av Ivar Aasens innsats på midten av 1800-tallet for å samle og systematisere norsk grammatikk og ordmateriale. Begge variantene har imidlertid vært betydelig endret det siste hundreåret, ikke minst gjennom aktiv språkstyring.

Bokmål dominerer, både i mediene, i forretningslivet og i folket. Fremdeles knyttes det mer prestisje til bokmål enn til nynorsk.

Det utgis blader og aviser på begge målformer, men alle de største bladene og de riksdekkende avisene er på bokmål.

Bokmålsområdene er stort sett konsentrert om de største byene og områdene rundt Oslofjorden og det sentrale Østlandet; nynorsk er mest utbredt på Vestlandet og i indre fjellområder.

Per 2. april 2001 var 164 (37,7 %) av 435 kommuner bokmålskommuner, 116 (26,7 %) var nynorskkommuner, mens 155 (35,6 %) var nøytrale (mållovens kriterier).

Merknad [JT1]: Stoff fra Nynorsk faktabok? Snakk med Jon.

1.1.1 Ordbøker

Ordbøker kan deles inn etter om de er enspråklige, tospråklige eller flerspråklige. Oversiktene under inneholder et lite utvalg av de mange ordbøker som er utgitt i Norge gjennom årene. Utvalget er temmelig tilfeldig, men bøker som har praktisk nytte for folk i dag, er prioritert. Grammatikker, hjelpebøker, leksikon og lignende er ikke med her. Fullstendige referanser til noen av bøkene finnes i bibliografien bakerst. Mer informasjon om ordbøker kan finnes blant annet i *Språk i Norden* (alle utgaver) og i bibliotekbasen www.bibsys.no.

1.1.1.1 Tospråklige ordbøker

Eva L. Haugen (Haugen 1984) har laget en oversikt over antallet ordbøker til og fra hovedspråkene engelsk, tysk og fransk i perioden 1900–1980:

	Engelsk	Fransk	Tysk	I alt
Danmark	83	49	71	203
Island	7	4	3	14
Norge	79	15	34	128
Sverige	131	60	99	260
I alt	300	128	177	605

Det har kommet ut flere ordbøker også etter 1980.

Eksempler på ordbøker mellom norsk og de tre hovedspråkene:

Engelsk–norsk stor ordbok (1996, ca. 266 000 oversettelser¹)

Fransk blå ordbok. Fransk–norsk / norsk–fransk (1999, 80 000 oppslagsord)

Tysk–norsk / norsk–tysk (1998, 88 000 oppslagsord)

Mellom norsk og andre nordiske språk finnes blant annet disse ordbøkene:

Norsk–dansk ordbok (1955/1987, 507 s.)

Finsk–norsk norsk–finsk lommeordbok (1996, ca. 25 000 ord)

Norsk–islandsk ordbok (1995, ca. 17 000 ord)

Stor norsk–samisk ordbok (2000, ca. 25 000 ord)

Norstedts norsk–svenska ordbok (1992, 547 s.)

I tillegg finnes det ordbøker blant annet mellom norsk og disse språkene (én vei eller begge): albansk, arabisk, bosnisk-kroatisk-serbisk, estisk, gresk, italiensk, kinesisk, kurdisk, latin, latvisk, nederlandsk, persisk, polsk, portugisisk, russisk, somali, spansk, swahili, tyrkisk, ungarsk, vietnamesisk.

Dessuten finnes det mengder av mindre ordlister og oversikter, blant annet for hindi, punjabi, rumensk, tsjekkisk og urdu.

¹ Ordet refererer antakelig ikke til det samme som 'opplagsord'.

1.1.1.2 Enspråklige ordbøker

I norsk skole har det ikke vært noen særlig tradisjon for å bruke enspråklige ordbøker med etymologisk angivelse. Én grunn er nok at det knapt har funnes enkle og billige ordbøker av dette slaget. I stedet har man brukt ordlister², som har kommet ut i stadig reviderte utgaver etter hvert som regler og ortografi har vært endret (og det har ikke vært sjelden). Et lite utvalg ordlister og -bøker:

Bokmålsordboka (definisjons- og rettskrivningsordbok, 1993)³

Bokmålsordlista (bygger på Bokmålsordboka, men har ikke med definisjoner, 1992)

Nynorsk ordliste (Alf Helleviks klassiske rettskrivningsordliste, siste utg. i 2001)

Nynorskordboka (som *Bokmålsordboka*, men nynorsk, siste utg. (eg. opplag) i 1998)⁴

Nynorskordlista (som *Bokmålsordlista*, men nynorsk, 1996)

Tanums store rettskrivningsordbok (ordboka med det største antallet oppslagsord og ordsammensetninger, ca. 300 000)

Norsk Illustrert Ordbok (moderat bokmål og uoffisielt riksmål, betydning, bruk og opprinnelse)

Norsk Ordbok (stort ordboksverk som gir opp former på nynorsk og i dialektene, utgivelsen begynte i 1950 og er planlagt fullført i 2014)⁵

Norsk riksmålsordbok (klassisk ordbok i fire bind, delvis foreldet, men nyttig som oppslagsverk, betydning, bruk og opprinnelse, 1937–57)⁶

Ellers finnes det mengder av spesialordbøker innenfor medisin, sport, kjemi og fysikk og et utall andre emner. Rådet for teknisk terminologi (RTT) har for eksempel utarbeidet et stort antall ordbøker og -lister innenfor så ulike emner som elektronikk, plast- og gummiteknikk, romvirksomhet og fiberoptikk (www.rtt.org/ordb.html).

1.1.2 Noe om de norskspråklige i Norge

Hvis vi regner ut fra Statistisk sentralbyrås (SSB) tall, skulle ca. 93 % av folket i Norge være opprinnelig norskspråklige (det avhenger likevel av hvordan man regner).

Obligatorisk skriftlig opplæring på begge målformer i gymnaset ble innført ved stortingsvedtak i 1907. Fra før fantes det en lignende ordning for lærerskolen (fra 1902). I 1935 ble ordningen også innført i realskolen (middelskolen), og prinsippet ble ført videre med folke- og grunnskolelovene av 1959 og 1969 (Almenningen 2000). Fra og med 1971 har dermed alle norske skoleelever som har fått allmenn skoleopplæring i Norge, hatt obligatorisk skriftlig

² Grensen mellom begrepene ordbok og ordliste er temmelig flytende.

³ Bokmålsordboka og Bokmålsordlista er delvis foreldet når det gjelder en god del av ordforrådet. Førstnevnte kommer i ny utgave så snart en ny reform er vedtatt, muligens i 2002 (nettutgaven er oppdatert til og med 1996).

⁴ Kommer i ny utgave (3.) ca. 1. november 2001 på Samlaget med ajourført rettskrivning t.o.m. 2001.

⁵ Arbeidet begynte i 1930-årene, første heftet kom i 1950, og hele første bindet var ferdig i 1966.

⁶ Det kom to tilleggsbind (V og VI) i 1995.

opplæring i begge målformer fra og med 9. klasse (før 8. klasse) og til og med 3. klasse i videregående skole.

Skoleåret 2000–2001 hadde 500 928 elever (84,9 %) bokmål som hovedmål, 88 483 (15 %) hadde nynorsk, mens 952 (0,16 %) hadde samisk.

Rundt 11 % krysser av for å få selvangivelsen på nynorsk, og om lag samme prosentandel oppgir nynorsk som målform på sesjon (Grepstad 1998).

1.1.3 Noe om samene

Det er vanskelig å anslå antallet etniske samer i Norge. Samisk språkråd og Sametinget anslår et sted mellom 30 000 og 50 000. Et objektive kriterium for å kunne regne seg som same er at minst en av oldeforeldrene snakket samisk, og at en selv føler seg samisk. For å kunne stemme til sametingsvalget må en i tillegg være fylt 18 år. I valgmanntallet står det per i dag (august 2001) 9500 personer.

Det samiske språkområdet strekker seg tradisjonelt over deler av Norge, Sverige, Finland og Russland, fra de nordlige delene av Hedmark fylke i Norge og Kopparbärgslän i Sverige i en 150–300 km bred sone nordover og østover til de østlige delene av Kolahalvøya. Språkområdet er ikke enhetlig, men kan deles inn i ti hoveddialekter⁷.

Samisk er i prinsippet og med visse forbehold likestilt med norsk.

Selv om de samisktalende til dels bor svært spredt, særlig i sør og nord, er nabodialekter overalt gjensidig forståelige (ibid.). Det som gjør at språkforskere stort sett bruker begrepet samiske språk i stedet for samiske dialekter, er at varianter som eksisterer langt fra hverandre, ikke minst nord- og sørsamisk, ikke er innbyrdes forståelige uten etter lang trening. Lulesamisk og nordsamisk, som ligger i tilstøtende områder, står for eksempel nær hverandre, men skiller seg fra hverandre særlig i substantivbøyningen (kasus) og verbøyningen, mens lydverket i prinsippet er forholdsvis likt (ibid.). Forholdet mellom lulesamisk og nordsamisk kan sammenlignes med forholdet mellom norsk og svensk, mens nordsamisk og sørsamisk står like langt fra hverandre som norsk og islandsk (oppl. fra Samisk språkråd).

I samiske distrikter har alle i grunnskolealder rett til opplæring i og på samisk. Utenfor samiske distrikter har minst ti elever i en kommune som ønsker opplæring i og på samisk, rett til slik opplæring så lenge det er minst seks elever igjen i gruppa. Kommunen kan vedta å legge opplæring på samisk til en eller flere skoler i kommunen. Kommunen kan også gi forskrifter om at alle i grunnskolealder i samiske distrikter skal ha opplæring i samisk. Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når opplæringen ikke kan gis med egnet undervisningspersonale på skolen. Elevene kan selv avgjøre om de vil ha opplæring i og på samisk fra og med 8. klasse.

Med Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L97) ble satsingen på samisk tydeligere enn før i skoleverket. Det arbeides per i dag med å utarbeide avgangsprøver i nordsamisk som førstespråk og nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk som andrespråk i grunnskolen og eksamensoppgaver i de samme språkene og språkvariantene for den videregående skolen. Det blir også laget prøver i norsk som andrespråk for elever med samisk som førstespråk (oppl. fra Læringscenteret).

⁷ Regnet fra sør: sørsamisk, umesamisk, pitesamisk, lulesamisk, nordsamisk, enaresamisk, skoltesamisk, akkala- og kildinsamisk, tersamisk

Samer i videregående opplæring har også rett til opplæring i samisk. Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når opplæringen ikke kan gis med egnet undervisningspersonale på skolen. Departementet kan gi forskrifter om at visse skoler, kurs eller klasser skal tilby opplæring i eller på samisk eller i særskilte samiske fag i den videregående opplæringen. Fylkeskommunen kan også ellers tilby slik opplæring.

1.1.4 Noe om minoritetsgruppene i Norge

De nasjonale minoritetsgruppene forstås i departementale skriv som kvener, skogfinner, romanifolket, rom (sigøynere) og jøder.

De fleste jøder i Norge er medlemmer av de mosaiske trossamfunnene i Oslo og Trondheim, som har om lag 1100 medlemmer (KUF). De fleste av dem bruker norsk til daglig. Et par hundre bruker også hebraisk, mens noen få av de eldre forstår jiddisk.

Man antar at et sted mellom 10 000 og 15 000 personer i Norge regner seg som kvener eller av kvensk eller finsk avstamning. Kanskje halvparten behersker finsk (Aschehoug og Gyl-dendal 1997). Språket (kvensk/finsk) er et viktig kjennetegn som skaper identitet innad i denne gruppa, men fornuksingspolitikken har ført med seg at mange av dem i dag snakker bare norsk. De siste årene har det vært en vekkelse blant kvenene, en etnopolitisk mobilisering.

Den opprinnelige gruppa av rom (sigøynere) i Norge omfatter trolig et sted mellom 300 og 400 personer, som alle bor i Oslo-området. Språket deres kalles romanes. I Norge er rom organisert på familienivå.

Når det gjelder romanifolket (taterne eller de reisende), foreligger det ikke sikre tall, men det antas at antallet er noen tusen. Deres språk kalles romani. Det er usikkert hvor mange som behersker det språket. I de siste årene er det dannet flere sammenslutninger for romanifolket.

Det er trolig flere hundre personer i Norge som regner seg som skogfinner. Før snakket denne gruppa finsk, og flere finske ord og uttrykk er fremdeles i bruk på Finnskogen. Det finnes flere regionale og lokale organisasjoner som yter en innsats for den skogfinske kulturen. Det finnes også organiserte nettverk med samarbeid over landegrensene.

1.1.5 Noe om innvandrerne

1. januar 2000 utgjorde innvandrerbefolkningen i Norge 282 500 personer, det vil si 6,3 % av folkemengden. Etter SSBs definisjon er 238 500 av dem førstegenerasjonsinnvandrere og 44 000 andregenerasjonsinnvandrere. Når en også inkluderer andregenerasjonsinnvandrere, kommer personer med bakgrunn fra Sverige på førsteplass. De ti største nasjonalitetsgruppene fordeler seg ellers slik (SBB):

Førstegenerasjon		Andregenerasjon	
Samlet	238 462	Samlet	44 025
Sverige	22 375	Pakistan	9 604
Danmark	17 551	Vietnam	4 284
Jugoslavia	13 402	Tyrkia	3 236
Pakistan	13 227	Sri Lanka	2 698
Bosnia-Hercegovina	11 587	Jugoslavia	2 064
Vietnam	11 106	India	1 957
Storbritannia	10 576	Somalia	1 874
Iran	9 151	Marokko	1 710
Tyskland	8 621	Danmark	1 312

USA	7 323	Iran	1 203
-----	-------	------	-------

Personer med ikke-vestlig bakgrunn utgjør to tredjedeler av innvandrerbefolkningen, det vil si 4,2 % av samlet folketall.

Skoleåret 1999/2000 var det 17 306 elever som fikk annen morsmålsundervisning enn norsk i Norge. Antallet har steget jevnt de siste årene (1995/96: 11 276). I 1999/2000 var fordelingen slik (SBB):

I alt	17 306
Urdu	2515
Albansk	1577
Vietnamesisk	1570
Bosnisk-kroatisk-serbisk	1267
Arabisk	1096
Engelsk	1005
Somalisk	1005
Spansk	883
Tyrkisk	781
Tamil	632
Kurdisk	611
Persisk	439
Annen morsmålsundervisning	3925

1.1.6 Noe om minoriteters og innvandreteres språklige rettigheter

Det er et grunnleggende prinsipp i lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (vedtatt juni 1998) at alle barn og unge i Norge skal ha lik rett til utdanning og et opplæringstilbud tilpasset egne evner og forutsetninger. Elever fra språklige minoriteter skal derfor ha de samme mulighetene, rettighetene og pliktene som elever med norsk som morsmål.

Første gang særskilte mål for opplæringen av språklige minoriteter ble presentert, var i Mønsterplan for grunnskolen (M87). M87 har med fagplaner for morsmål og for norsk som andrespråk for språklige minoriteter. Da denne mønsterplanen ble utformet, var det bred tilslutning i Stortinget til målene og prinsippene for opplæringen for språklige minoriteter, jf. St.meld. nr. 15 (1986–87) ”Om revisjon av Mønsterplan for grunnskolen”.

I M87 argumenteres det for at elever fra språklige minoriteter må få grundig opplæring i norsk, i tillegg til annen opplæring, slik at de kan bli aktive medlemmer av det norske samfunnet. Elevene bør likevel, i den grad det lar seg gjennomføre, få tilegne seg skolens lærestoff gjennom morsmålet inntil de kan få utbytte av opplæring på norsk.

Våren 1994 satte Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF) ned et utvalg til å vurdere opplæringstilbudet for språklige minoriteter. I innstillingen (NOU 1995:12 ”Opplæring i et flerkulturelt Norge”) foreslår flertallet i utvalget at det etter en forsøksperiode gis lovfestet rett til morsmålsopplæring for alle elever i grunnskolen fra språklige minoriteter. I St.meld. nr. 29 (1994–95) ”Om prinsipper og retningslinjer for 10-årig grunnskole” ble det lagt fram en ny læreplan for Stortinget. I denne meldingen ble en del prinsipper foreslått lagt til grunn for opplæringen for språklige minoriteter: Opplæringen for språklige minoriteter skal blant annet bidra til integrering og fremme elevenes språkutvikling med sikte på å integrere dem i det norske samfunnet. Elevene bør dessuten få den første lese- og skriveopplæringen på det språket de behersker best, og i den grad det lar seg gjennomføre, få hjelp til å tilegne seg

skolens lærestoff gjennom morsmålet. Tospråklig undervisning er hensiktsmessig som en overgangsordning, sies det videre.

Andre dokumenter som berører dette emnet, er NOU 1995:12 ”Opplæring i et flerkulturelt Norge”, Innst. S. nr. 15 (1995–96) til St.meld. nr. 29 (1994–95) ”Om prinsipper og retningslinjer for 10-årig grunnskole – og ny læreplan”, St.meld. nr. 17 (1996–97) ”Om innvandring og det flerkulturelle Norge”, Innst. S. nr. 225 (1996–97) fra kommunalkomiteen og St.meld. nr. 25 (1998–99) ”Morsmålsopplæring i grunnskolen”.

Morsmålsopplæring, det vil si opplæring i morsmålet for elever med annet morsmål enn norsk, er et kontroversielt tema. Det er delte meninger om dens pedagogiske verdi, og om hvordan retningslinjene i forskriftene til opplæringsloven skal tolkes. På landsbasis får rundt 50 % av elever med minoritetsbakgrunn morsmålsundervisning; i Oslo (representert med 107 ulike språk) er andelen ca. 20 % (*Aftenposten* 6.4.01). Både motstandere av og forkjempere for morsmålsundervisning viser til den samme paragrafen i forskriftene til opplæringsloven (§ 24-1):

Kommunen skal gi elevane i grunnskolen med andre morsmål enn norsk og samisk nødvendig morsmålsopplæring, tospråkleg fagopplæring og særskild norskopplæring til dei har tilstrekkelege kunnskapar i norsk til å følgje den vanlege opplæringa i skolen [...]

Hva ligger i ordet ”nødvendig”?

Leder for Sosialistisk Venstreparti (SV) bystyregruppe i Oslo har for eksempel med støtte i denne paragrafen argumentert for at alle Oslos elever med minoritetsbakgrunn bør få morsmålsundervisning (f.eks. *Aftenposten* 6.4.01). Byråd for kultur og utdanning Trine Skei Grande (ibid.) støtter seg på samme paragraf og mener det viktigste målet må være at elevene behersker norsk. Hun får støtte fra Høyres fraksjonsleder i skole- og kulturkomiteen Brit Andreassen (*Aftenposten* 18.4.01), som presiserer at bystyret følger paragrafen til punkt og prikke.

1.1.7 Nordmenns grunnleggende språkkunnskaper

Hvordan klarer nordmenn seg når de skal snakke, lese og skrive norsk, og hvordan er kunnskapene i fremmedspråk?

1.1.7.1 Tale-, lese- og skriveferdigheter i norsk

Så godt som alle nordmenn født i Norge behersker muntlig norsk på et funksjonelt nivå når de har nådd en viss alder, det vil si at de kan gjøre seg forstått og føre enklere samtaler. Men det er store variasjoner i språkforståelsen og i evnen til å uttrykke seg muntlig. Flere undersøkelser tyder på at det er en nær sammenheng mellom utdanningsnivå, alder og intelligens på den ene siden og muntlige ferdigheter på den andre.

De fleste kilder oppgir lese- og skriveferdighet (*literacy*) i Norge til ca. 99 % (f.eks. *Encarta World Atlas* 1999). Men tallet kan ikke si noe om kvaliteten på ferdighetene.

SIALS (Second International Adult Literacy Survey) er en omfattende internasjonal kartlegging av voksnes leseferdigheter (aldersgruppen 16–65 år). I Norge har Senter for leseforskning ved Høgskolen i Stavanger hatt ansvaret for prosjektledelsen (Gabrielsen 1998). Teorigrunnlaget for SIALS er basert på lignende undersøkelser i USA og Canada i 1980-årene. I denne tradisjonen defineres ’literacy’ som:

Using printed and written information to function in society, to achieve one's goals and to develop one's knowledge and potential.

I rapporten oversettes 'literacy' med leseferdighet. Ordbøkene inkluderer imidlertid også skriveferdighet i begrepet.

Generelt viser det seg å være store variasjoner i nordmenns leseferdigheter, men det avtegner seg visse velkjente mønstre. Leseferdighet ser ut til å ha nær sammenheng med utdanningsnivå. På det laveste leseferdighetsnivået (nivå 1) befinner seg i hovedsak eldre personer og personer med fremmedspråklig bakgrunn. De høyeste ferdighetsnivåene (4 og 5) er dominert av personer med universitets- og høgskoleutdanning og av personer under 45 år. Her er det også sterke innslag av voksne som leser mye i jobb og fritid. Leserne på mellomnivåene (2 og 3) utgjør mer heterogene grupper av voksne.

I internasjonal sammenheng greier vi oss godt. Norge rangeres her som nummer 2, etter Sverige, men foran Danmark og Finland.

Et interessant mønster som går igjen i alle landene, er at de svakeste leserne (nivå 1) bare i begrenset grad er klar over hvor svake de er. 59 % på dette nivået vurderte leseferdighetene sine som svært gode eller gode til hverdagsbruk.

En nyere undersøkelse fra Senter for leseforskning (f.eks. *Aftenposten* 27.4.01) tyder på at norske niåringer er blitt dårligere til å lese, til tross for at de har gått ett år lenger på skolen enn niåringene gjorde før Reform 97 (da skolestart for seksåringer ble innført): Færre flinke elever greier alle oppgavene, og flere elever faller under en kritisk grense for leseferdighet. Det er også større variasjon i leseferdighet i klassene enn før. Samlet gir dette en signifikant nedgang i leseferdigheten. Senter for leseforskning skal utvide denne kartleggingen med flere kull for å se om tendensen holder seg.

I to nyere OECD-undersøkelser kom Norge respektive på 2. plass når det gjaldt leseferdigheter for voksne (sjuårig skolestart), og langt ned på lista når det gjaldt leseferdigheter for 16-åringer (Finland toppet her lista, også med sjuårig skolestart).

De fleste nyere undersøkelser tyder på at også skriveferdighetene i norsk har avtatt, selv om et par snarere kvalitative undersøkelser (f.eks. Raaheim 1990) ikke konkluderer slik. Den største kvantitative undersøkelsen fra seinere år (Tislevoll 1998) konkluderer med en betydelig nedgang i ferdighetene til norskstudenter i perioden 1965–1980–1993, dessuten en klar synkron forskjell mellom norskstudenter og sosiologistudenter. Tilbakegangen er målt i kategoriene ortografi, tegnsetting, morfologi, ordbruk og elementer av syntaks. Ferdigheter som sjangerkunnskap, disponering, språkføring og tekstbinding er vanskeligere å måle, og det er vanskelig å si noe sikkert om utviklingen her. Det er imidlertid lite som skulle tilsi at prestasjonene på disse områdene har bedret seg.

Feiltyper som tilsynelatende er påvirket fra det engelske skriftbildet – særskrivning og feilbruk av genitivs Apostrof og store forbokstaver – er ikke minst interessante i denne sammenhengen. Det kan ikke sies med hundre prosent sikkerhet at disse feiltypene skyldes engelsk påvirkning, men sannsynligheten for at engelsk øver et visst påtrykk, er høy, særlig siden feilfrekvensene har økt radikalt i den undersøkte perioden. En svekket normbevissthet (generelt dokumentert i avhandlingen) gir lettere innpass til fremmede elementer:

	1965 norsk	1980 norsk	1993 norsk	1993 sosiologi
Særskrivning	0,25	0,46	0,58	2,84
Genitivs Apostrof	0,03	0,41	0,11	0,50
Store forbokstaver	0,08	0,10	0,33	1,58

Tallene viser til promilledele av samlet ordantall.

At mikronivået øver press på makronivået, og at helheten består av detaljer, bør ikke ignoreres.

1.1.7.2 Kunnskaper i andre språk

Engelsk er obligatorisk fag i skolen fra tredje klasse i grunnskolen opp til tiende klasse. De fleste fortsetter med engelsk på videregående skole.

Merknad [JT2]: Her skal det forhåpentlig inn noe om utgangspunktet.

Det ser ut til at engelsk blir et stadig mer populært språkfag, mens interessen for å lære andre fremmedspråk synker. I videregående skole gikk tallet på dem som valgte tysk med høyeste fordypning, ned med 47 % fra 1996 til 1999. Tilsvarende for fransk var 15 %. Bare 55 % av ungdomsskoleelevene fullførte i 1998 tre år med tysk eller fransk som valgfag (Ottesen 2001).

Tall fra Nasjonalt senter for læring og utvikling (Læringscenteret) viser at frafallet fra språkfag generelt er stort. Rundt regnet 27 000 elever begynte med tysk i 8. klasse i 1998, og om lag 12 000 begynte med fransk (av i alt ca. 53 000 elever i grunnskolen på dette årstrinnet i 1998). I 10. klasse var det igjen 22 000 i tyskklassene og 7000 i franskklassene. Lite er kjent om hvorfor alle disse elevene slutter med noe de i utgangspunktet hadde et ønske om å lære.

I Læringscenteret spør de seg om det er læreplanene som legger lista for høyt, eller om det kanskje er lærebøkene som har tolket læreplanene med et for ambisiøst utgangspunkt. Er det mulig at lærerne gjør undervisningen for teoretisk krevende, med for mye vekt på grammatikk og glosepugg? Eller er det rammevilkårene som styrer elevene bort fra tilvalgspråkene, det at en ikke får poeng til konkurransen om plass på videregående skole gjennom å ta tysk eller fransk, og faktisk kan begynne på nytt der med det samme faget?

Læringscenteret har bedt Telemarksforskning om å undersøke situasjonen til det andre og tredje fremmedspråket i skolen. Resultatet av denne forskningen vil bli lagt fram på et seminar i oktober 2001.

De fleste nordmenn under seksti år har lært engelsk på skolen, og nordmenn er kjent som et folkeferd med et godt språkøre. Mange utlendinger blir imponert over engelskkunnskapene våre, hører vi. Skal vi være fornøyd med engelskkunnskapene våre? Er de generelt bra nok?

Høgskolerektor Torunn Moksheim setter i en artikkel i UiB-Magasinet (2/2000) spørsmålstegn ved engelskkunnskapen til elevene etter videregående skole. I ingressen står det:

'We can English!?' God selvtillit, men slette kunnskaper. Slik begraves myten om norske studenters gode engelsk. – Studentenes skriveferdigheter i engelsk er så dårlige at det skaper problemer både i studier og arbeidsliv, sier høgskolelektor i engelsk.

Jon Peder Vestad sier det slik (2000):

Skal vi skifte ei lyspære, strikke ein genser eller halde ei førellesning, byr språkkunnskapane våre i engelsk på

problem. Det er mykje vi ikkje kan på engelsk. [...] Vi kan engelsk, ja, men berre til ein viss grad. Og sjølv om det er grunn til å tru at ordforrådet i engelsk vil auke hos dei yngre, vil det likevel finnast område der mange får vanskar med språket. Vi skal derfor ikkje overvurdere engelsk som kommunikasjonsmiddel i Noreg.

Språklige misforståelser kan ende i alvorlige skader, mener briten Stewart Clark ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) i Trondheim (*Aftenposten* 15.8.2000):

Nordmenn har få problemer med å snakke engelsk. Det er når dere skal skrive at vi snakker om et "moment of truth" [...] Mange tror for eksempel at "inflammable" er det motsatte av "flammable", noe det slett ikke er. Begge deler er like brennbar, men misforståelsen har endt i alvorlige forbrenninger. Ille er det også å presentere seg som "economical director" dersom man egentlig er financial director, eller økonomidirektør. "Economical" betyr "sparsommelig".

Stewart Clark minner om at en norsk elev etter videregående skole behersker mellom 2000 og 3000 engelske ord, mens en ordinær engelsk forretningsmann takler over 12 000 og en akademiker har et ordforråd på nærmere 50 000⁸:

Derfor er det automatisk vanskelig for en leder i internasjonal avdeling i en norsk bedrift å klare seg på engelsk fra 1. gym. Til og med enkelte norske stortingsrepresentanter på besøk i Brussel må ha tolk for å formidle seg på engelsk [...]

Strykprosenten på engelsk grunnfag har de siste par årene vært slik ved universitetet i Oslo:

Universitet	Høst 2000	Vår 2000	Høst 1999	Vår 1999
UiO	38 %	35 %	29 %	31 %

Grunnfaget ved Universitetene i Bergen, Tromsø og Trondheim er moduldelte, og tallene for strykprosenten er av flere grunner lite statistisk signifikante. Også studiet ved UiO er i endring mot mer oppdeling.

1.1.8 Noe om språklig klima

I en av Let's Go-bøkene presiseres det for ryggsekk turistene at Norge har et underlig system som tillater at ord kan skrives og bøyes på forskjellige måter. Systemet kan virke eksotisk på utlendinger, men det er like eksotisk for nordmenn flest, ettersom svært få har tilstrekkelig innsikt i det norske form- og bøyingsverket.

I allmennheten er det få som skiller mellom talespråk og skriftspråk når de uttaler seg om språk, og det er en tendens til å se på skriftspråket som primært og talespråket som sekundært. Det er motsatt av de fleste språkforskeres syn.

Professor og leder av Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo (UiO) Janne Bondi Johansen sier (*Aftenposten* 25.9.01):

Mange tror at talespråk bare er en slurvete utgave av et perfekt, egentlig språk som eksisterer uavhengig av hvordan folk snakker. Men så enkelt er det ikke. Talespråket har også sin grammatikk som vi nesten ikke vet noe om. Vi snakker ofte i halve setninger, og setningsledd og enkelte ord kan mangle. Måten disse mangler på, er systematisk, og det er dette grammatiske systemet vi ikke kjenner.

Hun er i ferd med å undersøke språket til de norske "Big Brother"-deltakerne fra våren 2001.

⁸ Slike tallfestinger kan diskuteres.

Norsk språkhistorie og -politikk er et langt og broket kapittel som vi ikke skal komme inn på her (litteratur: f.eks. Vinje 1978 eller Torp og Vikør 1993).

Som medlemmer av Norsk språkråd sitter det representanter fra Riksmålsforbundet, Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, Noregs Mållag, Norsk Måldyrkingslag og Landslaget for språklig samling. Norges Mållag er den største målpolitiske organisasjonen, og gjør seg oftere enn de andre bemerket i norsk samfunnsliv – til noens glede og andres ergrelse. Mållaget har ca. 200 lokallag og en medlemsmasse på ca. 11 000. I tillegg til å kjempe for nynorsken arbeider Mållaget for at alle fritt skal kunne bruke dialekten sin (oppl. fra Mållagets nettsted).

Kampen for dialekt er nok enklere å føre i dag enn tidligere. For noen tiår siden lå terskelen for å bli ledd ut eller mistenkeliggjort om man brukte dialekten sin utenfor nærområdet (f.eks. i Oslo), atskillig lavere, og mange så seg tvunget til å legge om målet sitt. I dag er det mindre stas å legge om; det kan lett ses på som et svik mot hjemmekulturen, det kan både Oslo-folk og landsfolk være enige om, i hvert fall på papiret.

Dialekttoleransen i det norske samfunnet er i dag generelt høy. Professor Brit Mæhlum sa i et foredrag nylig (manus):

Ett av de trekkene som virkelig særmerker det norske språksamfunnet, er den offisielle aksepten av dialektene som multifunksjonelle koder; et samfunn der det nettopp ikke eksisterer rigide grenseoppganger mellom det private og det offentlige med hensyn til valg av språklig kode.

Ikke minst av den grunn er det at vi i dag hører dialektale innslag på de fleste arenaer, uten at noen synes å la seg affisere av det. Men det finnes grenser. Som Mæhlum sa (ibid.):

På den annen side er det like opplagt at de mer allmenne og konvensjonelle koblingene mellom en sosial statusakse på én side og valg av språkkode på den andre i høyeste grad er reelle og tilstedeværende også i det norske samfunnet – i form av mer eller mindre eksplisitte normer, forventninger, sosiale sanksjoner og stereotype oppfatninger.

Jo mer formell eller høytydelig situasjonen er, desto større er forventningene til at et visst talemål (standardnært) skal brukes.

Dialektene er i utvikling, og det ser ut til at utviklingen går i retning av nivellering (regionalisering): Lokale særpreg fra dialektene blir lagt bort og erstattet med varianter med større, ofte nasjonal, utbredelse. Påvirkningen fra standardtalemål er stor.

Norsk språk diskuteres stadig i avisene. I seinere tid har det vært ført debatter blant annet om forsøk med valgfri nynorsk i Oslo-skolen, om morsmålsundervisning og om planene om å øke antallet samiske sendinger på norsk radio.

1.1.9 Kort sammenfatning

Befolkningen i Norge er satt sammen av mange grupper mennesker, med flere språk, og flere varianter av det samme språket. Vi har sett på noen av ordbøkene på markedet og noen av de lover og retningslinjer som regulerer språk og språklige rettigheter (vi kommer nærmere tilbake til dette i pkt. 1.2 og utover).

Vi har videre sett indikasjoner på at vi generelt ikke er så sterke verken i eget språk eller i fremmedspråk som vi liker å tro. Generelle norsksferdigheter synes svekket. Flere undersøkel-

ser tyder på at elevenes lese- og skriveferdigheter er svakere i dag enn tidligere, selv om den nylige innføringen av tiårig grunnskole burde tilsi det motsatte.

Sist har vi sett litt på allmennhetens forskjellige språksyn, syn på skrevet og talt norsk. Toleransen for dialekter har økt, samtidig som det er en tendens til at dialektene nivelleres.

1.2 NORSK SPRÅK OG REGULERING AV DET

Hvordan er den språkpolitiske situasjonen i Norge, og hvilke lover og regler og instanser regulerer språk her i landet? Vi skal se nærmere på det i dette avsnittet. Vi skal også se på noen språkpolitiske initiativer som har vært tatt det siste tiåret fra norske myndigheter, først og fremst fra Språkrådets side. Videre skal vi se på Språkrådets planer for de nærmeste årene og på de største politiske partienes planer for norsk språk. Noen overordnede språklige konvensjoner og forordninger som følge av nordiske og internasjonale konvensjoner, i regi av organer som Nordisk Ministerråd og FN, blir det også plass til. Oversikten er ikke fullstendig. Perspektivet ligger først og fremst på domenetap.

1.2.1 Landets språk

Her skal vi forstå språkpolitikk som offentlig regulering av forholdet mellom de ulike språk som brukes i Norge, og av hvert enkelt av disse språkene.

Hva er språket i Norge? De fleste vil si norsk, noen vil si: norsk – bokmål og nynorsk, subsidiært samisk og kanskje nord- og sørsamisk. Andre vil inkludere minoritetsspråk og innvandrerspråk. Spørsmålet er altså ikke så enkelt å besvare, men vi kan i hvert fall isolere de offisielle språkene fra de andre språkene som brukes i landet:

Det står ikke eksplisitt noe sted i det norske lovverket hvilket språk som er offisielt. Språk i Norge omtales imidlertid i mange lover og forskrifter:

I Grunnloven § 92 refereres det til ”Landets Sprog”:

Til Embeder i Staten maa alene udnævnes de norske Borgere, Mænd eller Kvinder, som tale Landets Sprog, samt [...]

Formuleringen om ”Landets Sprog” har vært med siden Grunnloven kom til i 1814.

I 1988 ble dette tatt inn om samisk (§ 110a):

Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.

I 1885 kom jamstillingsvedtaket:

Regjeringen anmodes om at træffe fornøden Forføjning til, at det norske Folkesprog [landsmål, seinere nynorsk] som Skole- og officielt Sprog sidestilles med vort almindelige Skrift- og Bogsprog [riksmål, seinere bokmål].

Det ligger implisitt i denne formuleringen at ”vort almindelige Skrift- og Bogsprog” er offisielt språk.

I den første målloven om målbruk i statstjenesten (1930) het det i § 1:

Ved tilsetjing i embete eller statstjenestepost som det krevst minst artium eller lærarprøve eller onnor jamgod utdanning til, skal den tilsette, dersom han er fødd etter 1. januar 1905, ha plikt på seg til å nytta liksovel nynorsk

som bokmål i skriftleg handsaming av saker som høyrer tenesta hans til, etter dei fyresegner som elles vert gjevne um målbruk i statstenesta.

Ellers bruker denne loven formuleringer som ”dei tvo målformene”.

I den nye målloven, lov av 11. april 1980 nr. 5 om målbruk i offentlig teneste (målloven) står det i § 1 første punktum:

Bokmål og nynorsk er likeverdige målformer og skal vere jamstelte skriftspråk i alle organ for stat, fylkeskommune og kommune.

Denne loven regulerer bruken av bokmål og nynorsk i staten.

Ut fra dette er det klart at norsk bokmål og nynorsk er offisielle og likestilte skriftspråk i Norge.

I lov av 12. juni 1987 om Sametinget og andre samiske rettsforhold med seinere endringer (sameloven) står det i § 1-5⁹:

Samisk og norsk er likeverdige språk. De skal være likestilte språk i bestemmelsene i kapittel 3.

Kapittel 3 i sameloven gir mer detaljerte bestemmelser om det offentliges plikt til å bruke samisk og om retten til de samisktalende til å bruke samisk. De fleste av disse bestemmelsene gjelder det såkalte forvaltningsområdet for samisk språk, det vil si kommunene Karasjok, Kautokeino, Porsanger, Tana og Nesseby i Finnmark fylke, dessuten Kåfjord i Troms fylke.

Siden det stort sett er i forvaltningsområdet reglene gjelder, er det bare der at samisk språk har karakter av offisielt språk.

Og her stopper det foreløpig. I Finland regnes tegnspråk som offisielt språk, i Sverige er det offisielt anerkjent som et eget språk. Norges Døveforbund (NDF) kjemper for at Norge skal følge etter, og har gjort denne kampen til en toppsak nå i språkåret (f.eks. *Dagsavisen* 20.7.01). Allerede i 1991 ble det laget et utkast til en språklov der tegnspråk var inkludert, men saken har siden vært en kasteball mellom departementene for kultur, undervisning og justis. For de mer enn 6000 døve i Norge vil offisiell status bety lovfestet rett til informasjon på tegnspråk, språket de regner som sitt eget.

Det finnes også andre lover som regulerer språkbruken i Norge. Vi skal ta en titt på noen av dem:

1.2.2 Undervisning

Lov av 5. mai 1995 om barnehager (barnehageloven) regulerer barnehagedrift i Norge. Virksomheten skal drives etter Rammeplan for barnehagen, fastsatt av departementet og gjeldende fra 1. januar 1996 (nærmere omtalt i pkt. 2.4.1).

Lov om grunnskule og vidaregåande opplæring (opplæringsloven) har bestemmelser som gjelder språklige forhold i grunnskolen og vidaregåande opplæring (nærmere omtalt i pkt. 2.4.3 og 2.4.4).

⁹ Tilføyd ved lov 21.12.90, nr. 78 (på grunnlag av en utredning av det prinsipielle grunnlaget for samisk kultur- og utdanningspolitikk (Samekulturutvalget), som var med på å danne grunnlaget for et nytt kapittel om samisk språk i sameloven)

Lov om universiteter og høgskoler har bestemmelser om undervisningsspråk i statlige høyere utdanningsinstitusjoner (nærmere omtalt i pkt. 2.4.5).

1.2.3 Borgervern

Lov av 13. august 1915 nr. 05 om domstolene (domstoloven) har bestemmelser om språklige forhold ved domstolsbehandling (§ 76):

Til lagrettemedlemmer og meddommere bør bare vælges folk, som paa grund av sin retsindighet, dygtighet og selvstændighet ansees for særlig skikket til hvervet, og som ikke paa grund av utilstrækkelig kjendskap til det norske sprog eller av andre aarsaker vil ha vanskelig for at opfylde de pligter, som hvervet fører med sig.

Det er stadig oftere behov for tolk i norske rettsaler (§ 135):

Skal nogen, som ikke kan norsk, ta del i forhandlingen, brukes en tolk, som retten har oppnævnt eller godkjendt. Nedtegning foregaar på norsk. Naar sakens vigtighet kræver det, kan retten bestemme, at nedtegning ogsaa skal foregaa paa det fremmede sprog, enten i retsboken eller særskilt som bilag, og forelægges til vedtagelse.

Prosessdokumenter skal være skrevet på norsk (§ 136):

Processkrifter maa være skrevet paa norsk eller ledsaget av oversættelse. Av bilag og skriftlig bevis, som følger med og er avfattet i et fremmed sprog, vedlægges likeledes en oversættelse. Fra disse forskrifter kan retten helt eller delvis gjøre undtagelse, naar alle vedkommende forstaar det fremmede sprog.

1.2.4 Arbeidsmiljø / farlig gods

Lov av 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø m.v. (arbeidsmiljøloven) har bestemmelser om språklige forhold på arbeidsplassen, på emballasje, på giftig materiale o.l.

I forbindelse med produksjon, import, salg, lån eller leie av tekniske innretninger eller utstyr som er planlagt brukt i virksomhet som går inn under arbeidsmiljøloven, står det i § 17:

Det skal følge med nødvendig og lett forståelig skriftlig rettleiing på norsk om transport, oppstilling, betjening og vedlikehold.

I §§ 11 og 18 går det videre fram at produsenter og importører av giftige eller andre helsefarlige stoffer, deriblant giftig eller helsefarlig biologisk materiale, er pliktig til å merke emballasjen med stoffets navn, produsentens eller importørens navn og tydelig advarsel på norsk.

1.2.5 Andre lover

Lov om Norsk språkråd gjelder oppretting av og formål for Norsk språkråd (jf. pkt. 1.4.1).

Lov av 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn (stedsnavnloven) gir regler for skrivemåte og bruk av stedsnavn.

Lov av 29. mai 1964 nr. 1 om personnamn (med endringer) (navneloven) gir regler for skrivemåte og bruk av personnavn.¹⁰

Lov av 11. april 1980 nr. 5 om målbruk i offentlig teneste med endringer av 11. mars 1988 (målloven) regulerer bruken av bokmål og nynorsk i staten.

¹⁰ Loven er under revisjon.

Blant andre lover og forskrifter med regler om språk finner vi utlendingsloven, forvaltningsloven og førerkortforskriftene.

1.3 RATIFISERINGER AV INTERNASJONALE AVTALER

Rettene til personer med tilhørighet til etniske, religiøse og språklige minoriteter er nedfelt i flere internasjonale menneskerettsinstrumenter.

Det internasjonale vernet om minoritetenes rettigheter har vokst fram siden 1950-årene, først og fremst i FN-systemet. De generelle menneskerettighetskonvensjonene er Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen fra 1950, FN-konvensjonen fra 1966 om sivile og politiske rettigheter og FN-konvensjonen fra 1966 om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (St.meld. nr. 15 (2000–2001)).¹¹ I FN-konvensjonen av 1966 om sivile og politiske rettigheter står den mest grunnleggende bestemmelsen om rettighetene til språklige, religiøse og etniske minoriteter generelt:

I dei statane der det finst etniske, religiøse eller språklege minoritetar, skal dei som tilhøyrrer slike minoritetar, ikkje nektast retten til, saman med andre medlemmer av si eiga gruppe, å dyrke sin eigen kultur, vedkjenne seg og utøve sin eigen religion, eller bruke sitt eige språk. (Artikkel 27)

Dette må leses i sammenheng med artikkel 2, første ledd, der det blir slått fast at konvensjonspartene plikter å respektere de rettene som er nedfelt i konvensjonen, og sikre dem for alle som oppholder seg på statens territorium og er underlagt statens jurisdiksjon, uten forskjellsbehandling.

I 1994 presiserte Menneskerettskomiteen at artikkel 27 omfatter alle minoritetsgrupper innenfor statens territorium, også grupper som ikke er statsborgere eller ikke fast bosatte. Begrepet 'etnisk minoritet' tøyas altså langt.

1.3.1 Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter

Europarådet har i mange år arbeidet for å styrke menneskerettighetsvernet i Europa og å bedre stillingen til nasjonale minoriteter. Som en følge av erklæringen fra toppmøtet i Europarådet i Wien i 1993 vedtok Europarådets ministerkomité 10. desember 1994 teksten til Rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Konvensjonen ble åpnet for undertegning 1. februar 1995, og Norge var blant de 21 statene som undertegnet den på åpningsdagen (St.meld. nr. 15 (2000–2001)). Norge ratifiserte konvensjonen 17. mars 1999 (ibid.). Konvensjonen trådte i kraft for de første tolv statene 1. februar 1998 og var per september 2000 ratifisert av 32 stater.

Konvensjonen har ingen definisjon av "nasjonale minoriteter", men det er bred enighet om at en minoritetsgruppe må ha en opphavlig eller langvarig tilknytning til den enkelte stats territorium for at den skal regnes som en nasjonal minoritet. I en pressemelding (nr. 11/99) presiseres det at Norge ikke vil avgi noen erklæring om hvilke grupper i Norge som anses omfattet av konvensjonen, men det vises til St.prp. nr. 80 (1997–98) "Om samtykke til ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon av 1. februar 1995 om beskyttelse av nasjonale minoriteter", der samer, kvener, skogfinner, rom (sigøynere), romani (tatere/de reisende) og jøder nevnes som minoriteter (jf. pkt. 1.1.4).

Konvensjonen, som består av 32 artikler, er den første juridisk bindende multilaterale over-

¹¹ Disse tre grunnleggende menneskerettighetskonvensjonene ble inkorporert i norsk rett gjennom menneskerettsloven av 21. mai 1999.

enskomsten om beskyttelse av nasjonale minoriteter generelt og regnes som et viktig supplement til eksisterende normer på dette området. Rammekonvensjonen inneholder først og fremst programmessige bestemmelser som definerer mål som statene forplikter seg til å arbeide for. Prinsippene om formell og reell likestilling mellom nasjonale minoriteter og majoritetsbefolkningen er grunnleggende, og partene forplikter seg til å legge forholdene til rette for at nasjonale minoriteter skal kunne bevare og videreutvikle sin egenart.

St.meld. nr. 15 (2000–2001) ”Om nasjonale minoriteter i Noreg” fulgte opp ratifiseringen av denne rammekonvensjonen. Den er også en oppfølging av ”Handlingsplan for menneskerettar”, der ett av tiltakene var en gjennomgang av politikken overfor nasjonale minoriteter. St.meld. nr. 15 er den første helhetlige gjennomgangen av de prinsippene som skal ligge til grunn for statens politikk overfor minoritetsgruppene.

Regjeringen vil ifølge St.meld. nr. 15 legge vekt på å følge opp de målene som er nedfelt i Rammekonvensjonen om vern av nasjonale minoriteter og i den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk (jf. pkt. 1.3.2).

Av konkrete tiltak i denne stortingsmeldingen foreslås det at regjeringen oppretter et senter for dokumentasjon av kulturen og historien til romanifolket ved Glomdalsmuseet¹², og at den medvirker til at prosjektet Kvæntunet i Porsanger blir gjennomført.¹³

Den kvenske avisa *Ruijan Kaiku*, som kommer ut i Tromsø, får økt det statlige tilskuddet fra 250 000 kroner til 350 000 kroner for 2001.

Det skal utarbeides en nordisk kunnskapsstatus om barn og unge som også skal omfatte kunnskap om barnevernet.

Justisdepartementet satte ned en arbeidsgruppe i 1999 til å vurdere navneloven. Arbeidsgruppa skal vurdere endringer i navneloven blant annet når det gjelder nasjonale minoriteter.¹⁴ Stedsnavnloven har vært evaluert, og Kulturdepartementet skal drøfte resultatene. Departementet vil i denne forbindelse vurdere et krav som Norske Kveners Forbund har satt fram, om bruk av kvenske stedsnavn. Regjeringen har vurdert å godkjenne trespråklige kommunenavn på samme måte som tospråklige.

Regjeringen framhever at staten har et særlig ansvar for å hindre diskriminering. Et av tiltakene her er Senter mot etnisk diskriminering, som ble åpnet 11. februar 1999 (jf. også St.meld. nr. 17 (1996–1997) ”Om innvandring og det flerkulturelle Norge”).

Per i dag kan elever få undervisning i finsk som andrespråk i grunnskolen og i videregående skole. Man er i gang med å utvikle læremidler. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet er også i gang med å vurdere tiltak for å få kvalifiserte lærere til å undervise i finsk. Med hensyn til høyere utdanning har Universitetet i Tromsø og Høgskolen i Finnmark en viktig rolle i å verne om og føre videre kvensk kultur og kvensk/finsk språk.

Sosial- og helsedepartementet vil ifølge samme stortingsmelding finansiere forskning rundt hva som lå bak ”at helse- og omsorgssektoren tidligere kunne behandle fremmede levesett som sykdom”, og hvilken praksis som ble fulgt i det psykiske helsevernet i samme forbindelse.

¹² Når dette skrives, venter man på bevilgninger.

¹³ Kvæntunet åpnet kontor i 1999, men er ennå ikke offisielt åpnet.

¹⁴ Arbeidet er ikke ferdig når dette skrives.

se.

1.3.2 Den europeiske pakten om regions- og minoritetsspråk

Europarådet har også vedtatt en konvensjon som skal verne språkene til de nasjonale minoritetene og andre historiske språk i Europa. Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk (minoritetsspråkpakten) ble underskrevet av Norge og elleve andre land 5. november 1992 og ratifisert av Norge som første land 10. november 1993. Pakten har gjeldt fra 1. mars 1998 for de fem landene som ratifiserte den først. Per september 2000 hadde ti stater ratifisert konvensjonen (St.meld. nr. 15. (2000–2001)).

Minoritetsspråkpakten definerer ”regions- eller minoritetsspråk” som språk som tradisjonelt blir brukt innenfor et gitt territorium i en stat, av statsborgere som utgjør en gruppe som er i mindretall i den aktuelle staten. Flere formål og prinsipper fastsettes i pakten. Blant annet skal myndighetene legge forholdene til rette for undervisning i og læring av minoritetsspråk, og statene skal fremme studier og forskning om minoritetsspråk. Pakten inneholder omfattende og detaljerte bestemmelser om bruk av minoritetsspråk på ulike felter, blant annet i utdanning, rettsvesen og offentlig forvaltning (ibid.).

1.3.3 Den nordiske språkkonvensjonen

Den nordiske språkkonvensjonen mellom Norge, Danmark, Finland, Island og Sverige trådte i kraft 1. mars 1987. Konvensjonen skal bidra til at nordiske borgere ved behov skal kunne bruke sitt eget språk i kontakt med offentlige myndigheter i de andre nordiske landene. Konvensjonen omfatter per i dag språkene dansk, finsk, islandsk, svensk og norsk og gjelder i forhold til domstolene og til offentlige organer som helse-, sosial- og barnevernsmyndigheter og arbeidsmarkeds-, skatte-, politi- og skolemyndigheter. Konvensjonen gjelder både muntlig og skriftlig kontakt med det offentlige, men ikke telefonkontakt. Den gjelder i prinsippet alle nordiske land, men ikke på Åland og Færøyene.

Myndighetene skal sørge for at hver enkelt borger vederlagsfritt får den tolke- og oversettingstjeneste han har behov for. I Norge er det Utlendingsdirektoratet som følger opp og håndhever konvensjonen.

Ikke alle var like glade for at språkene færøysk, grønlandsk og samisk var utelatt i konvensjonen. I et tidlig notat med forklaringer til konvensjonsutkastet snakkes det om en konvensjon som omfatter alle de nordiske språkene, men samtidig står det uttrykkelig presisert at samisk, færøysk og grønlandsk holdes utenfor. I et brev av 25. februar 1980 fra Norsk språkråd til Kirke- og undervisningsdepartementet står det:

Styre og fagnemnd i Norsk språkråd har drøfta utkastet, og gir sin fulle støtte til at det blir vedtatt en nordisk språkkonvensjon. Men konvensjonen bør gjelde for språka samisk, færøysk og grønlandsk.

Dansk Sprognævn framførte de samme synspunktene, blant annet i brev til Justitsministeriet 10. september 1980.

Seinere har samarbeidskomiteen i Nordisk Ministerråd satt ned en nordisk arbeidsgruppe for å vurdere behovet for en revisjon av konvensjonen og eventuelt utarbeide et revisjonsforslag. Dette arbeidet kom i gang februar 1998, og gruppa skal se på behovet for å utvide konvensjonen til også å gjelde de utelatte språkene.¹⁵

¹⁵ De nordiske samarbeidsministrene skal behandle konvensjonen på sitt møte 28. september og skal ta en endelig beslutning om at den også skal gjelde samisk.

I tråd med artikkel 5 i konvensjonen gir Utlendingsdirektoratet årlig økonomisk bistand til driften av Norsk-finsk info- og språksenter i Vadsø, som er et offentlig organ for språktjenester i Finnmark fylke. Senteret er en avdeling av Finnmark fylkesbibliotek og driver med oversettelse, tolking og informasjon.

Nordisk språk- og informasjonssenter ble lagt ned i november 1996. Samarbeidet om språktjenestene er overtatt av en ny nordisk institusjon for språk og kultur, Nordens institut i Finland, som er opprettet i Helsingfors. Nordens institut skal ha to hovedoppgaver: Det skal øke kunnskapen om Norden i Finland, og det skal øke kunnskapen om Finland og finske forhold i det øvrige Norden. Oppfølgingsmyndighetene i de nordiske landene møtes hvert år til konferanse.

Det norske lovverket har også andre regler som stiller krav om særlige språktjenester fra myndighetene i kontakt med folk som ikke kan norsk:

Utlendingsloven § 33, 1. ledd
Domstolloven §§ 135, 136 og 137 (jf. pkt. 1.2.3)
Førekortforskriftene § 12, 4. ledd

Dessuten inneholder forvaltningsloven bestemmelser om forvaltningsorganets plikter under saksbehandlingen: veilede, utrede og underrette om vedtak. Dette forutsetter både tolking og skriftlig oversettelse når den personen saken gjelder, ikke kan norsk.

1.3.4 Diskusjon

Det finnes ytterligere internasjonale lover, bestemmelser og avtaler som regulerer språk. UNESCO og ILO har for eksempel en del bestemmelser. Noen sentrale dokumenter som inneholder overordnede språkpolitiske prioriteringer om styrking av nordisk språksamarbeid, er Kulturavtalen (1971), Nordisk samarbeid i en ny tid (1985), Handlingsplanen for nordisk kulturelt samarbeid (1988).

Få har full oversikt, og for folk flest er det problematisk å vite hvilke overnasjonale lover og regler som gjelder i Norge. Manglende innsikt er ett problem. Andre problemer er disse: Hva skal til for at en av de mange til dels uklare reglene eller forordningene brytes, og hvilke sanksjoner kan brukes?

Av dem som mener å kjenne sine rettigheter, mener mange seg forbigått og forskjellsbehandlet. Det er mange eksempler å ta av:

Norske Kveners Forbund / Ruian kveeniliitto (NKF) sendte et brev til Europarådets ekspertkomité for overvåking av den europeiske minoritetsspråkspakten i 2000, der forbundet reddegjør grundig i flere punkter for sitt synspunkt om at Norge ikke følger avtalen når det gjelder kvensk (*Ruijan Kaiku* 9/2000).

Også når det gjelder det nordiske samarbeidet, finnes det eksempler på at reglene ikke blir respektert:

Generalsekretær Terje Tveito, Foreningene Nordens Forbund, refererer til tre episoder fra henholdsvis Helsingfors, Oslo og Stockholm (*Politikk i Norden* 1/99):

En svensk statsborger som vitnet i en rettssak i Finland, ble, ifølge *Hufvudstadsbladet*, forhørt på engelsk og måtte seinere undertegne forhørsprotokollen, som var skrevet på finsk, et språk hun ikke behersket.

En ung svensk kvinne fra Malung møtte på store problemer da hun flyttet til Norge for å arbeide på Oslos nye flyplass på Gardermoen (ifølge *Aftenposten*): For å skaffe seg skattekort, åpne bankkonto og kjøpe husvære i Norge måtte hun ha personnummer, men det var ikke enkelt. Først etter flere forsøk traff hun på en funksjonær som forstod hva det dreide seg om.

En nyansatt dansk professor ved Stockholms Universitet fikk tilsvarende problemer.

Tveito selv viser til opplysningstelefonen ”Hallo Norden”, som Foreningene i Norden organiserer som et forsøk på oppdrag fra Nordisk Ministerråd. Denne tjenesten har registrert mange trivielle vanskeligheter som nordboere som flytter mellom de nordiske landene, kommer ut for. Men hvor mange nordboere er kjent med denne tjenesten? Spørsmålet er mitt.

Man skal heller ikke glemme at mange overordnede regler og konvensjoner ikke har udelt støtte i allmennheten. Beslutningene tas gjennomgående over hodet på folk flest.

Det er dessuten ikke alle borgere som støtter minoritetsdefinisjonen og -tankegangen, og at visse grupper innenfor landets grenser skal ha særfordeler framfor andre. Det går fram av pressedebatten. Men det blir en annen diskusjon.

1.4 SPRÅKPOLITISKE INITIATIVER DET SISTE TIÅRET OG FRAMOVER

Norsk språkråd (under KD) er den instans som har vært sterkest engasjert i arbeidet for å styrke norsk språk det siste tiåret (og vel så det). Vi skal se på noen av de initiativer Språkrådet har tatt fra ca. 1990 og fram til i dag, med vekt på dem som gjelder unødvendig bruk av engelsk i norsk. ”Aksjonen for språklig miljøvern” og prosjekter i dens kjølvann presenteres bredt. Vi skal også se på Språkrådets prosjekter framover. ”Plan for styrking av norsk språk” gjelder i perioden 2001–2003.

Til sist skal vi ta en titt på de største politiske partienes planer for norsk språk for den nærmeste perioden og et par initiativer fra andre hold.

1.4.1 Norsk språkråd

Norsk språkråd er statens rådgivende organ i språkspørsmål. Norsk språkråd avløste Norsk språknemnd (opprettet i 1952) i 1972. Språkrådet fikk utvidet sitt arbeidsområde i forhold til Språknemnda, dessuten en egen lov, lov av 18. juni 1971 om Norsk språkråd. I paragraf 1 går det fram at Språkrådet skal:

- a. verne om den kulturarv som norsk skriftspråk og talespråk representerer, fremme tiltak som kan øke kunnskapen om norsk språk, dets historie og egenart, fremme toleranse og gjensidig respekt i forholdet mellom alle som bruker norsk språk i dets forskjellige varianter, og verne om den enkelte borgers rettigheter når det gjelder bruk av språket,
- b. følge utviklingen av norsk skriftspråk og talespråk og på dette grunnlag fremme samarbeid i dyrkingen og normeringen av våre to målformer og støtte opp om utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene nærmere sammen,
- c. gi myndighetene råd i språkspørsmål, særlig når det gjelder språkbruken i skolen, i Norsk rikskringkasting og i statstjenesten, uttale seg om prinsipper for normering av skriftspråket og av stedsnavn, og komme med forslag om lovgivning i språkspørsmål,

- d. gi råd og rettleddning til allmennheten,
- e. fremme og delta i nordisk samarbeid om språkdyrking, og
- f. sørge for at rådets arbeid blir gjort kjent.

Språkrådet er med sine 38 medlemmer (42 fram til 1988), likt fordelt på en bokmålsseksjon og en nynorskseksjon, statens rådgivende organ i språklige og språkpolitiske spørsmål. Rådets oppgaver inkluderer normering, terminologiarbeid, registrering av nye ord og rådgivningsarbeid. Fra 1994 har rådet også tilsyn med deler av lov om målbruk i offentlig tjeneste. Språkrådet publiserer skriftene *Språknytt* og *Statsspråk*¹⁶ og informerer ellers gjennom språksider på tekst-tv i NRK, over sider på Internett (www.sprakrad.no) og gjennom en egen skriftserie.

Det som er sagt i paragraf 1b i lov om Norsk språkråd om å støtte opp om utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene nærmere sammen, har aldri vært særlig høyt prioritert, og med St.meld. nr. 13 (1997–98) ”Målbruk i offentlig teneste” ser det ut til at regjeringen har fjernet seg enda mer fra tilnæringslinja:

Den tilnæringslinja mellom bokmål og nynorsk som tidlegare stod sentralt i offisiell språkpolitikk, framstår i dag i praksis som mindre aktuell. Det synest å vere etter måten brei politisk aksept for at vi i dag har to offisielle norske språkformer, og at dette vil vere ein relativt varig situasjon.

I dag gjør Språkrådet normeringsvedtak for bokmål og nynorsk stort sett uten å ta hensyn til den andre språkformen. Når ikke noe spesielt er til hinder for det, prøver man likevel å unngå unødvendig sprik mellom målformene, for eksempel når nye ord skal normeres.

Saksgangen forut for nye vedtak er normalt slik: Sekretariatet i Språkrådet gjør forarbeidet. Fagnemnda diskuterer forslagene og gjør et vedtak. Vedtakene legges fram på årsmøtet, der de blir drøftet og godkjent, eventuelt forkastet. Resultatet av behandlingen sendes til Kulturdepartementet, som gir endelig godkjenning, eventuelt avviser forslagene eller ber Språkrådet om en grundigere behandling.

I visse normeringsspørsmål har Språkrådet fullmakt til å gjøre endelige vedtak. Det gjelder (paragraf 5 i vedtektene om fullmakter i normeringsspørsmål, f.eks. Norsk språkråd 1995:5):

- a. Skrivemåte og bøyning av nye ord og andre enkeltord som ikke tidligere er normert i norsk (gjelder også transkripsjon av utenlandske navn)
- b. forkortelser
- c. tegnsetting
- d. datering og andre talluttrykk
- e. stor eller liten forbokstav
- f. særskrivning eller sammenskriving
- g. orddeling

Vedtak om gjennomgripende endringer av hele systemer og vedtak om endring i skrivemåte eller bøyning av tidligere normerte enkeltord, skal imidlertid legges fram for departementet til godkjenning.

1.4.1.1 ”Aksjonen for språklig miljøvern” og andre initiativer fra Språkrådet

I januar 1990 lanserte Norsk språkråd ”Aksjonen for språklig miljøvern” – en handlingskam-

¹⁶ *Språkkurieren* ble innstilt i 2001.

panje mot unødvendig og uheldig bruk av engelsk i norsk. Til å finansiere arbeidet fikk rådet tilleggsmidler på 220 000 kroner over statsbudsjettet og dessuten i overkant av 250 000 kroner fra Statens informasjonstjeneste.

Fra og med 1994 sluttet Språkrådet å bruke denne betegnelsen, men arbeidet gikk videre. I oversikten nedenfor er noen tiltak skilt ut som egne punkter (pkt. 1.4.1.2 og utover).

1990

Det første året satte aksjonen sterkt preg på virksomheten i Språkrådet. Både sekretariatet og råds- og fagnemndmedlemmer var engasjert i arbeidet, og aksjonen var sak på de fleste styre- og fagnemndmøter i 1990. Det ble utarbeidet en god del informasjonsmateriale.

I januar sendte Språkrådet brev til flere hundre organisasjoner, firmaer og institusjoner med informasjon om aksjonen og oppfordring om å støtte den. Det kom svar fra rundt en tredjedel, og de aller fleste så positivt på tiltaket. Mange sa de selv skulle se nærmere på det språket de førte, og noen sa de skulle ta inn stoff om aksjonen i egne skriv og skape blest om den for eksempel gjennom debatter.

I januar–februar samarbeidet Språkrådet med det populære ungdomsprogrammet ”Etter skoletid” på NRK Radio om en konkurranse der det gjaldt å finne gode norske ord for engelske ord som var i bruk.

I april arrangerte Språkrådet og Statens informasjonstjeneste en pressekonferanse om aksjonen.

I juni–juli ble det satt inn flere annonser i de største finansbladene. Her var slagordet ”Bruk hodet – snakk norsk”. Målgruppa var folk i næringslivet. Dette framstøtet var svært vellykket og førte til en strøm av henvendelser til Språkrådet, blant annet med ønske om materiell.

Om høsten var det viktigste tiltaket utsendingen av skoleheftet ”Ja til norsk”, et pedagogisk opplegg som ble produsert i et opplag på 125 000 og sendt ut til videregående skoler og ungdomsskoler. Det var økonomien som satte en stopp ved 125 000, ikke interessen. Et nummer av *Språknytt* (2/1990) var i sin helhet viet aksjonen. Blant annet materiale ble det laget 8000 klistremerker (6000 på bokmål, 2000 på nynorsk), 7000 såkalte holdningsknapper (jakkemerker) (5000 på bokmål, 2000 på nynorsk), dessuten 3000 plakater (2000 på bokmål, 1000 på nynorsk).

1991

”Aksjonen for språklig miljøvern” ble prioritert sterkt også i 1991. Kulturdepartementet bevilget 400 000 kroner til særlige anglonorsktiltak. Statens informasjonstjeneste dekket dessuten halvparten av utgiftene til å lage to humoristiske innslag til informasjonsprogrammet ”Fulle fem” på NRK Fjernsynet. Disse innslagene ble sendt flere ganger.

Det ble satset sterkt på tiltak rettet mot næringslivet. Brosjyren ”Bruk hodet – snakk norsk” ble produsert i et opplag på 20 000 med næringslivet som fremste målgruppe. I brosjyren fokuseres det mest på internasjonaliseringen og den fare for tap av bruksområder for norsk språk som følger med den.

I forbindelse med brosjyren hadde Språkrådet en serie annonser i blader der en kunne regne med å treffe hovedmålgruppa: finanistidsskrift, livsstilsblader og populærvitenskapelige publi-

kasjoner. Annonsene inneholdt en svarslipp som kunne brukes om en ønsket mer informasjon. Denne kampanjen var svært vellykket.

I 1991 kom også Språkrådets diplom for godt navnevevt i gang (jf. pkt. 1.4.1.2). Tiltaket fikk mye publisitet og ble støttet på lederplass i *Aftenposten* og i flere andre aviser.

Tiltaket ”Ja til norsk” fra året før ble fulgt opp. Et nytt opplag av skoleheftet ble trykt og sendt til alle nye sjuendeklasser i landet ved skolestart.

Også i 1991 ble det sendt ut ymse annet materiell, først og fremst plakater. Det gikk plakater til alle avdelingene i Norsk rikskringkasting, radio og fjernsyn, dessuten til kulturetatene i alle norske kommuner og til en god del videregående skoler.

Aksjonen ble omskrevet i *Språknytt* og i aviser og blader, spørsmål om aksjonen og nærliggende temaer ble besvart telefonisk og skriftlig, og representanter for råd og sekretariat deltok på flere møter om engelsk påvirkning på norsk språk og kultur. De stilte også opp til intervjuer i radio, fjernsyn og aviser.

Anglonorsktemaet stod i sentrum på bokmessa Bok 91, der Norsk språkråd var representert på standen til Rådet for skriftkultur.

1992

I 1992 hadde Språkrådet ca. 475 000 kroner til disposisjon til aksjonen. Annonsekampanjen som ble satt i gang høsten 1991, ble avsluttet i januar, og noen av de bladene Språkrådet annonserte i, trykte annonsen på nytt gratis. ”Fulle fem”-innslaget fra 1991 ble sendt som ekstra-innslag i NRK Fjernsynet. Aksjonen ble dessuten fulgt opp i *Språknytt*. Oppfordringene fra Språkrådet til institusjoner og organisasjoner – blant annet Landsorganisasjonen (LO) og Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) – om å hjelpe til med å distribuere næringslivsbrosjyren ”Bruk hodet – snakk norsk” skapte en god del blesst om aksjonen. Blant annet Oslo Handelstands Forening, LO, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF), Norges Bygdeungdomslag, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening og Senterungdommen. Brosjyren ble også lagt fram på messa Bok 92 og ved markeringen av den internasjonale oversetningsdagen i Oslo. Språkrådet sendte også ut brosjyrer til en del større kjøpesentre og til medlemsbedriftene i Reklamebyråforeningen og Norsk Nærradioforbund.

Responser fra mediene var god, og flere fra Språkrådets sekretariat stilte opp til intervju hos nærradioer (svært mange av dem var interessert), i NRK og også i Sveriges Radio.

I desember ble 7500 eksemplarer av ”Bruk hodet – snakk norsk” sendt ut som vedlegg til bladet *Journalisten*. Bladet går til alle medlemmer i Norsk Journalistlag.

Førsteopplaget på 20 000 var gått ut, og det ble trykt 12 000 nye eksemplarer.

Høsten 1992 ble det laget et nytt kampanjeinnslag for fjernsynet. Temaet var ”Blir norsk språk ete opp?”, og innslaget ble sendt to ganger i informasjonsprogrammet ”Fulle fem”. I samme anledning ble det satt inn annonser i bladene *Gjør det selv*, *I form*, *Illustrert Vitenskap*, *Inforum*, *Kapital*, *Kreativt Forum*, *Lexicon*, *Tique* og *Økonomisk Rapport*.

Ellers fortsatte Språkrådet med å sende ut materiell til dem som bad om å få.

1993

Språkrådet fortsatte å ha annonser mot anglonorsk i tidsskrifter og blader, blant annet i *SAS-magasinet*, *St. Hallvard*, *Inforum* og *Illustrert Vitenskap*, flere tusen eksemplarer av brosjyren ”Bruk hodet – snakk norsk” ble sendt ut til dem som bad om å få, ”Fulle fem”-innslaget fra fjoråret ble sendt i reprise flere ganger, og en ny annonsekampanje knyttet til lanseringen av brosjyren ”Navn i neon” (se pkt. 1.4.1.3) ble iverksatt i slutten av året.

Språkrådet henvendte seg som før til institusjoner og firmaer og kritiserte unødvendig bruk av engelsk i reklame o.l. Slike henvendelser skjer ofte på bakgrunn av tips fra publikum. I 1993 gjaldt det blant annet Norsk Tipping for bruken av betegnelsen *Online*, *Dalane Tidende* for bruken av det engelske *scrapie* for norsk *skrapesyke* (sauesykdom), Norske Meierier for produktnavnet *Farm Ghee* og Postverket for navnet *Down Town* på en postfilial i Porsgrunn.

Språkrådet sendte ut spørreskjema til rundt 150 norske læresteder for å få rede på omfanget av bruk av engelsk som undervisningsspråk ved norske universiteter og høyskoler. (Resultatet, som forelå i 1994, viste at innslaget av undervisning på fremmedspråk varierte sterkt, at det var størst innenfor områder som økonomi, sivilingeniørutdanning og data, og at engelsk dominerte stort blant de fremmedspråkene som var i bruk.)

Språkrådet gjorde en innsats for å forebygge bruk av fremmedspråk som uttryksmiddel i Norge. Blant annet kritiserte rådet NRK for en viss tendens til ikke å tekste engelskspråklige innslag i fjernsynet.

På bakgrunn av en henvendelse fra en representant for et mindre rederi om Det Norske Veritas' praksis med å sende informasjon til kundene på engelsk skapte vansker for ansatte ved rederikontoret, tok Språkrådet saken opp med selskapet, som ble oppfordret til å ”strekke seg lenger i språkveien mot norske kunder”.

Sist skal nevnes at Språkrådet på flere møter drøftet prinsipper for skrivemåten av en del innlånte ord fra engelsk, og at Språkrådet deltok på Oslo byråds lokale aksjon for godt navneveit, ”Norske navn i Oslo”.

1993 var det siste året betegnelsen ”språklig miljøvern” ble brukt, men arbeidet mot unødvendig bruk av engelsk i norsk fortsatte og drives fremdeles.

1994–2000

Ved siden av at generell profilering i mediene, utsending av brosjyrer (blant annet ”Navn i neon”, jf. pkt. 1.4.1.3) og fjernsynsproduksjoner og generell og spesifikk kritikk av unødvendig engelsk i norsk ble blant annet disse tiltakene satt i verk i perioden 1994–2000:

Konferansen ”Norsk som framtidsspråk i arbeidsliv og næringsliv” ble holdt på Lysebu Konferansesenter i Oslo 13. september 1994 (Norsk språkråd 1995).

I 1995 trykte og spredde Språkrådet 90 000 annonsepstkort med mottoet: ”Engelsk er bra, men norsk er bedre i Norge”. (Året etter ble 16 000 kort spredd.) Heftet ”Ja til norsk” ble i 1995 trykt i 35 000 eksemplarer og sendt ut til ungdomsskoler og videregående skoler.

Debattheftet ”Norsk – i nye tusen år?” ble i 1996 utarbeidet og tilbudt til videregående skoler og grunnskoler med ungdomstrinn (sendt ut også i 1997 og 1998). I 1996 skrev Språkrådet også brev til Norske Filmbyråers Forening og kritiserte at mange importerte filmer hadde tit-

ler på engelsk. Språkrådet fikk ikke svar, og sendte så ut en pressemelding om saken, som ble lagt merke til.

I mars 2000 kom arbeidet med å finne fram til og spre avløserord for engelske ord intensivert gjennom det nye tiltaket Ordsma. Ordsma har flere elementer: et e-postforum for interesserte deltakere, lenker til artikler om hvordan en kan lage avløserord, og en åpen nettside med avløserord som Språkrådet går inn for. I sekretariatet er det en redaksjonsgruppe som følger med i innleggene som kommer inn, og kommenterer om det er behov for det, dessuten legger ut problemord og oppsummerer debattene. Når det ligger til rette for at en bør fornorske (norvagsere) en skrivemåte, legger redaksjonen saken fram for Språkrådets fagnemnd.

I 2000 laget Språkrådet ”Plan for styrking av norsk språk”, som gjelder i tidsrommet 2001–2004, jf. pkt. 1.4.2.

1.4.1.2 Diplom for godt navnevett

To til fire ganger i året og på ulike steder i landet deler Språkrådet ut diplom for godt navnevett til bedrifter og foretak som har valgt gode norske navn på virksomheten. Aksjonen er et ledd i arbeidet for å motvirke unødvendig bruk av engelsk i norsk. Siden aksjonen kom i gang i 1991, og fram til i dag, har over 300 foretak fått diplom.

Godt navnevett ifølge Språkrådet er å:

- velge gode norske ord framfor utenlandske
- praktisere norske skriveregler i navnelagingen
- hente ord og vendinger fra lokal tradisjon
- la den poetiske kraften i morsmålet få spillerom
- bruke fantasi, vett – og gjerne humor – på språket

Språkrådet forutsetter at offentlige institusjoner tar hensyn til begge målformer i navnelagingen.

Eksempler på diplomvinnere fra 1991 til i dag: *Skulsekkjin* (skoleavis, Sekken i Molde kommune), *Glade Hjul* (budfirma, Oslo), *Det lille under* (undertøyforretning, Oslo), *Den Rustne Eike* (sykkelverksted, Oslo), *Sult* (restaurant, Bodø), *Lyspunktet* (elektrisk firma, Kristiansand), *Lesehesten* (bokbyttebutikk, Bergen), *Hit og Dit* (budfirma, Larvik).

1.4.1.3 Navn i neon

Brosjyren ”Navn i neon” (også nynorskutgave) forelå i slutten av 1993. I forordet står det:

I de siste tiårene har navnelagingen her til lands båret tydelig preg av språklig import. Importen treffer noen få, men viktige punkter i rettskrivningen vår, og resultatet gir et provinsielt inntrykk. ”Navnet skjemmer ingen” kan raskt bli en hvit løgn, som vi med diskresjon serverer heimfødningen, han med internasjonal pennføring. Slik trenger det ikke gå hvis en øser døpevannet fra egne kilder.

Navn i neon er et ledd i det arbeidet Norsk språkråd gjør for å fremme bruken av norske navn og for å få dem skrevet på norsk vis. I dette heftet stiller Norsk språkråd opp de skrivereglene det oftest er vansker med når en lager navn og betegnelser på butikker, etater og organisasjoner. Ord om navnevett er også med.

I brosjyren listes det opp mange eksempler på hvordan det *ikke* skal gjøres, autentiske eksempler fra byer og tettsteder i Norge, for eksempel: *Drammen's Hytta*, *Kaffe Tilberednings*

Senteret, Norges MarkedsHøyskole, Norsk Nærings Megling, de fleste inspirert av engelsk ordlagingsmønster.

Brosjyren ble masseutsendt ut i flere omganger, blant annet i 1994 og 1995.

1.4.1.4 Informasjonsmateriell til skolene

Språkrådet sender normalt informasjonsmateriell til skolene (ungdomsskoler og videregående) hvert år. Det siste heftet som er produsert for dette bruket, heter ”Norsk – i nye tusen år?” (masseutsendt hvert år fra 1995). Heftet innledes slik (utdrag):

Fra den dagen vi blir født, er vi omgitt av varianter av det norske språket, og på utrolig kort tid, på to–fem år, lærer vi oss å bruke dette språket så sjølsagt, så naturlig og så rett at ingen utenlandsk språkeksper kan gjøre oss det etter.

En trønder som hadde vært på ferie i Frankrike, kom hjem full av beundring for det intellektuelle nivået i befolkningen der: ”De vil itj tru det, men der nerri snakke te og me små onga fransk bærre så det søng!”

Ja, slik er det med det som er morsmålet vårt: Alt som småbarn lærer vi oss å snakke det, og snakke det helt riktig, og samtidig fortsetter vi hele tida å videreutvikle det.

I norsk språk er vi verdensmestere, liksom alle andre er verdensmestere i sitt morsmål. (Sant å si er det den eneste greina vi til evig tid kan være hoggsikre på å bli verdensmestere i.)

Ja, norsk peker seg ut som et helt spesielt språk for alle som har norsk som morsmål! (Men det gjelder slett ikke alle som bor i Norge.)

Tenker vi over dette, må vi undre oss over en stadig tiltakende tendens: Nordmenn bruker fullt av engelske ord når de henvender seg til andre nordmenn.

Mange sier ”guts” der de før sa tæl og sisu (finsk lånord!), popgrupper lager engelske tekster sjøl om de opptrer for et norsk publikum, sjokoladeprodusenter kaller de nye sjokoladene ”Basic”, ”New Energy” og ”Relax”. Olabukse kaller mange ”jeans”. Lynvingen omtales bare med det amerikanske navnet sitt, ”Batman”.

1.4.1.5 Reaksjoner og kritikk

Språkrådets initiativer og tiltak har blitt lagt merke til, og de fleste nordmenn over en viss alder har en oppfatning om Språkrådet. Mange av tiltakene har nådd langt ut og hatt innflytelse på den ene eller andre måten. ”Aksjonen for språklig miljøvern” gjorde mye av seg og skapte mye pressdebatt – både for og mot.

Mange støttet opp om aksjonens mål og tiltak – både bedrifter og institusjoner og i allmennheten. Men det var også noen – både språkfolk og andre – som mente aksjonen var forfeilet, og/eller mer spesifikt at navnevalget var uheldig. En del av denne kritikken har – særlig i ettertid – også kommet fra representanter for Språkrådet, men det meste av kritikken har kommet utenfra.

Professor Finn-Erik Vinje skriver for eksempel (Vinje 1995):

Å igangsette en utryddelseskrig mot anglisismene og kalle den for ”Aksjonen mot språklig miljøvern” kan være tjenlig som avledningsmanøver, dvs lede oppmerksomheten fra interne språkproblemer, men er i bunn og grunn et reaksjonært tiltak. For når ble fremmedord en forurensning?

Benevnelsen ”Aksjonen for språklig miljøvern” ble etter hvert forlatt, og tiltakene fikk i stedet samlebetegnelser som ”statusvern for norsk”, ”arbeid for unødvendig bruk av engelsk i norsk” og ”språkvern” (Norsk språkråd 1995, 1996, 2000).

Enten man støtter målet eller ikke, kan det ikke være tvil om at Språkrådets mange tiltak mot unødvendig bruk av engelsk i norsk hatt stor verdi, om ikke annet fordi de har satt språkvern på dagsordenen og åpnet allmennhetens øyne for selve fenomenet eller problemfeltet. Selv om det ikke alltid har vært så lett å påvirke organisasjoner og næringsliv og få støtte fra de kanter, har det også vist seg at det finnes vilje her og der til å ta i et tak for språket – særlig om det overordnede initiativet tas av andre. Det er en viktig oppgave for Språkrådet å ta språkpolitiske initiativer, og mange mener at Språkrådet har gjort en overbevisende innsats til dels med svært begrensede ressurser for hånden.

1.4.2 Språkrådets ”Plan for styrking av norsk språk”

Målet for Norsk språkråds arbeid med språkvern og språkstyring er å forebygge at norsk språk – bokmål og nynorsk – trues som bruksspråk og fagspråk på viktige samfunnsområder, og at norsk språk – bokmål og nynorsk – tas i bruk på nye områder, også som fagspråk.

I ”Strategisk plan for Norsk språkråd 2000–2003” er en ”språkvernplan” satt opp som hovedmål. Språkrådets arbeid på dette området bygger på lov av 18. juni 1971 om Norsk språkråd, paragraf 1 punkt a, som sier at Språkrådet skal ”verne om den kulturarv som norsk skriftspråk representerer” (jf. pkt. 1.4.1). ”Plan for styrking av norsk språk” bygger også på St.meld. nr. 13 (1997–98) ”Målbruk i offentlig teneste”, kapittel 6 ”Norsk språkråd”, der det heter at Språkrådet ”bør oppgraderast til å kunne vere eit statleg instrument for eit langsiktig og effektivt språkvernarbeid”. Planen er utarbeidet av en gruppe med tilknytning til Språkrådet og er vedtatt av Språkrådets styre. I planen er det en generell innledning med Språkrådets vurderinger av den språklige og språkpolitiske situasjonen i Norge i dag og deretter en oversikt over prioriterte tiltak og spesifikke planer fra Språkrådets side. Her følger et konsentrat (framstillingen er sterkt inspirert av originalteksten):

1.4.2.1 Globalisering og engelsk

Engelsk er – formelt eller reelt – offisielt språk i rundt regnet en tredjedel av landene i verden, og internasjonal kommunikasjon og internasjonalt samarbeid domineres av engelsk innenfor alle viktige domener: politisk språk (FN, EU), finans- og handelsspråk, kommunikasjonsspråk, forskningsspråk osv.

Informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) er i dag det fremste mediet for spredning av engelsk, og næringslivet og forskning og utdanning er blant de viktigste innfallsporene for bruk av engelsk i de enkelte landene. Derfor er det svært viktig å styrke norsk språk innenfor disse tre sektorene. Språkstyringsarbeid må drives parallelt i IKT-bransjen, næringslivet og i utdanningssektoren.

Et mulig framtidsperspektiv er en tospråkssituasjon (ev. tre-, fire-, fem- osv.) i alle ikke-engelskspråklige land, der folk til hverdags møter og bruker sitt eget språk (og ev. andre nasjonale språk) pluss engelsk. Dette vil også gjelde Norge, blant annet fordi det er en gjengs oppfatning at økonomisk og kulturell globalisering er både uunngåelig og positivt.

1.4.2.2 Språkbruk og holdninger

Folks holdninger til språkbruk og offentlighet synes å være i endring. Det gjelder særlig grupper av yngre: Barn helt ned i førskolealder bruker engelskspråklige data- og tv-spill, og skolen oppfordrer elevene til å hente engelskspråklige materiale og lærestoff fra nettet. På fritiden bruker de kanskje nettet til å hente annet materiale, musikk, litteratur osv.

Engelsk språk er altså lett tilgjengelig. Tekstbehandlingsprogrammer og annen datateknologi

stimulerer dessuten brukerne til å skape selv og er slik lagt opp at det meste kan forandres etter forgodtbefinnende, fra skrifttyper til utforming av skrivebord, brukerprofil osv. Dette styrker trolig helt bestemte holdninger til språk, kultur, identitet (nasjonal eller regional tilknytning), tradisjon og frihet til individuell utfoldelse.

Synspunkter som at forandring bør foretrekkes framfor stillstand, at nytt er bedre enn gammelt, at verden bør være en global landsby, osv. ser ut til å få stadig større oppslutning. Slike synspunkter etableres ideologisk sett først blant intellektuelle og når deretter andre befolkningsgrupper. Her er et aktuelt arbeidsområde tiltak for styrking av norsk overfor vitenskapelig ansatte og studenter.

På Internett kan en se at ungdom ofte kombinerer engelsk og sterkt talepregede varianter av norsk. Aviser og tidsskrifter som ligger på Internett, er åpne mot en større offentlighet på en annen måte enn før. Hvor viktig blir nettoffentligheten, og hva vil utviklingen bety for bruk av skriftspråket? Dette er knyttet til ungdomskulturen i bredere forstand. Her har språkstyrkingsarbeid i skolen, blant annet basert på kunnskaper om ungdomskulturen, stor relevans.

Når holdningene til språkbruk er i forandring, er det altså blant annet fordi folks egenoppfatning og deres rollebilder omstøpes. Hvor langt vil denne utviklingen gå? Vil hele folket, eller bare grupper, delta og preges av den? Hvem vil være Språkrådets målgrupper om ti år? Hvordan skal Språkrådet argumentere for å få gjennomslag for sine synspunkter i framtiden? Både kunnskaper, analysearbeid og fortløpende diskusjon er viktig her.

1.4.2.3 Kultur og massemedier

Utviklingen på områdene kultur og massemedier speiler på mange måter den generelle globaliseringen og framgangen for engelsk, selv om denne sektoren ikke nødvendigvis er den fremste drivkraften for det som skjer. Men engelsk språk er ekstra synlig i både tv, video og reklame. Aviser og forlagsvirksomhet har derimot tradisjonelt vært et kjernedomene for bruk av norsk, mens engelskens lederstilling kommer til uttrykk i musikk og film. Disse kunststartene øver stor påvirkning overfor barn og ungdom gjennom den prestisjen de gir engelsk språk.

Hvilke følger vil det få hvis mer og mer av hverdagskulturen utspiller seg på engelsk? Kan det gjøres noe av betydning for å stimulere til norskspråklige kulturuttrykk som når mange, på lengre sikt? Vil lovbestemmelser om språk i kultur og medier være et inngrep i ytringsfriheten?

1.4.2.4 Politiske perspektiver

Det har vært en tendens lenge at kollektive verdier, som det nasjonale, får mindre oppslutning i politikken. At ”det norske” er en omdiskutert størrelse, påvirker Språkrådets arbeidsmuligheter og argumentasjonsmåter.

Når EU ser til at lover og regler foreligger på alle offisielle EU-språk og samtidig legger opp til å støtte også andre europeiske språk mer, tar EU på seg et ansvar som tidligere var nasjonalstatenes. EU-systemet fremmer også regionalisering, og regionaliseringen svekker nasjonalstatenes posisjon på lengre sikt. Det kan få konsekvenser for det offentlige språkbruk i Norge, for eksempel for måljamstillingen.

Vi kan vente oss at engelsk vil vinne mer og mer fram i hele EU-området. Det forutsetter en felles politisk offentlighet i EU dersom EU-parlamentet skal bli et felles representativt organ som EUs ledelse står ansvarlig for. Dette vil trolig forde et felles språk til å diskutere politikk

på, og mye taler for at det blir engelsk, som hele tiden er blitt stadig styrket i EU. Dette vil påvirke språksituasjonen i Norge, også om landet fremdeles blir stående utenfor.

Hva skal en nasjonalstatlig norsk språkpolitikk være, og hva kan den klare, hvilket grunnlag vil den kunne bygge på? Er mer lovregulering mulig, og hvordan skal man argumentere? Her er det aktuelt med en dialog med de politiske myndighetene og opinionsskapende arbeid.

1.4.2.5 Målgrupper og arbeidsformer

Språkstyrkingstiltakene vil i perioden 2001–2003 først og fremst rettes mot tre målgrupper: allmennheten, barn og ungdom og næringslivet. Arbeidet vil dels være vern, dels styrking av norsk språk. Bevisstgjøring om domenetap er et viktig tiltak, og stimuleringspolitikk – økonomisk eller av annen art – vil generelt være viktig. Utbygging av gode tilbud over et bredt spekter må også være et innsatsområde. Her vil IKT-avdelingens arbeid stå sentralt. Språkrådet bør også vurdere muligheten for logivningstiltak.

1.4.2.6 Tiltak for allmennheten

Språkrådet skal skaffe seg oversikt over relevant og ny forskning på området språkvern og språkstyrking. Videre skal Språkrådet i 2001 lage en oversikt over aktuelle temaer for hovedfagsoppgaver knyttet til forhold som Språkrådet gjerne vil ha undersøkt, og stimulere studenter (også økonomisk) til å velge hovedfagsoppgaver av samme type. Ellers skal Språkrådet avsette midler til mindre prosjekter (meningsmålinger, nødvendig oppdragsforskning ad hoc), arbeide fram aktuelle temaer for doktorgradsforskning og formidle dem til forskningsmiljøer der de kan realiseres. Her kan det være aktuelt å samarbeide med folk som planlegger å skrive doktorgradsavhandlinger om bruk av engelsk i Norge.

I 2001 vil Språkrådet drøfte med Kulturdepartementet om det kan settes ned et offentlig utvalg som på bredt grunnlag skal belyse det norske språkets stilling i framtiden, også problemet med språklig domenetap. Språkrådet skal også sette ned en arbeidsgruppe for å kartlegge hva som finnes av språkrelevant lov- og regelverk (innkjøpsreglement, opplæringslov, mållov, forskriftene til aktuelle lover osv.), og vurdere om en bør ta i bruk juridiske og andre virkemidler i språkvern og språkstyrking.

Arbeidet med Ordsamia (prosjekt for avløserord) skal fortsette i 2001, og en skal evaluere arbeidet blant annet med sikte på å utvide virksomheten og prøve å gjøre deltakergrunnlaget bredere.

I 2002 skal Språkrådet sette ned en arbeidsgruppe til å kartlegge hva som finnes av undersøkelser av nordmenns språkholdninger. Hvis det er behov for det, skal gruppa også vurdere behovet for en større undersøkelse av språkholdninger i Norge (norsk–engelsk, bokmål–nynorsk, skriftspråk–talemål, elektroniske medier osv.). Videre skal Språkrådet se til at det regelmessig får tilsendt artikler og kronikker om domenetapsproblemet, dessuten relevant nyhetsstoff (av typen språkproblemet i nordisk samarbeid, der bruken av engelsk på nordiske konferanser ser ut til å øke). I forbindelse med prosjekterte undersøkelser skal Språkrådet arrangere seminarer for å presentere interessante og viktige resultater.

I 2002 vil Språkrådet få kartlagt språkformen i programtilbudet fra de viktigste fjernsynsselskapene med norsk tilknytning gjennom et år, presentere resultatene og eventuelt skape offentlig oppmerksomhet om saken. Språkrådet vil videre følge med i norsk filmproduksjon og i filmpolitiske debatter og uttale seg om norsk og engelsk filmspråk, støtteordninger osv. Dette bør være et permanent tiltak.

1.4.2.7 Tiltak for barn og unge

Ved siden av skole- og utdanningsverket, som er en forberedelse til voksenlivet, ser Språkrådet på ungdomskulturene som viktige. Tiltakene nedenfor er rettet henholdsvis mot grunnskole og videregående skole og mot høyskoler og universiteter.

Som en del av arbeidet med norsk språk og IKT skal Språkrådet få undersøkt hva som er i bruk i skoleverket (grunnskolen og videregående skole) av pedagogisk og annen programvare på norsk bokmål og nynorsk. Her er det aktuelt å samarbeide med Læringssenteret. Språkrådet skal også få undersøkt hva som finnes av norskspråklige dataspill og gratis norskspråklig programvare på Internett. Dette tiltaket, som forutsetter samarbeid med bransjeforeninger og firmaer, skal settes ut i livet i 2001. I 2002 skal Språkrådet så få undersøkt generell bruk av IKT blant barn og ungdom. Hva bruker de Internett til, og hvordan bruker de mobiltelefon og tekstmeldinger? Hvilken innflytelse har dette på skriftlige arbeider?

I 2001 skal Språkrådet se på eksisterende læreplaner i norsk for grunnskolen og videregående skole for å se på hvordan de behandler problemet med domenetap. Om det viser seg at planene ikke behandler spørsmålet på en klar og forpliktende måte, skal Språkrådet ta saken opp med departementet. (Jf. pkt. 2.4.3.1 og 2.4.4.1 i denne utredningen.)

Det skal settes ned en arbeidsgruppe i 2001 med lærere og en representant fra Språkrådet til å foreslå tiltak overfor grunnskolen og den videregående skolen, for eksempel tiltak for å styrke skriftspråket, leseferdighetene, språket i skolen, tiltak for utadrettet påvirkningsarbeid, ressursperm med informasjon om domenetapsproblemet og ideer til aktiviteter, nasjonale stilkonkurranser med fristende premier, registrering av bruk av engelsk i nærmiljøet, konkurranse om gode avløserord, undervisningshefte om engelsk og norsk. Her skal en søke samarbeid med lærerutdanningsinstitusjonene, lærerorganisasjonene og foreldrene.

Det skal tas initiativ i 2001 til å få kartlagt bruken av engelsk som undervisningsspråk på universitets- og høyskoleområdet. Formålet er å skaffe nødvendig kunnskap og å få etablert en regelmessig registrering, slik at utviklingen kan følges over tid. Aktuelle samarbeidspartnere kan være KUF, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (databasen for høyere utdanning, som registrerer all statistikk for denne sektoren) og Statistisk sentralbyrå.

Språkrådet vil stimulere det norske musikkmiljøet til å lage og framføre flere norskspråklige sangtekster. Disse tiltakene er prosjektert satt i verk i 2002–2003.

På grunnlag av rapporten fra NIFU (jf. pkt. 2.4.5.2 og 2.4.5.3) skal Språkrådet ta initiativ til å få styrket stillingen for læremidler for norsk i høyere utdanning. Her vil Språkrådet samarbeide med Norsk faglitterær forfatterforening, Forleggerforeningen, forlag som er interessert i dette markedet, universitetene og høyskolene og KUF.

Språkrådet vil også se nærmere på lover og forskrifter som gjelder læremidler for skole- og utdanningssektoren, og utrede om det er aktuelt å foreslå lovbestemmelser som både sikrer likestilling mellom målformene og posisjonen til norskspråklige lærebøker generelt, også innenfor universitets- og høyskolesystemet. Det skal også undersøkes på hvilke områder innenfor forskning og høyere utdanning at engelsk er særlig mye brukt, og der bruken er særlig problematisk. På grunnlag av denne kartleggingen skal Språkrådet kontakte viktige undervisningsinstitusjoner for utvalgte fagområder der engelsk er særlig mye brukt (f.eks. Norges Handelshøyskole eller BI) for å se om det er mulig å etablere et samarbeid om konkrete fag-

språk- eller terminologiprojekter. Dette tiltaket skal settes i verk i 2002.

Språkrådet skal ta initiativ overfor myndighetene for å få vurdert om formidling av forskning til allmennheten kan bli et krav i forskriftene for høyere utdanning og i doktorgradsreglementene, for eksempel gjennom obligatorisk prøveforelesning og artikkelskriving på norsk. Formålet er å stimulere til begrepsutvikling på norsk og bruk av norsk fagspråk og terminologi i undervisning og forskning der det i dag brukes mye engelsk, dessuten til utvikling av norske læremidler på slike områder. Her kan aktuelle samarbeidspartnere være KUF, politiske miljøer og de berørte undervisningsinstitusjonene. Tiltaket skal settes i verk i 2001.

I 2001 eller 2002 skal Språkrådet arrangere en konferanse eller et seminar om ”norsk fagspråk versus kravet om internasjonalisering”, muligens i samarbeid med undervisningsinstitusjoner eller yrkes- og studentorganisasjoner.

Språkrådet skal ta kontakt med universitets- og høyskolepublikasjoner som går til alle ansatte og studenter (f.eks. *Apollon* og *Universitas* i Oslo) og eventuelt også med organisasjoner som omfatter de samme målgruppene, for å spre artikler og debattstoff om norsk språk og domenetap. Dette tiltaket er prosjektert til 2001–2002.

1.4.4.8 Tiltak for næringslivet

Deler av næringslivet fungerer trolig som en viktig innfallsport for engelsk i Norge. Feltet er stort og sammensatt og lite undersøkt. Engelsk brukes i blant annet markedsføring, intern og ekstern kommunikasjon og innenfor helse, miljø og sikkerhet. Omfang og problemer bør kartlegges, og dialogen med næringslivet generelt bør bedres.

I 2001 eller 2002 vil Språkrådet kartlegge bruken av engelsk i næringslivet, blant annet ved å undersøke utvalgte bedrifter. Aktuelle samarbeidspartnere kan være meningsmålingsinstitutter, bransjeforeninger og arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner.

I 2002 eller 2003 skal Språkrådet utplassere en eller to personer i en eller to større bedrifter i et halvt eller ett år for å lære, hjelpe, bygge opp tillit, styrke språklig bevissthet, bidra til å bevisstgjøre domenetapsproblemet og utarbeide en rapport. Det bør være en bedrift som i høy grad bruker engelsk som arbeidsspråk, eller en bedrift med bred internasjonal tilknytning. Næringslivsorganisasjoner kan være aktuelle samarbeidspartnere, og det skal søkes om prosjektmidler fra departementet.

I 2001 eller 2002 vil Språkrådet få undersøkt språkproblemer og språkbehov, særlig knyttet til bruk av engelsk, innenfor en eller flere avgrensede sektorer av arbeidslivet, for eksempel sykehussektoren. Arbeidsmiljøsidene (helse, miljø og sikkerhet) skal her prioriteres. Her skal Språkrådet samarbeide med arbeidsmarkedsetaten og med fagforeninger, sikkerhetsorganisasjoner osv.

På grunnlag av erfaringene i og med arbeidslivet skal Språkrådet i 2003 rette en holdningskampanje mot næringslivet for å skape interesse for språkspørsmål og styrke norsk språk i denne sektoren. Her er det også aktuelt å samarbeide med hovedorganisasjonene i arbeidslivet, firmaer, bransjeforeninger osv.

Prosjektet med diplomer for godt navnevett (jf pkt. 1.4.1.2) skal fortsette. I november 2001 vil Språkrådet sende et spørreskjema til diplomvinnere for å få synspunkter på tiltaket.

1.5 POLITISKE PARTIERS PLANER FOR NORSK SPRÅK

De norske politiske partiene har alle synspunkter på norsk språkpolitikk og hvordan den bør føres i framtiden, men avsnittene om språk i partiprogrammene varierer i omfang og prioritet. Denne oversikten omfatter de største partiene etter oppslutning per 23. august 2001 (oppslutning i parentes)¹⁷, dessuten Miljøpartiet De Grønne, som havner rett utenfor oversikten med en oppslutning på et stykke under 1 %.

For noen av partienes vedkommende har jeg innhentet flere opplysninger fra partikontorer, partiledere eller førstekandidater.

1.5.1 Arbeiderpartiet (27,5)

Utdrag fra Arbeiderpartiets program 2001–2005:

Språket er nøkkelen til vår identitet og til vårt fellesskap, til deltakelse og ytring. Derfor må begge våre norske målformer og vårt rike dialektmangfold sikres gode vekstvilkår. Nynorsk må fortsatt være et likeverdig skriftspråk i Norge, og nynorsk som administrasjonsmål må styrkes, slik at målet om minst 25 prosent bruk sikres. Obligatorisk sidemålsopplæring i skolen må beholdes. Hvis lesingen taper terreng, er det alvorlig for et lite språksamfunn som det norske. Det gjelder både for bokmål, nynorsk og samisk. Arbeiderpartiet vil særlig prioritere formidling av litteratur til barn og unge. Bibliotekene er sentrale i formidlingen av litteraturlæring og opplevelse [...]

I avsnittene om skolepolitikk nevnes ikke norskfaget spesielt.

Arbeiderpartiets informasjonsavdeling opplyser at Arbeiderpartiet ikke forfekter noe spesielt syn på engelsk i norsk samfunnsliv.

1.5.2 Høyre (24,5)

Høyre har temmelig detaljerte planer for språk- og skolepolitikk. Utdrag fra partiets stortingsvalgprogram 2001–2005:

Høyre vil arbeide for å verne og holde i hevd våre to skriftspråk, og for å beholde norsk skriftkultur som en bærebjelke i vårt kulturliv. [...] Høyre mener at alle som har mulighet til det, har en selvfølgelig plikt til å arbeide for eget livsopphold, til å ta vare på seg selv og til å lære det norske språk. [...] Høyre mener at språkopplæringen bør lede frem til en test som kvalifiserer den enkelte til videre utdanning eller til arbeidslivet. [...] For å styrke det faglige innholdet i skolen vil Høyre øke antallet undervisningstimer på småskoletrinnet. Det økte timetallet skal særlig brukes til undervisning i norsk, matematikk og engelsk. Lese- og skriveferdigheter er en forutsetning for å tilegne seg annen kunnskap, mens matematikk er et viktig redskap med stor betydning for kritisk og logisk tenkning. [...] For å sikre at alle elever tilegner seg grunnleggende ferdigheter, vil Høyre innføre rutinemessige tester av elevenes lese-, skrive- og regneferdigheter. Testene må brukes slik at elever som ikke når de fastsatte målene, følges spesielt opp. Ved avslutningen av grunnskolen skal det holdes skriftlig eksamen i norsk, engelsk og matematikk. Høyre vil sette nasjonale faglige mål for hva en elev skal ha gjennomgått på de enkelte skoletrinn. For å kunne vurdere og sammenligne skolens faglige nivå vil Høyre innføre nasjonale normerte prøver fra mellomtrinnet. [...] Allerede i 1. skoleår bør det faglige innholdet prioriteres høyere enn i dag. Barna forventer at de skal få lære å lese og skrive når de begynner på skolen. Disse forventningene ønsker Høyre at skolen skal innfri.

1.5.3 Fremskrittspartiet (14)

Det står ikke mye om språkpolitikk generelt i Fremskrittspartiets prinsipp- og handlingsprogram 2001–2005, og ingenting som kan relateres spesielt til domenetapsdiskusjonen. Det som står, gjelder sidemålets plass i skolen og kravet til offentlig personell om å beherske begge målformer:

¹⁷ Måling gjennomført av Opinion i perioden 20.–22.8.01 (*Aftenposten* 24.8.01)

Norsk skole preges i stadig større grad av reduserte norskkunnskaper blant elever på grunnskolenivå. Det er en utvikling som er svært bekymringsverdig, og Fremskrittspartiet mener at den tvungne sidemålsundervisningen bidrar til å redusere elevenes motivasjon i norskfaget, og å forstyrre elevenes språkoppfatning. Fremskrittspartiet vil derfor fjerne den tvungne skriftlige sidemålsundervisningen, og isteden tilby faget som et valgfag. Muntlig sidemål kan inngå som en naturlig del av den ordinære norskundervisningen. De krav som stilles i deler av offentlig forvaltning om å kunne beherske begge språkformer, vil Fremskrittspartiet fjerne.

Ursula Evje i Stortingets kirke-, utdannings og forskningskomité forteller at Fremskrittspartiet ikke har noen spesiell politikk når det gjelder påvirkning fra engelsk på norsk, men at partiet mener at Norge ikke bør bli kunnskapsmessig isolert: Samarbeidsspråket er ofte engelsk, og det er viktig å kunne det språket. Om lærebøkene i skolen finnes bare på engelsk, er det greit å bruke dem: Det viktigste er at elever og studenter får den kunnskapen de skal ha.

1.5.4 Kristelig Folkeparti (11,6)

Utdrag fra Kristelig Folkepartis program for 2001–2005:

Språket er viktig både for personlig identitet og for formidling av kunnskap og opplevelse. Derfor er det viktig å sikre begge norske målformer og de ulike dialektene gode vilkår i kultur- og samfunnslivet. KrF går inn for fortsatt statlig støtte til språkdelt klasser, og kravet om lærebøker på begge målføre [sic!] til samme tid og pris må følges opp. Obligatorisk sidemålsopplæring i skolen er viktig for språklig likestilling. Målsettingen om minst 25 % bruk av nynorsk i offentlig forvaltning må sikres. Samisk språk er en viktig bærebjelke i samisk kultur, selvforståelse og identitet. De samiske språkvariantene må sikres bl.a. gjennom utdanningssystemet og i samisk medievirksomhet.

1.5.5 Sosialistisk Venstreparti (10,9)

Utdrag fra Senterpartiets arbeidsprogram 2001–2005:

I arbeidet med å utvikle en bevisst kulturpolitikk står språket sentralt. I dag er det norske språket truet på viktige områder. Særlig ser vi økende innslag av engelsk i næringslivet, i høyere utdanning, i toneangivende ungdomskulturer og ikke minst innenfor alt som har med informasjonsteknologi å gjøre. I arbeidet med å bygge et trygt og flerkulturelt samfunn er det viktig å sikre et stabilt og trygt norsk språk, både bokmål og nynorsk.

1.5.6 Senterpartiet (4,4)

I Senterpartiets stortingsvalgprogram 2001–2005 er språk løftet fram som et viktig punkt, og målene er temmelig detaljerte. Senterpartiet vil

- at reglene for språklig likestilling skal følges opp i skolene og i offentlig administrasjon og i offentlig eide virksomheter
- sikre samisk og kvensk språk
- videreutvikle språksenteret på Voss, og arbeide for at senteret inkluderer både nynorsk, bokmål og samisk i arbeidet
- opprettholde obligatorisk undervisning i sidemål
- at dialektkunnskap skal inngå som en del av norskfaget, og at elevene skal oppmuntres til å bevare sin egen dialekt. Lærerne skal ved bevisst holdning til sin egen og andres dialekter gi elevene trygghet ved å oppmuntre dem til å bruke talemålet sitt
- øke bevisstheten omkring bruken av utenlandske ord og uttrykk, slik at fullgode norske ord brukes der slike fins
- øke tilskuddet til Norsk Ordbok, slik at det nasjonale ordboksverket kan fullføres innen rimelig tid

1.5.7 Venstre (4,1)

Utdrag fra Venstres stortingsvalgprogram 2001–2005:

Skolen skal også gi et solid faglig grunnlag for videre utdanning og arbeidsliv. I grunnskolen må det legges særlig vekt på gode kunnskaper i norsk, matematikk og engelsk. Det er avgjørende for en god skole at respekten for fagene og den innsikt de gir, opprettholdes. Venstre vil beholde den obligatoriske undervisningen i sidemål, og stille krav om at læremidler, også elektroniske, er tilgjengelige på begge målformer til same tid. Innkjøpsord-

ningen for litteratur må videreføres som et viktig støttetiltak for skriftkulturen. Likestillingspolitikken mellom nynorsk og bokmål må fortsette, og utvides i takt med innføringen av nye medier og ny teknologi. [...] Den raske utviklingen innenfor språkteknologi gjør at vi kan kommunisere med elektroniske apparater gjennom tale. Da er det spesielt viktig at disse tilbudene tilpasses norsk språkbruk. [...]

1.5.8 Rød Valgallianse (1,1)

Utdrag fra Rød Valgallianses (RV) arbeidsprogram 2001–2003:

RV vil arbeide for [...] [at] alle dataprogram som skal brukes i skolen, foreligger både på nynorsk og bokmål, [at] nynorskbrukerne skal få lærebøkene sine til samme tid og pris som bokmålevene, og at forlagene blir straffa økonomisk om de er for sene med bøkene.

Ellers arbeider partiet for mer nynorsk i NRK og statsforvaltningen. Om domenetap står det ingenting, men førstekandidat Aslak Sira Myhre forteller (samtale 11.8.01) at RV ser på det som viktig at norske studenter må ha tilgang til norsk lærestoff på studiene, og partikontoret opplyser at partiet er opptatt av at informasjon i ”offentlige rom”, for eksempel på flyplasser, tog og kino, skal være på norsk.

1.5.9 Miljøpartiet De Grønne

Utdrag fra Miljøpartiet De Grønnes stortingsprogram 2001–2005:

Språklig mangfold er bevaringsverdig på lik linje med mangfold i naturen. Det gir oss rikere kilder til å lære om og forstå oss selv. De grønne vil derfor på det sterkeste arbeide for å bevare dialektmangfoldet til bruk i muntlige og mange skriftlige sammenhenger, og vi ser de 2 offisielle norske målformene som selvstendige skriftspråk. Både bokmål og nynorsk med alle sine varianter er viktige kulturuttrykk og må sikres gode levekår. I svært skriftlig pregede kulturer som vår har skriftspråket dessuten stor innvirkning på talemålet. Bevaring av en variert norsk skriftkultur vil dermed også være med på å demme opp mot ensrettingen i talemålet.

Partiet har ikke kjørt fram noen konkrete tiltak som motvekt til angliseringen, men fylkesleder i Oslo, Lisa Frøyland, opplyser at partiet gjerne vil gå foran med et godt eksempel og bruke den norske språkr rikdommen bevisst. De Grønne ser med sorg på at norsk kultur, særlig blant byungdom, er synonymt med amerikansk kultur og det engelske språket. Det er fort gjort for et parti i valgkampen å snakke ungdommens språk ved å bruke amerikansk slang og amerikanske termer i brosjyrer og på plakater: Man må uansett ikke gi tapt for det massive trykket utenfra og selv bidra til å opprettholde falske oppfatninger om at bruk av engelsk framfor norsk i forretningsammenheng er mer profesjonelt, eller at bruk av engelske uttrykk i ungdomsgjengen er tøft.

1.5.10 Kort sammenfatning, politiske partier

Det ser ikke ut til å være noe spesielt mønster i hvordan partiene prioriterer språkpolitikk i forhold til generelt politisk syn.

Høyre og Senterpartiet er de partiene som er mest opptatt av språkpolitikk i sine programmer. I Høyres program står det mye om norsk og utdanning generelt. Høyre prioriterer norskfaget høyt både i skolen og i samfunnet og vil ha flere norsktimer og flere normerte prøver. Alle som lever i Norge, bør dessuten ha plikt til å lære seg norsk. Senterpartiets program for språk er kortere og mer konsist. Partiet sier spesifikt at det har til hensikt å øke bevisstheten omkring bruken av utenlandske uttrykk slik at fullgode norske ord kan bruke der de finnes.

Også Sosialistisk Venstreparti vil kjempe mot trusselen fra engelsk på viktige samfunnsområder.

Så å si alle partier sier de vil holde på obligatorisk sidemålsundervisning. Ett parti sier at det vil gjøre sidemålsundervisningen frivillig (Fremskrittspartiet). Høyre har vedtatt det samme nylig.

Arbeiderpartiet, som når dette skrives (august 2001), er på størrelse med Høyre, skiller seg fra Høyre ved at det i langt mindre grad prioriterer språkpolitikk. Det som står om språk i Arbeiderpartiets program, er såpass diffust at det er vanskelig å vite hva partiet vil. Partiet har, som vi har sett, heller ikke noe spesielt syn på forholdet mellom norsk og engelsk. I valgkampen høsten 2001 har Arbeiderpartiet lovet ekstramidler til opprusting av skolebygninger, i motsetning til Høyre, som vil ha rustet opp selve norskkunnskapene.

Alt som er sagt her, bygger på partiprogrammene og utspill i valgkampen i 2001. Det avgjørende er selvsagt hva partiene gjør i Stortinget.

1.6 ANDRE SPRÅKPOLITISKE INITIATIVER

Noen språklige eller språkpolitiske initiativer tatt av andre enn Språkrådet og politiske partier går indirekte fram i andre avsnitt, for eksempel er initiativet fra KUF og andre om å kartlegge behovet for mer norskspråklig pensumlitteratur i høyere utdanning tatt opp i pkt. 2.4.5.2.

Her skal vi kort se på ett ytterligere initiativ, nemlig regjeringen Bondeviks program "Et enklere Norge", som ble kunngjort i 1999, og som skulle gå over to år.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet påla i august 1999 alle departementer og underliggende etater å vurdere språket i de dokumentene som gikk til enkeltpersoner, organisasjoner, næringsliv og kommuner. De statlige virksomhetene skulle sette i verk rutiner for å forbedre språket i alle nye dokumenter til disse målgruppene. Departementene skulle lage en framdriftsplan for språkjennomgang av skjemaer og standardbrev som var i bruk.

Statens informasjonstjeneste (SI) fikk i oppdrag å utvikle en mal for en vurdering av dokumentene i den enkelte etat, og SI utarbeidet i samarbeid med Språkrådet et opplegg som ble kalt "Språksjekken". Opplegget la vekt på å prøve ut gamle og nye dokumenter på målgruppene og gav også enkle råd om godt norsk. Dessuten gav heftet opplysninger om språkreglene i målloven og i sameloven og om en del hjelpemidler (Norsk språkråd 1999).

Prosjektet fikk en brå slutt: Regjeringen Stoltenberg, som kom til makten i mars 2000, valgte ikke å følge opp.

DEL 2: DOMENETAPSUTREDNINGEN

2 INNLEDNING

”Og om du vil bli fullkommen i lærdom, så lær alle tungemål, men aller helst latin og velsk [fransk], for dei måla går vidast, men gløym likevel ikkje ditt eige tungemål.” (*Kongsspege-len*, ca. 1250)

Språklig domenetap defineres i mandatet som at et språk taper terreng til et annet sterkere språk på forskjellige områder av samfunnslivet. Det tilsvarende engelske begrepet skal stamme fra Joshua Fishmans artikkel ”Who speaks what language to whom and when” (Fishman 1965). Begrepet domenetap er dessverre ikke gjennomslukt. Det som ligger i domenetapsbegrepet eller -problemet, angår alle, og det er lite hensiktsmessig at første hinder ligger i selve ordet. Når ordet nå er definert, skal jeg imidlertid holde meg til det, ikke minst fordi det dukker opp i flere av de kildene jeg skal referere.

Når har et språk tapt så mye terreng at vi kan kalle det domenetap, og hvor kan vi trekke grensene mellom blandingspråk, kodeskifte og domenetap? Også blandingspråk, lån og kodeskifte forutsetter minst to språk, hvorav det ene er sterkere enn (det) andre. Åke Viberg (1987:44) definerer begrepene slik:

Lån och kodväxling är ett medvetet och funktionellt motiverat användande av element från ett annat språk. Talaren räknar med att lyssnaren känner till elementen. Lån talar man om då elementet på något sätt (till uttalet eller till böjningen) anpassats till målspråket, medan kodväxling innebär att man helt övergår till att använda ett annat språk. Lån gäller vanligtvis ett enskilt ord, medan kodväxling gäller enheter av skiftande omfång såsom fraser, hela satser eller resten av samtalet.

Definisjonen er tentativ. Viberg vurderer grensen mellom lån og kodeskifte som vanskelig.

Slik uttrykkene er definert her, er nok kodeskifte og domenetap nærmere beslektet enn kodeskifte og lån, eller lån og domenetap. Det er trolig rett å si at det er en glidende overgang fra kodeskifte til domenetap, men hvor det nøyaktig tipper over, er umulig å si. Og hvor er terskelen for når en domene er tapt? Vi skal la det spørsmålet ligge.

2.1 PRESSEOPPSLAG OM DOMENETAP

Gjennom det siste tiåret er det skrevet ikke få artikler om faren for at norsk språk taper terreng til engelsk. Likevel har det vært overraskende lite pressedebatt om dette emnet sammenlignet med andre aktuelle språkrelaterte saker.

Et søk gjennom den norske søkemotoren Kvasir gir 29 treff på ”domenetap”.¹⁸ De fleste refererer til Språkrådets nettsider.

Søk i A-tekst (til dags dato ajourførte tekstarkiver fra *Aftenposten*, *Bergens Tidende*, *Dagbladet*, *Dagens Næringsliv*, NTB, *Hvem Hva Hvor* – de tidligste *Aftenposten* og NTB fra respektive 1984 og 1985) og VGs tekstbase (VG ajourført til dags dato fra og med 1991) gir respektive 9 og ingen treff. Det første treffet i A-tekst er fra så sent som 1994: ”Frykter for norsk språk i EU” (*Bergens Tidende* 30.9.94). Blant andre tidlige artikler finner vi ”Mot veggen. Nå takker di for sei” (*Aftenposten* 31.1.96) og en kommentar fra Svein Johs. Ottesen: ”Blir engelsk et ekstra nordisk morsmål i fremtiden?” (*Aftenposten* 30.10.2000). Artikkelen ”English,

¹⁸ Det finnes imidlertid flere artikler om emnet der selve ordet ”domenetap” ikke er nevnt.

of course”, skrevet av Gregers Ottesen (*Dagens Næringsliv* 8.8.98), er grundig og tar opp domenetapsfenomenet på flere samfunnsområder. Vi skal se nærmere på den (konsentrat):

Engelsk er blitt det offisielle konsernspråket i Norsk Hydro og degraderer norsk til et under-språk på linje med kinesisk, italiensk eller swahili. Det var naturlig for det helnorske og delvis statseide Norsk Hydro å gå over til engelsk som konsernspråk:

Vi har behov for å kommunisere enkelt med alle ansatte over hele kloden. Da er det naturlig at det ikke blir gjort på norsk. Engelsken bare sniker seg inn på oss, sier personaldirektør Hans Jørn Rønningen i Norsk Hydro.

Senior officer public affairs Hanne Haugen i datterselskapet Hydro Agri International merker det samme. Hun kommuniserer daglig på engelsk med både norske og utenlandske kolleger rundt om i verden. Hun har selv aldri sett sjefen sin skrive norsk, ikke engang håndskrevne notater. Hos Hydro Agri er norsk så godt som forsvunnet. Norsken kommer til kort når ansatte fra så mange ulike land skal arbeide sammen. Men engelsken er merkelig, understreker ledelsen i Norsk Hydro:

Den er verken britisk eller amerikansk, men et sammensurium hvor man ikke har ordentlig orduttale eller vokabular. Likevel blir man forstått.

Det siste vil ikke alle språkforskere være enig i. De har uttalt at bedrifter og miljøer som går over til engelsk, har en tendens til å bruke og tolke de engelske ordene galt. Dag Gundersen, pensjonert professor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Oslo, sier:

De snakker ullent og bruker løse ord uten å vite hva ordene betyr, og hva de snakker om. Innen det samme miljøet er det gjerne ulike oppfatninger om hva det samme engelske ordet betyr.

Norsk Standardiseringsforbund sliter med det samme. Forbundet oversetter regler og retningslinjer for hvordan ting skal utføres i en rekke bransjer. Sekretariatsleder Nina Zandjani advarer:

Det som skjer når vi overtar engelske ord, er at vi snevrer inn betydningen.

Det er lite hun kan gjøre: For ti år siden var alle standardene skrevet på norsk og oversatt til engelsk. I 1997 forelå 90 % av de 1029 nye standardene bare på engelsk.

Når Hanne Haugen i Norsk Hydro, som er utdannet i USA, skal holde presentasjoner for gjester, foretrekker hun engelsk; hun finner ofte ikke de riktige norske ordene. Nettopp dette mener fagfolk er kimen til en opptrapping av engelskbruken i norske fagmiljøer og bedrifter. Professor Norvald Nasset ved NTNU i Trondheim og styremedlem i Rådet for teknisk terminologi (RTT) sier:

Engelsk er blitt hovedspråket i teknikken, i alle fall på visse områder. Når man er vant til å bruke engelske lærebøker, aner man ikke hva uttrykkene heter på norsk. Skal man presentere noe, er det helt naturlig at man gjør det på engelsk.

I den norske delen av verdens største rådgivnings- og revisjonsfirma PricewaterhouseCoopers er utviklingen bort fra norsk kommet langt. Det går stadig mer på engelsk, selv om både kundene og konsulentene er norske. Administrerende direktør Pål Hasner forteller at stadig flere av de norske bedriftene forlanger at alt firmaet gjør, skjer på engelsk. Det gjelder både forespørsler, pristilbud og prosjektrapporter.

Artikkelen verken forsvarer eller tar avstand fra økt bruk av engelsk i norske miljøer, men den gir flere grunner til engelskbruken, og flere av dem er det vanskelig å argumentere mot. Vi skal komme tilbake til flere begrunnelser under behandlingen av de enkelte domene.

2.2 DOMENETAP SOM KULTURPOLITISK UTFORDRING

Faren for domenetap nevnes stadig oftere i politisk sammenheng. Her er et utdrag fra Norges kulturminister Ellen Horns tale om kulturpolitiske utfordringer 30. mai 2001 (www.dep.no/kd):

Vi blir stadig mer eksponert for engelsk, som er det språket som påvirker norsk mest i dag, både skriftlig og muntlig, gjennom mediene, arbeidsliv, utdannings- og forskningssektoren, underholdningssektoren og gjennom alt som har med teknologi å gjøre. Både i mediene og politiske kretser blir den angloamerikanske språkpåvirkningen ofte nevnt som en trussel mot norsk språk. Slik den blir nevnt som en trussel for om lag alle andre språk i verden. Når man i denne sammenhengen anvender uttrykk som språkvern og trussel, er det samtidig viktig å være seg bevisst at ethvert språk er i stadig endring. Det er ingen trussel at norsk språk endrer seg under påvirkning av andre språk. Det som er en trussel i denne sammenhengen, og som trenger mottiltak, er at norsk risikerer å miste hele språkbruksområder til engelsk. Et nasjonalspråk, som det norske, må ikke bare vernes, men utvikles og gjøres i stand til å møte nye utfordringer, nye uttrykksformer i et omskiftelig samfunn.

Det er all grunn til å tro at det er teknologibasert språkbruk som blir den største utfordringen for norsk språk generelt og for nynorsk spesielt. Man regner med at koblingen mellom språk og informatikk er det som virkelig vil prege den teknologiske utviklingen i årene fremover. Såkalt språkteknologi vil trolig føre til grunnleggende endringer i kommunikasjonsmønster, i både arbeids- og hverdagsliv. Jeg vil alltid med glede minnes en eldre kvinne som opprørt kom til meg og sa: ”Jeg har aldri hørt at det har vært et folkekrav at vi skal kunne snakke med kjøleskapet vårt!” Men det er allikevel et faktum at både den taleoppfattende brødrister og komfyr kan være nær forestående, og vi vil foretrekke at de snakker norsk.

Ellen Horn trekker fram mediene, arbeidslivet, utdannings- og forskningssektoren, underholdningssektoren og teknologi som områder der innflytelsen fra engelsk på norsk er stor. Andre aktuelle områder er rettsvesen, offentlig og privat sørvis og kultur- og kirkeliv.

Det blir ikke anledning til å presentere hele det norske samfunnslivet her, og jeg har valgt å fokusere på blant annet de områdene Ellen Horn nevner: utdanning og forskning (pkt. 2.4), arbeidslivet (pkt. 2.5) og kulturlivet (pkt. 2.6).

Det er bred enighet om at informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) for tiden er den fremste innfallsporten for spredning av engelsk språk i Norge (jf. f.eks. 1.4.2), og området fortjener spesiell oppmerksomhet. Det har fått sitt eget avsnitt (pkt. 2.9).

Utvalget av stoff og eksempler er begrenset og valgt ut hovedsakelig etter to kriterier: stoffets tilgjengelighet og stoffets relevans. Noe av stoffet er valgt med omhu, og annet er mer tilfeldig kommet med.

2.3 GRUNNLEGGENDE OM LÅNORD

Engelsk språk har en unik posisjon i verden. Språket har offisiell status hos rundt 1,5 milliarder mennesker; 300 millioner har det som morsmål. Engelsk er det fremste internasjonale språket i mange land, og mange bruker språket som kommunikasjonsspråk ved siden av morsmålet. Engelsk er – alene eller sammen med andre språk – offisielt språk i mer enn 60 stater.

Engelsk har aldri tidligere spilt en så stor rolle i verdenssamfunnet som i dag og har nok langt overgått latinens tidligere rolle som lingua franca.

Engelsk som internasjonalt språk står sterkt på mange samfunnsområder: i næringslivet og finansverdenen, i mediene, i reklame og kultur, i offentlig sørvis osv. På flere av disse områdene har det vært et enormt oppsving siden andre verdenskrig. Den enorme teknologiske utviklingen har dratt andre områder med seg, deriblant en tilhørende reklameindustri med nye og kraftigere virkemidler. Økt kjøpekraft har skapt nye varer og tjenester, som for en stor del er utviklet i Storbritannia, USA og Østen. Også markedsføringen foregår i stor grad på engelsk. Produkter utviklet i Østen, blant annet i Japan, Kina og Hongkong, markedsføres også normalt på engelsk. Turisttrafikken både innenlands og til utlandet har også skutt fart, og vi får nye impulser utenfra gjennom reising: Vi har sett at det er en stor verden der ute, der kunnskapene i norsk er sterkt begrenset.

Engelsk har overveiende overtatt for fransk som internasjonalt diplomatspråk. Engelsk er også det viktigste vitenskapsspråket. I dag leser og forstår to tredjedeler av alle vitenskapsfolk engelsk. Rundt regnet halvparten av all vitenskapelig litteratur er på engelsk, og andelen er stadig økende (Bull 1999). Med Internett har globaliseringen skutt fart for alvor: Språket på Internett er for en stor del engelsk (ca. 45 %).¹⁹ Denne språklige homogeniseringen må få konsekvenser.

Norsk har alltid lånt ordmateriale fra andre språk, men både mengden av lån og kilden for lånene har endret seg. I 1950- og 1960-årene fikk vi inn mange ord fra svensk. I dag lånes stadig mer fra engelsk (Fjeld 1997). Siden folks engelskkunnskaper har økt sterkt de seinere årene, glir lånene lettere inn enn før, og vi velger oftere enn før den engelske varianten når vi har valget mellom norsk og engelsk. Fjeld sier det slik:

Det henger bl a sammen med at det ikke er de samme skarpe grensene mellom slang og alminnelig språkbruk som det var før 1972, men også at den engelske og amerikanske kulturen har så høy prestisje. En bedriftsleder kan gjerne strø om seg med engelsk slang i et salgsmøte, en lærer bruker engelsk med selvfølgelighet i ungdomsskoleklassen. Ikke bare enkeltord, men hele fraser som My God!, Don't you dare ..., Touch wood og liknende faste uttrykk. Vi hører dem til stadighet også i radio. Engelsk fungerer dermed for mange moderne mennesker som en type metaspråk, dvs det språket vi anvender for å markere at vi snakker om språkformen, f eks for å markere språkhandlingstype: in short: vi kom for seint. Det viser egentlig at engelsk i moderne norsk også på dette område har tatt over latinens rolle (mens man i engelsk, som jo ikke har denne muligheten, her har holdt på en del latinske uttrykksmåter av typen: summa summarum). For å markere ironi eller for ikke å være unødig gjentakende eller ekstra tydelige, velges også engelsk. Om vi på et spørsmål ikke har fått svar, hører vi ikke sjelden at det gjentas på engelsk: coffee or tea? Som en slags antakelse om at engelsk er ekstra tydelig eller ekstra forpliktende. Som en understreket meningsytring høres That's it! og da er det ikke mer å si.

Det antas at 80–90 % av alle nyord i norsk i perioden 1945–75 har sitt opphav i engelsk. Det er mye når vi vet at engelske og engelskinspirerte ord (her er også inkludert blant annet oversettingsord i likhet med *froskemann*) utgjør under 4 % av oppslagsordene i *Bokmålsordboka* og under 10 % i vanlige fremmedordbøker. Resten er lån fra andre språk (Graedler 1997).

Om vi baserer oss på lånordsmarkeringene i *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*, finner vi dette: ca. 4500 ord er fra latin, ca. 2300 fra fransk, ca. 1920 fra nedertysk, ca. 1720 fra tysk, ca. 1640 fra gresk, ca. 1540 fra britisk engelsk, ca. 30 fra amerikansk engelsk, ca. 810 fra italiensk, ca. 300 fra dansk, ca. 260 fra nederlandsk og ca. 240 fra svensk. Ordantallene i disse ordbøkene er 65 000 (*Bokmålsordboka*) og 90 000 (*Nynorskordboka*).

I løpende tekst utgjør engelske innslag likevel en forsvinnende liten del: fra 2 ord per 1000 i kriminalfiksjon til nærmere 20 ord per 1000 i stoff om popmusikk og mote. Hvordan kan man

¹⁹ Men prosentandelen er trolig på vei nedover, jf. pkt. 2.9.1.

da se på engelsk som en trussel? En del av svaret ligger nok i de typene av ord som trues. Mye av det engelske språkstoffet dukker først opp i form av navn og begreper på nye fenomener og innretninger som vi ikke har hjemlige ord for. Lånordene er nesten utelukkende ord fra de åpne ordklassene: substantiv (ca. 83 %), adjektiv (ca. 8 %), verb (ca. 6 %). Dette gir de engelske ordene en høy synlighetsfaktor. Når reklamebransjen henger seg på, blir uttrykksmåtene ikke sjelden eksponert igjen og igjen og presser seg slik inn i vår bevissthet (ibid.).

Blant de mest frekvente ordene i norsk (funksjonsord som bestemmelsesord, artikler, pronomen, konjunksjoner osv.) finnes til nå ingen engelske ord.

Alle språk trenger imidlertid nye ord. Det er flere måter vi kan skaffe oss dem på. Vi kan ”nasjonalisere”, slik vi har gjort det med for eksempel *rock and roll*, *blues* og *pub*, ord som er farget av den kulturen de kommer fra (overføring), eller vi kan skaffe oss norske varianter: *rullebrett* for *skateboard*, *håndfri* for *handsfree* (nydanning).

Overføring er i regelen enklere enn nydanning: I stedet for å nasjonalisere direkte kan vi eventuelt tilpasse det utenlandske ordet til det norske språkmønsteret (f.eks. *jobbe*, *teipe*, *sørvis*). Nydanning krever mer. Vi kan oversette ordet ledd for ledd (f.eks. *blodbank* for *blood bank*, *ansiktsløfting* for *face lifting*), eller vi kan lage det på et mer selvstendig grunnlag (f.eks. *nakkesleng* for *whiplash*, *idémyldring* for *brainstorming*).

Det er brukerne av språket som bestemmer om et avløserord slår gjennom eller ikke, ikke filologene, og det nytter ikke å lage avløserord uten det i bakhodet. Det finnes eksempler på offentlig normerte avløserord som ikke har fått støtte i folket, og som følgelig må regnes som mislykkede (f.eks. *platelager* for *harddisk*, *dator* for *computer*).

2.4 SKOLE OG UTDANNING

Vi skal se på utdanningen i Norge fra og med barnehage til og med universitet og høyskole med henblikk på engelsk i undervisning og læremidler. Barnehagen uteglemmes lett i oversikter som denne, men barnehagen er den første pedagogiske institusjonen de fleste barn møter på veien mot voksenliv, videre studier og yrkesliv. Småbarnsfasen er den viktigste læringsperioden, og verdien av en gjennomtenkt pedagogisk tilnærming på dette stadiet kan neppe overvurderes.

Det finnes lite generell statistikk om læremidler og undervisning på engelsk: Læringscenteret har ingen oversikt over situasjonen i grunnskolen og videregående skole, og det finnes lite informasjon om høyere utdanning.

Denne gjennomgangen er dels basert på tilgjengelig informasjon, dels på samtaler og/eller korrespondanse med aktuelle parter. I 2001 kom det ut en rapport om pensumlitteratur på grunnnivå i høyere utdanning (Riksaasen Hatlevik og Dahl Norgård 2001), og denne står sentralt i gjennomgangen av høyere utdanning.

2.4.1 Barnehagen

Norge fikk den første barnehageloven i 1975, en lov som seinest ble revidert i 1996 (lov av 5. mai 1995 om barnehager). Virksomheten i alle barnehager skal drives etter Rammepplan for barnehagen, fastsatt av departementet og gjeldende fra 1. januar 1996. Barnehagens eier kan imidlertid tilpasse rammepplanen til lokale forhold (jf. § 2). Samarbeidsutvalget for hver barnehage skal fastsette en årsplan for den pedagogiske virksomheten. Forskriftene og de pedagogiske retningslinjene i barnehageloven og rammepplanen må følges opp av både private og

offentlige barnehager.

Barnehagene er beregnet på aldersgruppa 0–5 år. Fra 1996 fikk alle seksåringer obligatorisk plass i skolen (Ot.prp. nr. 36, 1996–97).

Kommunene har ansvar for barnehagene. 189 500 barn hadde plass i ordinær barnehage eller familiebarnehage ved utgangen av 2000 (SSB), en økning på om lag 1 % siden utgangen av 1999. I tillegg hadde i overkant av 5300 barn et tilbud i åpen barnehage (samlet 194 800). Dekningen er best for barn over tre år. 45 000 av barnehagebarna var i aldersgruppa 0–2 år (ca. 23 %) i 2000. Nesten 120 200 av alle plassene var definert som heldagsplasser, en økning på vel 2000 plasser siden 1999. Heldagsplass er definert som en plass med oppholdstid på 33 timer eller mer i uken.

Barnehager for samiske barn i samiske distrikter skal etter barnehageloven bygge på samisk språk og kultur. Staten gir et ekstratilskudd til samiske barnehager som skal dekke de ekstra-utgifter som et samisktalende tilbud innebærer.

Staten gir også ekstratilskudd til barnehagetilbud for nyankomne flyktningbarn og til tospråklig assistanse for andre fremmedspråklige barn i barnehagen. Denne ordningen inkluderer samiske barn i barnehager med norsk hovedmål, men ordningen faller trolig bort fra og med 2002.

Rammeplanen er en *forskrift til loven*, jf. forvaltningsloven § 2 og kap. VII. Før rammeplanen kom, fantes det få konkrete holdepunkter for hvordan det pedagogiske innholdet skulle tilrettelegges utover målformuleringer i barnehageloven og retningslinjer fra departementet. Rammeplanen angir

- forpliktende mål som barnehagen skal arbeide i retning av
- krav til kvalitet i det sosiale samspillet i hverdagen
- fem fagområder som alle barn i barnehager skal ha erfaring med i løpet av barnehageåret (samfunn, religion og etikk; estetiske fag; språk, tekst og kommunikasjon; natur, miljø og teknikk; fysisk aktivitet og helse)

Planen detaljstyrer ikke virksomheten. Bruken av læremidler og læreopplegg kan følgelig variere en god del fra barnehage til barnehage. Men visse retningslinjer må respekteres, blant annet at barnet skal utvikle et godt muntlig språk, og at det skal kunne kommunisere effektivt på ulike plan (kap. 4). Barnehagen skal dessuten styrke barnas identitet og tilknytning til hjemstedet ved å gjøre dem fortrolige med stedets historie, landskap, byggeskikk, lokale sang- og musikktradisjoner osv.

Lek, kreativitet, glede og humor bør gjennomsyre arbeidet på alle de fem læringsområdene.

Rammeplanen forutsetter at alle barn skal få del i innhold fra alle fem fagområder hvert år. Barna skal først og fremst bli kjent med selve læringsområdet og områdets arbeidsmåter. Hvordan dette blir tilpasset til deres alder og utvikling, interesser og lokal kultur, skal avgjøres i den enkelte barnehage og nedfelles i barnehagens årsplan (kap. 5).

Tilegnelsen av det muntlige språket behandles som en sentral faktor i barnas utvikling. Språket er en viktig side ved kulturoverføringen, både muntlig og skriftlig. Barna skal arbeide både med muntlig fortelling, utleverte tekster og med å skape tekst på egen hånd (kap. 5). Den ikke-verbale kommunikasjonen spiller også en viktig rolle. Barn studerer gjerne hvordan ting blir lagt fram, og kroppsholdninger og mimikk. Det utvidede tekstbegrepet inkluderer også

muntlig overlevert materiale og bilder og medier som film, data og fjernsyn. Talespråk og skriftspråk henger nær sammen, og interaksjon mellom talespråk og skriftspråk er viktig. Å øve opp fonologisk bevissthet står sentralt i leseopplæringen. En innsats for god språkutvikling på et tidlig stadium får langsiktig positiv betydning for barnets språkutvikling og kan også demme opp for lese- og skrivevansker.

Barn som trenger særskilt hjelp for å utvikle talespråket, og barn med annet morsmål enn norsk omtales spesielt.

Begreper som ”domene”, ”domenetap” og tilsvarende er ikke nevnt verken i lov eller rammeplan. Det finnes ikke noen eksplisitt problematisering rundt slike emner.

2.4.1.1 Hvordan kan retningslinjene tilpasses? – rapport fra en barnehage

Siden rammeplanen er svært vid, er det opp til lærerne selv å finne og tilpasse det meste av lærestoffet som brukes i barnehagen. Barna har selv begrenset fysisk tilgang til det. Gjennomgående leser personalet fra lærestoffet eller tar utgangspunkt i det i forbindelse med annet pedagogisk opplegg.

Det kan være variasjoner mellom det pedagogiske opplegget i hver enkelt barnehage, men visse punkter må følges opp. Hver enkelt barnehage må dokumentere sitt pedagogiske arbeid, og det skal følges tett opp av den lokale kommune- eller bydelsadministrasjonen. Jeg har snakket med Rune Sagen, tidligere barnehagebestyrer, nå pedagogisk leder i en barnehage i Fyllingsdalen.

Hans barnehage legger stor vekt på friluftsliv og sangformidling. De fem fagområdene flettes naturlig inn i barnehagens arbeid gjennom at personalet tenker tverrfaglig og arbeider i en helhet der hver bit henger sammen. I arbeidet med kulturformidling flettes gamle norske sangtekster med eventyrets språk, naturens elementer og bevegelse og musikk. Stikkordet er lek og humor, metoden er drama. Sagens erfaring er at barna er mottakelig for kulturformidling på et bredt plan. Reklame, videospill, popmusikk og fjernsyn har en sentral plass, men barna er ikke ukritiske til det de snapper opp fra mediene.

Barna er opptatt av språket og å leke seg gjennom en jungel av uttrykk og stavemåter. Riktig pedagogisk innflytelse kan ha mye å si. Sagen gjentar vanligvis ordene slik de er på norsk, men uten å påpeke at barna har feil uttale. Han bruker gjerne selv barnas lekespråk (østlandsk) i leken med barna, fordi det fungerer som en nøkkel inn i leken. Det er en felles forståelse av at ”nå leker vi”. Sagen har opplevd at barna vil snakke ”islandsk” i leken: For å være med i leken må alle snakke dette, og barna godtar denne nøkkelen inn i leken. ”Islandsk” er navnet på lekespråket, men med unntak av diftongene har det lite til felles med språket på Island. Språket er uforståelig, men det fungerer som et ypperlig bindeledd i barnas lek, og alle deltakere forstår hva leken går ut på. Denne nøkkelen må tolkes og respekteres for at en skal kunne trengre inn i barnas språkverden og lekekultur, og det krever god erfaring og innlevelse hos personalet.

Når barna kommer med engelske ord eller uttrykk som erstatning for tilsvarende norske, vil Sagen ikke påpeke at dette er feil. I stedet lar han barnet selv få kommentere betydningen gjennom at han interesserer seg for det barnet vil formidle. Om ord og uttrykk derimot brukes som et negativt middel i lek og dialog, vil han likevel gripe inn og rettlede barnet i hvordan vi normalt kommuniserer. Det gjelder uansett om ordet er engelsk (Fuck you!) eller norsk (Dra til helvete!). Det beste virkemiddelet mener han er å være en god kommunikasjonspartner og

bruke ordene i positiv betydning og samtidig se hvilke muligheter det er til å leke med ordene gjennom humor.

Barna synger ofte til engelskspråklige tekster fra popmusikken, som ”Barbie Girl”. Det gjelder oftest jenter fra fire- til seksårsalderen. Guttene bruker moteord og ord fra TV-produkter også i sin lek.

Av og til synger man ”Happy birthday to you” sammen med ”Hurra for deg”. Det kommer helt naturlig, og hvem har ikke gjort det samme som barn? Noen barn er riktignok opptatt av leker med utenlandsk opphav, med reklame som også er engelsk (barbiedukker, Pokémon osv.). Men de kan bli like fascinert av en gammel trall fra Voss.

Da barnehagen hadde finske barn på besøk, lot personalet barna få lære tallene fra en til ti på finsk og enkelte andre ord. Barna lekte seg med ordene en stund, før de gikk lei.

Kort sagt henger personalet seg på barnas eget språk og barnas nysgjerrighet, samtidig som barna får introdusert nye ord og uttrykk gjennom gamle sangtekster og folkemusikk og eventyr.

Generelt opplever ikke Sagen så mange engelske innslag i barnehagens hverdag, men frekvensen av engelske ord og uttrykk, for eksempel fra reklameverdenen, har nok økt de seinere årene. I takt med økningen i massemedienes påvirkning og dominans i mange barns hverdag ser imidlertid Sagen en fare for at engelske ord og uttrykk kan få større innpass i barnas lek etter hvert.

2.4.1.2 Barn med andre morsmål

Formålsparagrafen i lov av 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre rettsforhold (sameloven) og bestemmelsen i Grunnloven § 110 A, dessuten flere internasjonale konvensjoner, gir pålegg om at den samiske kulturen skal sikres, videreutvikles og videreføres til kommende generasjoner.

Departementet definerer samiske barnehager slik:

En samisk barnehage er en barnehage der barna i barnehagen har samisk bakgrunn – er samer. Barnehagen har som formål å styrke barnas identitet som samer ved å fremme bruken av samisk språk og ved å formidle samisk kultur. Barnehagen ledes av samisk pedagogisk personale.

Samiske barn defineres i rammeplanen som barn som har en eller to samiske foreldre. I samiske barnehager skal barna gis kunnskap i samisk språk og kultur. Den enkelte barnehage skal gi kunnskap om de språk og kulturformer som finnes i lokalmiljøet. Samisk historie og samiske kulturytringer som duodji, joik, eventyr osv. bør inngå som del av barnehagens innhold, tilpasset barnas alder og utviklingsnivå (kap. 6).

Det er en forutsetning at personalet i samiske barnehager kjenner samisk språk og kultur (kap. 9). I barnehager hvor det går barn med andre morsmål enn norsk, har en ofte tospråklige assistenter til hjelp for å hjelpe barna til å integrere seg i barnehagen og hjelpe barnehagen i kontakten med foreldrene. De tospråklige assistentene bør inngå i personalgruppa på lik linje med barnehagens øvrige ansatte i planlegging og gjennomføring av driften.

I 1980- og 1990-årene har mange vært opptatt av minoritetsbarn i barnehagen. Blant andre Aarre (1987) har stilt spørsmål om hvordan minoritetsbarn sosialiseres i barnehagen, og han har lagt fram resultater som tyder på at rammebetingelsene i barnehagene, særlig sammenset-

ningen av minoritets- og majoritetsbarn, har mye å si også språklig og kommunikasjonsmessig. De ulike språklige og kulturelle forutsetningene minoritets- og majoritetsbarna stiller med, gjør kommunikasjonen mellom dem vanskelig. Det oppstår følgelig lett misforståelser og uoverensstemmelser mellom barna. Undersøkelsen indikerer at det bør være flere minoritetsbarn med samme språk og kjønn i en gruppe. Her trengs det mer forskning.

2.4.2 Skolefritidsordningen (SFO)

Begrepet skolefritidsordning (SFO) har vært brukt siden 1991 som samlebetegnelse på en tilsynsordning for skolebarn utenom skoletiden. 120 000 barn, det vil si annenhver elev fra 1. til 4. klasse, går i skolefritidsordningen. Det gis statlig tilskudd, men det finnes ingen statlige retningslinjer om krav til personalet, foreldrebetaling eller pedagogisk opplegg (*Aftenposten* 9.4.01). Bare ca. 16 % av de ansatte i SFO har fagbrev, og under 10 % er lærerutdannet. SFO-tilbudet holdes i gang ved hjelp av ufaglært arbeidskraft (ibid.).

Lederen for organisasjonen Nettverket for SFO, Ivar Haug, mener det er et paradoks at den pedagogiske kompetansen er så tilfeldig: Det stilles ingen krav til de ansatte selv om ordningen faktisk gir seg ut for å være et pedagogisk tilbud.

Det er ulike grunner til at det er så vanskelig å få tak i ansatte. Lønnsnivået (ltr. 13–24) og mangelen på fulle stillinger er to av dem. Hovedstammen i SFO i Bærum er for eksempel kvinner som er ferdig med å oppdra egne barn, og som ønsker å tjene noen penger på si (ibid.).

Norsk Lærerlag ønsker seg sentrale normer når det gjelder bemanning og areal og generelle statlige krav til innholdet. Lærerlaget ønsker en offentlig evaluering av ordningen, og utdanningsminister Trond Giske i Stoltenberg-regjeringen har varslet at han vil ha en slik gjennomført.²⁰

2.4.3 Grunnskolen (1. til 10. klasse)

Grunnskoleopplæringen er første obligatoriske trinn på utdanningsstigen. Barnet skal normalt gå på skolen fra begynnelsen av skoleåret i det kalenderåret da det fyller seks år, forutsatt at det ikke får tilsvarende opplæring på annen måte. Opplæringsplikten varer i ti år, vanligvis til det året eleven fyller 16 år.

Grunnskolen drives etter lov av 1. oktober 1999 om grunnskolen og den vidaregående opplæringa (opplæringsloven).

Ved begynnelsen av skoleåret 2001–02 var det mer enn 590 000 elever i grunnskolen, vel 10 000 flere enn året før: 426 475 på barnetrinnet (1.–7. klasse), 162 040 på ungdomstrinnet (8.–10. klasse) og 1956 i andre klasser (bl.a. spesialklasser og egne klasser for språklige minoriteter). De siste ti årene har tallet på elever i grunnskolen økt med 117 000 totalt. Etter innføringen av seksårsreformen (tiårig grunnskole) fra skoleåret 1997–98 har elevtallet økt med vel 10 000 elever i året (SSB).

Reform 97 for grunnskolen – innført i 1997 – skulle være et svar på nye utfordringer i samfunnet. Det ble presisert at reformen skulle være en opplæringsreform, en reform for å gi barna bedre oppvekstvilkår, en reform der det er lagt større vekt på samarbeid mellom skole og hjem og skole og nærmiljø, en reform der aktiviteter i lokalmiljøet blir styrket gjennom sam-

²⁰ 18 skoler begynte høsten 2001 forsøk med et helhetlig opplegg for undervisning og skolefritidsordning, uten noe klart skille dem imellom (*Aftenposten* 16.8.01).

arbeid med skolen. Med Reform 97 ble tiårig grunnskole innført; seksåringene begynte på skolen.

Læringscenteret opplyser at det senteret bekjent ikke finnes lærestoff på engelsk for norsk-språklige elever i grunnskolen (faget engelsk unntatt).

Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L97) har gjeldt fra samme år.

2.4.3.1 Domenetapsproblematisering i læreplanen?

Det finnes lite i L97 som kan knyttes direkte til domenetap. Det nærmeste en kommer noe som kan ligne en problematisering av dette emnet, er det som står i kapitlet "Kunnskap om språk og kultur" (10. klasse):

I opplæringa skal elevane [...] studere korleis språk endrar seg, sjå på lånord og nyord, internasjonalisering og påverknad frå andre språk, og finne døme på utanlandske ord og uttryksmåtar.

2.4.4 Videregående skole

All ungdom som fullfører tiårig grunnskole eller tilsvarende, har en lovfestet rett til tre års heltids videregående opplæring. Elever med rett til spesialundervisning har rett til videregående opplæring i inntil to år ekstra når det er nødvendig for å nå opplæringsmålene for den enkelte.

I likhet med grunnskolen drives den videregående skolen etter lov av 1. oktober 1999 om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringsloven). Læreplan for vidaregåande opplæring gir nærmere retningslinjer om innhold og pedagogisk opplegg.

Per oktober 2000 gikk det i alt 164 033 elever i den vidaregåande skolen fordelt på 63 283 på ettårige grunnkurs, 54 417 på vidaregåande kurs 1, 42 062 på vidaregåande kurs 2, dessuten 644 i fagopplæring i skole og 3627 i annen utdanning (SSB).

Læringscenteret opplyser at det senteret bekjent ikke finnes lærestoff på engelsk for norsk-språklige elever, om vi ser bort fra engelskfaget og forsøkene med bilingval undervisning (jf. pkt. 2.4.4.3).

2.4.4.1 Domenetapsproblematisering i læreplanen?

Ordet 'domenetap' er ikke nevnt i Læreplan for vidaregåande opplæring, og det er knapt temaet heller. Men det finnes en del retningslinjer i læreplanen som kan være et utgangspunkt for å ta opp emnet i klassen:

Det er viktig at elevane forstår kvifor språket endrar seg, og korleis den internasjonale massekulturen overrisslar den norske kvardagen med angloamerikanske ord og uttrykk. Framand påverknad kan vere av det gode, men han må støypast i vår eigen tradisjon og ikkje få lov til å utvatne dei røynslene og nyansane som berre vårt eige mål finn fullgodt uttrykk for. (Kunnskap om språket, Generell informasjon)

Elevane skal [...] [kjenne til] offentleg målbruk, påverknad frå andre språk og nydanningar i språket vårt. (Språk- og kommunikasjonslære, modul 2 Vidaregåande kurs I for yrkesfaglege studieretningar)

Elevane skal [...] ha kunnskap om skriftspråksituasjonen i Norge, som tilhøvet mellom nynorsk og bokmål, offentleg målbruk, påverknad frå andre språk og nydanningar i språket vårt. (Språk- og kommunikasjonslære, felles for modul 1-4)

I tillegg er det en del stoff om massemedier og hvordan de kan påvirke oss. I den sammenheng kan det også være aktuelt å ta opp domenetap.

2.4.4.2 Innledning til diskusjon, læreplaner

Mengden av engelskspråklig lærestoff både i grunnskolen og i videregående skole er minimal eller ikke-eksisterende. Det skulle dermed være liten risiko for domenetap direkte forårsaket av læremidlene eller undervisningen.

Læringscenteret opplyser at det senteret bekjent ikke finnes lærestoff på engelsk beregnet på norskspråklige elever (bortsett fra engelskfaget og bilingval undervisning), og at domenetapsproblemet følgelig neppe har stor aktualitet for skoleverket: Det kan imidlertid få det hvis ordforrådet i visse fag stagnerer i utvikling pga. at det ikke blir skrevet lærebøker i disse fagene for høyere utdanning.

Men en skal ikke glemme at elevene har et liv også utenfor skolen, og det er erfaringsmessig i fritiden, i samvær med andre barn og ungdommer, at morsmålet blir utfordret i størst grad. Skal skoleverket ta hensyn til elevenes liv utenfor pensum? Burde en kunne kreve av læreplanene at de tar opp aktuelle temaer eller problemfelter som elevene støter på andre steder enn i skolehverdagen?

Først på 10. klassetrinn er det en passasje i læreplanen som indirekte kan invitere til en diskusjon om domenetap (jf. pkt. 2.4.3.1). Da er elevene blitt så pass gamle at en skulle tro at var for sent å påvirke dem på dette området, om nå det var meningen.

At læreplaner er vage, er noe temmelig nytt. Det har ikke alltid vært slik. Læreplanene har blitt mildere og stadig mer diffuse med årene (f.eks. Tislevoll 1998:129 f.).

Jon Hustad (2001) kommenterer dette slik:

I Mønsterplanen av 1974 (M-74) står det litt over 10 A4-sider med råd og vink om korleis leseopplæringa bør gå føre seg. I versjonen til Hernes [undervisningsminister i Brundtland-regjeringen] står der ingenting. Derimot står der dette under mål og hovudmoment for norskfaget: "I opplæringa skal elevane bruke bokstavane og gradvis erobre lese- og skrivekunsten." Eg veit sant å seie ikkje om dette tyder at elevane skal lære seg å lese.

Hadde Hustad gått enda lenger tilbake, ville han funnet at læreplanene før Mønsterplanen var enda mer detaljerte. Mønsterplanen var første skritt på veien bort fra normativitet og eksakt kunnskap og mot deskriptivitet og mer tilfeldig overflatekunnskap for en stor del avhengig av lærerens kompetanse (mine ord), og det gjelder ikke bare for norskfaget.²¹

Språkrådet har varslet at det vil se på eksisterende læreplaner i norsk for grunnskolen og videregående skole for å se på hvordan de behandler problemet med domenetap (pkt. 1.4.2.7). Om det viser seg at planene ikke behandler spørsmålet på en klar og forpliktende måte, skal Språkrådet ta saken opp med departementet. Det kan se ut til at Språkrådet har en oppgave foran seg.

²¹ Flere undersøkelser viser at en stor andel av studentene som begynner på ingeniørhøgskolene, mangler nødvendige kunnskaper i matematikk og fysikk. Lederen i Lærerforbundet, Anders Folkestad, mener at noe av skylden for elevenes dårlige matematikkunnskaper må tilskrives de nye pedagogiske strømningene som har satt pugging i miskreditt (*Aftenposten* 24.8.01).

2.4.4.3 Bilingval undervisning

Bilingval undervisning, også kjent som ”content-based language instruction”, er undervisning i et ikke-språkfag på et fremmedspråk med både fag- og språklæring som mål (Brinton, Snow og Wesche 1989). Begrepet er forholdsvis nytt, men undervisningsmetoden er gammel. Latin ble i flere hundre år brukt som undervisningsspråk ved europeiske universiteter, og europeiske språk ble brukt som undervisningsspråk i tidligere europeiske kolonier. Også i dag drives denne formen for bilingval undervisning flere steder, selv om begrepet i seg selv kan være ukjent.

Internasjonal forskning om bilingval undervisning gjelder for det meste de kanadiske språkbadene (engelsk: *immersion*) (Viberg 1997). Det går ut på at kanadiske elever med engelsk som førstespråk gjennom språkbad får all eller deler av undervisningen (minst 50 %) på fransk. Det første språkbadet ble arrangert høsten 1965 i St. Lambert i Montreal på initiativ av et antall engelskspråklige foreldre som bekymret seg for at barna deres ikke skulle få gode nok franskkunnskaper. I dag finnes ordningen over hele Canada og omfatter rundt 300 000 elever (ibid.). Et lignende prosjekt ble innført i Vest-Tyskland i 1965. Som et resultat av den tysk-franske vennsapsavtalen fra to år tidligere ble det satt i gang et alternativ tospråklig tysk-fransk opplegg innenfor det allmenne skolesystemet. Siden har lignende metoder vært utprøvd i flere land, blant annet i Østerrike, Finland og Nederland.

I Norge kom de første forsøkene med bilingval undervisning i gang først i 1990-årene. Våren 1993 tok Kulturdepartementet initiativet til et pilotprosjekt der fire klasser i ulike fag på ulike studieretninger ble satt i gang på fire steder i Norge (Hellekjær 1995). Den første klassen med bilingval historie var ved Spjelkavik videregående skole i Ålesund.

Det finnes trolig ikke noen samlet oversikt over bilingval undervisning i Norge. Læringsssenteret har det ikke. Glenn Ole Hellekjær (uformelt intervju mai 2001) anslår at et sted mellom 25 og 35 skoler har vært involvert til nå (2001), de fleste videregående skoler i Vest-Agder, Rogaland og trondheimsområdet, der fylkene har støttet prosjektene. Det begrenser seg stort sett til enkeltfag. I Oslo drives det bilingval undervisning ved noen få skoler, og det finnes International Baccalaureate-linjer ved flere videregående skoler, blant annet Berg, hvor de har to parallellklasser i 2. og 3. klasse, der det undervises i alle fag på engelsk (ca. 100 elever av 400 ved skolen). Det finnes også skoler som gir all undervisning eller så nær som all på et fremmedspråk, blant annet Den Franske Skolen i Oslo og Birrale International School i Trondheim.

Det finnes lite eller ingen innenlandsk forskning om bilingval undervisning. Men mye tyder på at erfaringene overveiende har vært gode også i Norge. Resultatene avhenger selvsagt av hvor godt undervisningen er planlagt, og av lærerkreftene (Viberg 1997). Noen undersøkelser antyder at elevene ikke tilegner seg lærestoffet fullt så effektivt som når de undervises på førstespråket, men det ser ut til at dette gjelder bare under et visst språklig ferdighetsnivå, uten at man er sikker på hvor terskelen ligger. Også faktorer som undervisningsmetode og stofftype må tas med i betraktningen.

2.4.4.4 Synspunkter og diskusjon, bilingval undervisning

Glenn Ole Hellekjær (uformelt intervju mai 2001), som har tre års erfaring med bilingval historieundervisning, vurderer undervisningsformen som svært givende: Elevene kan til å begynne med være usikre og slite med språket, men det går raskt over hvis læreren tar hensyn. Elevene tilegner seg spesielt det fagspesifikke vokabularet raskt. Etter et prosjekt han gjennomførte i historieundervisningen ved Christian August videregående skole i 1996

(www.havasen.gs.rl.no/konferanse/bilhist.htm), poengterte elevene i en uformell undersøkelse hvor mye engelsk de hadde lært i tillegg til historie. Elevene følte ikke at bruken av engelsk gikk på bekostning av historieundervisningen. Hellekjær forteller at han har truffet igjen mange elever som han har hatt i bilingvale fag, seinere: De sier uten unntak at undervisningen gav dem en stor fordel da de studerte videre i høyere utdanning.

Fra lærernes side oppleves undervisningen gjennomgående som en velkommen forandring. Det er omtrent uten unntak svært dyktige lærere (som ofte føler seg faglig understimulert) som frivillig tar på seg bilingval undervisning (ibid.). En del av de engelskspråklige lærebøkene, for eksempel i historie, oppleves som bedre strukturert og tilrettelagt enn de norske både av elever og lærere, noe som også teller positivt.

Er det slik at bilingval undervisning kan gå ut over elevenes mestring av førstespråket? Lite tyder på det. Så fremt førstespråket allerede er godt etablert i tale og skrift, ser det ikke ut til at det blir påvirket av bilingval undervisning (Viberg 1997). Det er imidlertid ikke fullt avklart i hvilken utstrekning kunnskapen om førstespråkets fagtermer og andre sjangerspesifikke trekk blir påvirket. Viberg mener man bør undersøke hvordan undervisningen kan legges til rette for å kompensere for dette. Han foreslår å legge inn leksjoner med sammendrag av det viktigste innholdet på førstespråket.

Heller ikke Glenn Ole Hellekjær ser bilingval undervisning som noen fare for norsk som undervisningsspråk i videregående.

”Bilingval undervisning er populært blant elevene” er et utsagn som går igjen. Lektor Torstein Hofstad ved Trondheim katedralskole, hvor de har drevet forsøk med bilingval undervisning i flere år, legger vekt på at bilingval undervisning er en mulighet for både elever og lærere til å lære engelsk. Fysikkundervisning på engelsk er svært populært ved skolen, og søkerantallet er større enn det er antall plasser. Ved Tranberg videregående skole i Oppland har elevene hatt valget mellom fagene religion og fysikk på engelsk (tapt nettf.). Ivar Brandt ved skolen framhever spesielt etikkdelen i religionsundervisningen som godt egnet til diskusjoner på engelsk. Han framhever at det er positivt at elever som velger realfag, fortsatt får anledning til å lære engelsk, selv om de slutter med reine språkfag. Ved Malakoff videregående skole i Moss har man hatt gode erfaringer med historieundervisning på engelsk.

Resultater med bilingval undervisning må likevel tolkes med en viss forsiktighet ettersom programmene alltid er frivillige og dermed nok tiltrekker seg elever med som er godt motivert i utgangspunktet.

Mens Mønsterplan for grunnskolen fra 1987 tillot at fremmedspråk brukes som redskap i læring av ikke språklige fag, står det ikke noe tilsvarende i L97 fra ti år seinere. Imidlertid står det i et forslag som KUF har hatt til høring nylig i forbindelse med revidering av struktur og innhold i studieretning for allmenne, økonomiske og administrative fag, at ”en mulig styrking av språkopplæringen vil kunne foregå ved bedre integrering av fremmedspråkene i andre fag”.

Det skulle ikke forundre mye om bilingval undervisning blir mer utbredt i Norge etter hvert. Undervisningsformen har vært lite brukt i Norge sammenlignet med for eksempel Finland og Sverige. Kan det på tross av tilsynelatende overveiende gode erfaringer ligge en trussel her, en fare for at elevenes morsmål blir uheldig påvirket av det språket undervisningen foregår på? Det er vanskelig å si i dag. Noen nyere undersøkelser fra Finland ser ut til å vise mer negative tendenser enn tidligere undersøkelser.

Det er viktig at de forskningsresultater og erfaringer som foreligger, brukes i den videre planleggingen. Man er fremdeles på forsøksstadiet, og bilingval undervisning bør utvikles og tilpasses i takt med nye forskningsresultater og erfaringer.

2.4.4.5 Godkjenningsordningen

Etter lov av 18. juni 1971 om Norsk språkråd skal Språkrådet blant annet ”verne om den kulturelle arv som norsk skriftspråk og talespråk representerer”, videre ”gi myndighetene råd i språkspørsmål, særlig når det gjelder språkbruken i skolen [...]”. Ordningen med offentlig godkjenning av lærebøker var grunnlagt blant annet ut fra dette målet. Men det eksisterte godkjenningsordninger før 1971. Allerede i folkeskoleloven av 1889 var det tatt inn en regel om godkjenning for kristendomsbøker. Godkjenningsordningen har vært videreført gjennom seinere lover og lovendringer – til den falt bort i 2000 (Ot.prp. nr. 44 (1999–2000)).

Godkjenningsordningen omfattet i de seinere år de fleste læremidler fra og med grunnskolen til og med videregående skole (unntak bl.a. for hjelpe- og tilleggsbøker, oppgavesamlinger og lyd- og bildeprogrammer)²².

Erfaringen med godkjenningsordningen for lærebøker har vært god sett fra Språkrådets ståsted. Påvirkningen fra andre språk, særlig engelsk, har gjennom hele Språkrådets eksistens vært stor, ikke minst innenfor nyere fagområder som databehandling, reiseliv, markedsføring og oljevirkosomhet (Skadberg 1987). Dette gjenspeiler seg i lærebøkene. Gjennom den språklige granskningen har man til en viss grad kunnet demme opp for en del av den engelske påvirkningen, blant annet ved å bytte ut fremmede ord og uttrykk med norske.

I mange lærebokmanus krydde det av engelske ord og begreper. Engelske ord og uttrykk som det fantes godt etablerte norske ord for, ble ofte ikke brukt enten fordi forfatterne eller forlagene ikke kjente til dem, eller fordi de ikke ønsket å bruke dem.

Språkrådet hadde ofte mye å utsette på språket i de lærebokmanus det var satt til å kontrollere. Et utsagn som gikk igjen i flere årsmeldinger, var dette:

Kvaliteten på dei innsende manusa varierte som før sterkt. Dei hadde ofte mange språkfeil og var prega av hastverksarbeid og språkslurv.

I juni 2000 vedtok Stortinget altså å avskaffe godkjenningsordningen for lærebøker.

2.4.4.6 Diskusjon, godkjenningsordningen

Norge har vært nesten alene om å ha en godkjenningsordning for lærebøker. Det var ett av argumentene for å fjerne ordningen. Det argument at det var særlige grunner til å bevare ordningen hos oss (to målformer, et stort register av valgmuligheter i rettskrivningen, svært aktiv språkstyring med stadig skiftende regler), nådde ikke gjennom. Andre argumenter for å fjerne ordningen var at man ikke ønsket ”sensur” av lærebøker, og at man ville unngå språklig ensretting. I departementets høringsnotat var det feil og utelatelser, som også kan ha medvirket til at ordningen falt.

²² Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet har i ”IKT i norsk utdanning – årsplan for 2001” gjort det klart at kravet i forskriftene til opplæringsloven om at læremidler skal foreligge på både nynorsk og bokmål, også gjelder digitale læremidler.

Tidligere kunne elever, foreldre og lærere ganske ukritisk bruke lærebøker som språklige forbilder. En kunne gjennomgående stole på at bøker som var gjennomgått og godkjent av Språkrådet, holdt språklig mål.

I forbindelse med en evaluering av lærebokgranskingen i 1999 kom det fram at få forlag kom til å arbeide mer for å kvalitetssikre lærebøkene språklig om ikke Språkrådet gjorde det.

Er språket i lærebøkene så blitt dårligere? Språkrådet har ennå ikke undersøkt det. Om det gjør det, vil det trolig konkludere som jeg har gjort: Lærebøkene i dag er – som før – av svært vekslende kvalitet. Men feilene er flere enn før, og noen bøker er språklig svært svake. Ortografi, interpunksjon, grammatikk og ordbruk er blitt skadelidende, og mengden av engelske innslag har økt – så langt jeg kan bedømme.

De samme partiene som ivret for å fjerne godkjenningsordningen, snakker når dette skrives, høyt om å satse på utdanning og skole (valgkampen høsten 2001).

2.4.5 Høyere utdanning og forskning

Høyere utdanning i Norge består av to sektorer: høgskolesektoren og universitetssektoren, som også omfatter de vitenskapelige høgskolene. Vi har fire universiteter (Oslo, Bergen, Trondheim, Tromsø), seks vitenskapelige høgskoler (de fleste i Oslo-området), to kunsthøgskoler (Oslo og Bergen) og 26 statlige høgskoler. Alle disse drives av staten. Det finnes også 26 private høgskoler.

Fram til 1970 var bare universitetene og de vitenskapelige høgskolene definert som høyere utdanning. I perioden 1969–90 ble det opprettet 14 distriktshøgskoler, og flere postgymnasiale utdanninger ble oppgradert til regionale høgskoler (Riksaasen Hatlevik og Dahl Norgård 2001:29). I 1973 ble lærerhøgskolene oppgradert til pedagogiske høgskoler, ingeniørskolene fikk høgskolestatus i 1977, og helse- og sosialfagutdanningene ble oppgradert i 1980. I forbindelse med høgskolereformen i 1994 ble alle de 98 forholdsvis små og spesialiserte regionale høgskolene slått sammen til 26 større og flerfaglige statlige høgskoler. Denne fusjonsprosessen har hatt som resultat et binært utdanningssystem med færre, større og mer flerfaglige institusjoner (Skodvin og Nerdrum 2000:79).

Siden 1960 har antallet studenter i høyere utdanning i Norge steget betydelig. Studentantallet har gått fra ca. 10 000 i 1960 via 30 000 i 1970 til 80 000 i 1980. I 1990 lå studenttallet på ca. 180 000, mens det i dag ligger på ca. 190 000 (SSB). Nesten én av ti studerer utenlands. De mest populære landene er Storbritannia (ca. 4000 per juli 2001) og Australia (3081 per juli 2001) (*Aftenposten* 29.7.01).

Universiteter og høgskoler reguleres av lov av 12. juni 1995 om universiteter og høgskoler (universitetsloven). Stortinget vedtok loven våren 1995 på grunnlag av Ot.prp. nr. 85 (1993–94) ”Om lov om høgre utdanning”. I loven slås det fast (§ 2-7) at norsk til vanlig skal være undervisningsspråket ved universitet og høgskoler. Det var først etter stor innsats, ikke minst fra Språkrådet, at denne presiseringen kom med:

Bernt-utvalget, som hadde utredet spørsmålet om den nye loven, hadde foreslått å beskytte norsk språk ved lov som undervisningsspråk i høyere utdanning (NOU 1993:24 ”Lov om universiteter og høgskoler”).

Etter at NOU 1993:24 hadde vært ute på høring, gjorde KUF endringer på grunnlag av merknader fra høringsinstansene. Punktet "Undervisningsspråket er til vanlig norsk" var da fjernet.

Norsk språkråd skrev 8. mars 1994 til KUF og påpekte at det var svært uheldig at departementet hadde strøket denne uttalelsen i lovutkastet. Språkrådet skrev blant annet (oppl. fra Språkrådet):

Norsk språkråd får meldingar som viser at det stadig blir meir vanleg ved norske lærestader at undervisninga i mange fag blir gitt på engelsk. Sjølv om vi godt forstår grunnane til denne utviklinga, ser vi her ein stor fare for at norsk kan bli utsett for domenetap, dvs. at viktige språklege bruksområde blir overlatne til framandspråk. Vi er no inne i ei utvikling der norsk som vitkaps- og formidlingsspråk er i ferd med å bli sterkt svekt.

KUF svarte ikke på brevet, og Språkrådet bad om et møte med utenrikskomiteen som hadde saken – med avslag som resultat. Språkrådet tok videre saken opp i brev av 3. februar 1995 til komiteen og bad Stortinget lovfeste at norsk til vanlig skal være undervisningsspråk ved universitet og høyskoler. Andre institusjoner framførte det samme synspunktet overfor komiteen, blant annet Rådet for skriftkultur og Mållaget.

I innstillingen fra stortingskomiteen støttet flertallet Bernt-utvalget i at det var viktig å slå fast ved lov den ovennevnte uttalelsen. Da lovforslaget var oppe i Stortinget, gikk stortingsflertallet inn for å ta uttalelsen fra Bernt-utvalget inn igjen i lovteksten, og dermed ble det vedtatt at norsk til vanlig skal være undervisningsspråk ved universitet og høyskoler.

Men den temmelig vage formuleringen gjør det ikke lett for myndighetene å kontrollere om kravene er oppfylt.

2.4.5.1 Noe om private skoler

Det finnes mange private skoler som drives med statlig tilskudd i Norge. Skoler som er godkjent etter lov av 14. juni 1985 nr. 73 om tilskot til private grunnskular og private skular som gjev vidaregåande opplæring (privatskoleloven), kan få tilskudd fra staten.

Mange av de private skolene er knyttet til ulike trossamfunn, eller de er Steiner- eller Montessori-skoler. En annen kategori av private skoler er norske skoler for norske barn i utlandet. Andre private videregående skoler gir spesiell yrkesrettet undervisning, for eksempel kunst-, medie- og musikkutdanning og bibelskoler.

De private høyskolene reguleres av lov av 11. juli 1986 nr. 53 om eksamensrett og statstilskudd til private høyskoler (privathøyskoleloven). De gir utdanning innenfor brede fagområder, blant annet teologi og kristendom, helse og sosialfag, økonomi-, data- og ingeniørfag, pedagogisk utdanning og kunstutdanning.

Flere av disse skolene tilbyr undervisning på engelsk i andre fag enn engelsk, blant annet Bedriftsøkonomisk Institutt (BI) og Handelshøyskolen i Bergen. Vi skal ikke komme nærmere inn på dette her.

2.4.5.2 Pensumlitteratur på grunnnivå i høyere utdanning (NIFU)

Fra 1986 til 1995, da antallet studenter økte med 70 000, stod salget av norskspråklig pensumlitteratur på stedet hvil. Importen av engelske bøker økte imidlertid markant i samme periode (Riksaasen Hatlevik og Dahl Norgård 2001:16).

Fra 1992 til 1996 økte omsetningen av engelskspråklige lærebøker med over 30 %. Mer enn en tredjedel av litteraturen på pensumlistene ved universiteter og høyskoler var da på engelsk. Tysk og fransk kommer i tillegg.

I flere fag på universitets- og høyskolenivå blir det ikke produsert læremiddel på norsk, noe som gjør at forrådet av nye ord i disse fagene blir skadelidende. Studentene kommer rett og slett i beit for ord. Fysikkfaget er ett eksempel. Da lærebokforfatterne skulle i gang med å produsere nye lærebøker for Reform 94, fant de ikke norske bøker på høyere nivå som kunne gi dem autoriserte norske oversettelse av nyere begreper. Slike rapporter vakte bekymring.

Våren 1998 tok Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF) sammen med Norsk språkråd, Den norske Forleggerforeningen, Norsk studentunion og Lærebokutvalget for høyere utdanning initiativ til å gå nærmere inn på dette spørsmålet og kartlegge pensumlitteraturen i utvalgte fag på universitets- og høyskolenivå. Norsk kulturråd støttet initiativet, og Lærebokutvalget for høyere utdanning støttet prosjektet økonomisk. Oppdraget gikk til Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU).

12. mars 1998 sendte Norsk kulturråd ut en pressemelding med denne ordlyden:

De siste årene har bruken av engelskspråklig litteratur i høyere utdanning økt betraktelig. Til tross for at antall studenter som tar postgymnasial utdanning, aldri har vært høyere enn nå, har omsetningen av norskspråklig pensumlitteratur stagnert. Markedet overtas av lærebøker fra de store engelskspråklige forlagene.

De aller fleste studenter skal fungere i det norske samfunn. De bør derfor kunne møte hverdagen med et norsk begrepsapparat og med referanser av norsk virkelighet. For bevaring og videre utvikling av en levende norsk fagterminologi er det en alvorlig trussel at engelskspråklige lærebøker spiser seg inn på stadig flere fagområder i høyere utdanning. Språkforskerne er opptatt av den nære forbindelsen mellom språk og tanke. Begrepsutviklingen er et av våre viktigste redskaper for å håndtere virkeligheten. Studenter som kommer til høyere studier, er ikke ferdig utviklet språklig. En viktig del av deres faglige utvikling er nettopp å finslippe de språklige redskapene som skal brukes innenfor fagområdet.

Norsk kulturråd oppfordrer universitet og høyskoler til å bruke norskspråklig pensumlitteratur og gi undervisning på norsk.

NIFUs undersøkelse forelå i 1998. Resultatene var nedslående for initiativtakerne (Andreasen 2001:12):

Vi fann til dømes ut at på psykologi grunnfag ved Universitetet i Tromsø var 100 prosent av pensum på engelsk, først og fremst amerikanske bøker. I tillegg gjekk forelesningane føre seg på engelsk [...] Dette faget skal altså utdanne psykologar som skal betene norske sinnslidande frå Sørreisa til Kvinnherad. Men bakgrunnen for pensumet er amerikansk, med referansar til sinnslidande i Los Angeles og Chicago. I eit fag som psykologi er språket livsviktig, og det gjeld òg for andre delar av helse- og sosialsektoren.

Undersøkelsen viste blant annet at lærebøker på engelsk dominerte totalt i psykologi og fysikk, og at 25–30 % av litteraturen i sosialøkonomi og statsvitenskap var på engelsk eller amerikansk. Videre gikk det fram at bruken av og behovet for norske lærebøker varierer på tvers av fagene, men den kunne ikke konkludere med at andelen engelskspråklig litteratur hadde steget. Undersøkelsen (Dahl 1998) ble snart vurdert som for begrenset med hensyn til antall fag og intervjuobjekter blant studenter og vitenskapelig personale.

Våren 1999 fikk NIFU i oppdrag fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet å gjøre en ny undersøkelse av bruken av og tilgangen på norske lærebøker innenfor et større utvalg av fag og utdanninger. Det nye prosjektet skulle utvide datagrunnlaget og se nærmere på hvilken

plass norske lærebøker har på grunnivåene i høyere utdanning i dag, og eventuelle endringer over de siste 20–30 årene. De overordnede problemstillingene var disse (Riksaasen Hatlevik og Dahl Norgård 2001:16):

- Hvordan er fordelingen av pensumlitteraturens språk på grunnivået i høyere utdanning? Er det variasjon i bruk av norsk pensumlitteratur mellom universitets- og høyskolesektoren og mellom de ulike fag/utdanninger og fagområder?
- Har det skjedd endringer over tid i fordeling av pensumlitteraturens språk?
- Hvordan vurderes bruken av norske lærebøker og pensumlitteratur i universitets- og høyskolesektoren? Hvilke hensyn vektlegges ved valg av pensumlitteratur? Hvordan er tilgangen på norske lærebøker innenfor de ulike fagene? Hva forklarer forskjellene i bruk av norske lærebøker på tvers av fag, utdanninger og læresteder?
- Hvordan vurderer forlagsbransjen muligheter og barrierer for norsk lærebokproduksjon? Hvilke strategier og vurderinger gjøres i forlagene med hensyn til utvikling av norske lærebøker, og hva er viktig i forlagenes definerings av satsningsområder?

Definisjonen av hvilken litteratur som hadde karakter av innføringslitteratur, viste seg vanskelig. Mange av de lærestedene som ble forespurt, merket ikke av denne litteraturen, slik de var bedt om, og begrunnet det blant annet i at det var vanskelig å skille ut innføringslitteratur fra annen litteratur, og at all litteratur innenfor visse emner hadde karakter av innføring i emnet (ibid., s. 46). Dermed ble disse resultatene for usikre til at de kunne framstilles statistisk. Det kan likevel hevdes (ibid., s. 52) at siden undersøkelsen tar for seg grunnfag, grunnemner og fellesfag i første året av yrkesrettede høyskoleutdanninger, vil store deler av pensum uansett ha preg av innføringslitteratur.

Den nye undersøkelsen forelå sommeren 2001 og gjaldt pensumlitteraturen for studieåret 1999/2000.

Blant materialet som ble brukt i undersøkelsen, var informasjon fra tradisjonelle universitetsfag (blant annet sentrale grunnfag innenfor fagområdene humaniora, samfunnsvitenskap og grunnleggende emnegrupper i naturvitenskap) og grunnutdanninger fra de statlige høyskolenes. Totalt ble det innhentet opplysninger for 20 fag/utdanninger fra 93 instanser. For å kunne gi et godt representativt bilde av pensumlitteraturen undersøkte man hvert enkelt universitetsfag ved de universitetene der faget er representert. Man undersøkte på samme måte yrkesutdanningene i høyskolesektoren ved fra fem til åtte læresteder (ibid., s. 44). Se rapporten for mer detaljerte opplysninger om materiale og metode.

Undersøkelsen viser store forskjeller mellom tradisjonelle universitetsfag og yrkesutdanninger i høyskolesektoren (ibid., s. 70). Yrkesutdanningene har gjennomsnittlig i overkant av 90 % norsk pensum, mens de tradisjonelle universitetsutdanningene gjennomsnittlig har i underkant av 50 %.

Ser vi på yrkesutdanningene, har allmennlærer- og sykepleierutdanningene så godt som alt pensum på norsk, mens toårig økonomisk-administrativ utdanning har i overkant av 90 % og ingeniørutdanningen har i underkant av 80 %.

Hvis vi ser på fagområder innenfor universitetsfagene, finner vi at andelen norsk pensum gjennomsnittlig er størst i humanistiske fag med 57 %. Samfunnsvitenskapelige fag har i gjennomsnitt 51 % norsk pensum, og naturvitenskapelige fag har i gjennomsnitt 36 %.

Det er også store forskjeller mellom de ulike fagene innenfor hvert fagområde. Historie, kristendom, pedagogikk og matematikk har i gjennomsnitt en andel på 75–85 % norsk pensum,

mens medievitenskap, sosialøkonomi og sosiologi i gjennomsnitt har en andel på 57–62 % norskspråklig pensum. Sosialantropologi, biologi og fysikk har i gjennomsnitt en andel fra 34 til 40 % norskspråklig pensum. Filosofi, psykologi, informatikk og kjemi har i gjennomsnitt en andel på 10–20 % eller mindre norskspråklig pensum.

For fag som det undervises i både ved universitetene og høyskolene, gjelder det for 10 av 11 at det er en større andel pensum på norsk ved høyskolene enn ved universitetene. Det eneste unntaket er matematikk, der det er en større andel norsk pensum ved universitetene enn ved høyskolene.

For ingeniør- og økonomiutdanninger er det en langt større andel norsk pensum ved høyskolene enn ved ett universitet og én vitenskapelig høyskole.

I tillegg til litteratur skrevet av norske forfattere og importert litteratur finnes det en varierende mengde oversatt litteratur. Oversatt litteratur skaper ikke språkbarrierer, men kulturelle forhold som gjenspeiles i den, kan være mindre kjent for leseren enn om tilsvarende stoff var skrevet av en norsk forfatter (ibid., s. 54). I humaniora utgjorde gjennomsnittlig prosentdel av oversatt pensum 6 %, i samfunnsvitenskap 9 %, i yrkesutdanninger i høyskolesektoren 2 %, og i naturvitenskap fantes det ikke oversatt litteratur på pensum. For underkategorier, se rapporten.

Det ble funnet eksempler på utstrakt bruk av egenprodusert litteratur (skrevet av lærestedets ansatte) med store variasjoner innenfor hvert fag. I humaniora utgjorde egenprodusert litteratur i gjennomsnitt 14 % av pensum, i samfunnsvitenskap 11 %, i naturvitenskap 11 % og i yrkesutdanninger i høyskolesektoren 3 %. For underkategorier, se rapporten.

Riksaasen Hatlevik og Dahl Norgård undersøkte også kompendier. Kompendier defineres her som alt fra kopier av deler av fag- og lærebøker til artikler fra fagtidsskrifter og arbeidsnotater. Kompendier er gjennomgående på norsk. I humaniora ble gjennomsnittlig 10 % av pensumet presentert i kompendier, i samfunnsvitenskap også 10 %, i naturvitenskap også 10 % og i yrkesutdanninger i høyskolesektoren ca. 3 %. For underkategorier, se rapporten.

Den historiske gjennomgangen viser at mye av de samme tendensene og forskjellene som finnes i dag, også fantes for 20 år siden. Den største endringen fra 1979 til i dag er en tydelig nedgang i andelen av svensk og dansk pensum. Ellers gjelder det for alle universitetsfagene med unntak av sosiologi og kjemi at det har vært en viss økning i andelen norsk pensum. For yrkesutdanningene i høyskolen har det vært en nedgang på et par prosentpoeng i andelen norsk pensum (ibid., s. 80). Det er *ikke* grunnlag for å si at andelen norsk pensum i grunnutdanningene er i nedgang.

2.4.5.3 Norske lærebøker sett fra UoH-sektoren og forlagsbransjen

De norske forlagene spiller en viktig rolle når det gjelder å utvikle og stimulere lærebøker og annet materiell beregnet på universitets- og høyskolesektoren. Å utvikle og lansere en lærebok er en lang og ressurskrevende prosess, der forlagenes ekspertise er en viktig faktor. Lærebokforfatterne er avhengig av støtte fra forlagene. Forlagene har riktignok et ansvar for å gi ut bøker av kulturell betydning der inntektene kan være usikre (Andreassen 2000), men de skal også tjene penger på utgivelsene. Riksaasen Hatlevik og Dahl Norgårds undersøkelse omfattet også en kartlegging av forlagsbransjen, der en rekke forlagsredaktører ble stilt spørsmål blant annet om arbeidsmåter og strategier i forbindelse med å fremme faglitteratur beregnet på høyere utdanning.

Arbeidet med å utvikle norske lærebøker for høyere utdanning preges av en balansegang mellom ”børs og katedral”, men med mer vekt på børs enn katedral. Fire stikkord for forlagenes prioriteringer er studentantall, behovet i markedet, konkurrerende forlags prioriteringer og pensumlitteratur og pensumbesluttere (ibid., s. 131 f.).²³

Forlagene retter generelt mye oppmerksomhet mot de store fagene og profesjonsutdanningene, det vil si fag med et visst salgspotensial. Noe av virksomheten her er også rettet mot fag med få studenter, men der forlagene ser at de har et ansvar for å produsere egnet litteratur. Slik nisjevirkosomhet er mer begrenset og drives først og fremst hos de største forlagene (ibid., s. 130 f., Andreassen 2000).

Forlagene analyserer markedet for å finne ut hvor det er mangel på faglitteratur. De er også ute i markedet og innhenter informasjon. Bokprosjekter omtales som dels forfatterinitierte, dels forlagsinitierte. Ofte er de styrt av nasjonale rammeplaner. Det skjer også at endringer i studentenes forkunnskaper nødvendiggjør nye lærebøker som er bedre tilpasset studentgruppa, og den teknologiske utviklingen skaper også behov for oppdaterte læremidler (ikke minst i naturvitenskapelige fag).

Det er begrenset hvor mange utgivelser innenfor samme fag det er plass til på det norske markedet. I fag og utdanninger der utvalget av norske lærebøker er stort, ligger utfordringen i det som omtales som ”stofftrengsel”. Om lærestedene skal ta i bruk ny litteratur, må noe av den gamle litteraturen nødvendigvis skiftes ut. Forlagene må da posisjonere seg, for eksempel ved å tilby et bedre alternativ enn det som allerede finnes.

Norske fagbøker står seg ofte dårlig i konkurranse med utenlandske bøker. Det norske markedet er lite, og det kan være svært dyrt og ressurskrevende å utvikle egne lærebøker. Utenlandske forlag kan ofte bruke svært store ressurser på å utvikle bøker de kan selge på det internasjonale markedet. De legger ofte stor innsats ned i både pedagogisk innhold og utforming.

For at forlagene skal oppnå nevneverdig fortjeneste ved lærebokutgivelsene, er det svært viktig at bøkene får innpass på pensumlistene. Her er kontakt med fagmiljøene viktig, det gjelder ikke minst pensumbeslutterne, men også studentene. Det er også viktig at bøkene gis ut i god tid før skole- og studiestart, slik at det blir tid til reklamerunder.

Fagmiljøene ved universitetene er gjerne mer konservative enn ved profesjonsutdanningene og har en større tendens til å holde på gammelt pensum. Dermed blir det lett til at forlagene satser mer på å utvikle litteratur til profesjonsutdanningene enn til tradisjonelle grunnfag.

Flere av forlagsredaktørene peker på at det er viktig at lærebøkene utgis på norsk. Både Universitetsforlaget og Gyldendal domineres for eksempel av norske forfattere som skriver lærebøker på norsk. Noen ganger merker forlagene et press om å utgi litteratur på engelsk, det gjelder blant annet når enkelte fagbokforfattere gjerne vil utgi engelskspråklige lærebøker på norske forlag for å nå ut i større grad med forskningen. Det kan fungere bra, men det er lite aktuelt med litteratur som er beregnet på grunnutdanningsnivå. Holdningen er generelt at det ville være å bryte med verdier og normer i den norske forlagsbransjen å satse på en stor andel

²³ Sommeren 2001 raste det en pressedejobb om forholdet mellom børs og katedral i den norske forlagsbransjen (bl.a. *Aftenposten* 29.5., 1.6., 6.6., 7.6., 8.6., 9.6., 13.6.). Flere av debattantene gav uttrykk for at forlagene kommersialiseres i stadig økende grad.

engelskspråklige utgivelser. En lignende holdning gjør seg gjeldende når det gjelder å oversette fremmedspråklig litteratur. Flere av de spurte er skeptiske til å framskaffe norskspråklig litteratur ved å oversette. Da foretrekker de heller å fokusere på hvordan lignende bøker kan utvikles på norsk for norske forhold.

Redaktørens oppfatninger varierer ofte på grunnlag av de fagene de arbeider med. De som arbeider med naturvitenskapelige fag, vektlegger for eksempel at engelske lærebøker har en lang tradisjon og sterk posisjon i fag som matematikk og statistikk. Flere mener at det er viktig at studentene bruker engelsk litteratur tidlig på grunn av fagenes internasjonale orientering. Men forlagene ser likevel et behov for norske bøker i naturvitenskapelige fag, hvor stoffet ofte er vanskelig tilgjengelig selv i norsk språkdrakt.

Et problem for norske forlag er økt fragmentering og spesialisering av fag og grunnutdanning. Det norske lærebokmarkedet er i utgangspunktet lite. Andreassen (2000) mener at den faglige differensieringen er en av grunnene til at norske forlag og myndigheter ikke i stor nok grad har klart å bidra til utvikling av faglitteratur for høyere utdanning. Denne problemstillingen opptar også forlagsredaktørene (Riksaasen Hatlevik og Dahl Norgård 2001:140 f.). Lokal differensiering kan riktignok bidra til at behovet for lærebøker blir større, men samtidig innskrenkes markedet for hver enkelt bok.

Det økonomiske spiller, som vi har vært inne på, en viktig rolle for forlagenes prioriteringer. Smale bøker kan være lite lønnsomme. Derfor ser også flere redaktører diverse støtteordninger som helt avgjørende, for eksempel gjennom Lærebokutvalget for høyere utdanning, Forskningsrådet, Kulturrådet og NFF.

2.4.5.4 Diverse synspunkter

Bør vi ut fra dette konkludere at engelsk faglitteratur bør bekjempes, og at norsk faglitteratur bør framleskes? Nei, det ville være for enkelt. Det kan gis mange grunner både for og mot internasjonalisering av faglitteratur. Frøydis Hertzberg (1996) har lagt fram problemstillingen for universitetsfolk fra fag som fysikk, kjemi, informatikk og psykologi, fag som presenterer seg som internasjonale, og hun har samlet disse for- og motargumentene:

Argumenter for engelsk:	Argumenter for norsk:
Siden fagene er internasjonale, foregår all kommunikasjon på engelsk uansett (kjemi er det samme i USA som i Norge).	Norsk er det språket vi nordmenn kan best.
Lærebokskrivning i USA og England er <i>big business</i> , derfor er utvalget stort og kvaliteten høy. Det norske markedet er for lite, og lærebokskrivning lønner seg dårlig.	Norske lærebøker letter overgangen fra skole til universitet/høgskole og overgangen fra ett fag til et annet.
Engelske lærebøker ligger nærmere forskningsfronten; norske blir lett foreldet.	Norsk terminologi gjør det i begynnelsen lettere for studenten å skille mellom kjente og ukjente begreper.
Hvis en god utenlandsk fagbok skal oversettes til norsk, innebærer det en forsinkelse som kan bety noe i fag som utvikler seg raskt.	Norske lærebøker tar utgangspunkt i norske samfunnsforhold og norsk kultur.
Fagtermer er i stor grad engelske i alle fall, både i studiet og i det yrket du kommer ut i senere (gjelder særlig teknologiske fag).	Ved å lese fagstoff på norsk får studentene tekstlige forbilder for egen skriving.
Det å finne gode norske avløserord er vanskelig, og de har i alle fall små sjanser til å slå igjennom (det blir en blindgate).	De som skal bli lærere, skal kunne faget sitt "på norsk".
Engelske lærebøker stimulerer studentene til selv å skrive på engelsk, noe som er helt nødvendig hvis man vil over i forskning.	Norsk faglitteratur bidrar til å høyne statusen til norsk som forskningsspråk og dermed også til at forskere i større grad velger å skrive norsk.

Hvis studentene bare skal lese norsk, får de ikke tilgang til forskningsfronten.	Også forskere må kunne kommunisere med "folk flest" om faglige spørsmål (alle som får forskningsmidler fra NFR, må nå inkludere populærvitenskapelig formidling i arbeidsplanen sin).
	Norske lærebøker bidrar til å opprettholde og videreutvikle norsk som et moderne funksjonelt språk.

Flere av disse argumentene kjenner vi igjen fra Riksaasen Hatlevik og Dahl Norgårds undersøkelse (pkt. 2.4.5.2 og 2.4.5.3). Det er imidlertid ikke bare forlagsredaktører som har uttalt seg om dette emnet, og vi skal se nærmere på noen flere oppfatninger og argumenter nedenfor.

Et problem i lærebokverdenen per i dag er at det ligger lite prestisje i å skrive lærebøker, det gir dessuten lave inntekter (Grepstad 1994). Grunnbøker er spesielt lite meritterende, samtidig som det er på innføringskursene at behovet for norsk terminologi er størst (Andreassen 2001:13):

– Skrivning av grunnbøker er dessverre ikkje meritterande i det vitskaplege karrierhierarkiet. Det er eit faktum. Om det hadde blitt gjort meritterande, ville det trekt fleire forfattarar som via tid og krefter til slik skrivning.

Den første tiden med et nytt fag er ofte vanskelig. Mye engelskspråklig pensum kan gjøre denne fasen enda verre, og det er slik at mange universitetslærere anstrenger seg for å lette overgangen for de ferske studentene, for eksempel ved å lage lister over norske og engelske faguttrykk eller oversette deler av pensum. Men ofte argumenterer de samme lærerne for bruk av engelsk fra første stund. Hertzberg (1998) mener dette er et uttrykk for den holdningen at det er bedre å hoppe i det enn å krype i det: Siden studentene likevel skal lære å lese engelsk, er det bedre at de venner seg til det med en gang.

Hertzberg mener ikke at engelskspråklig faglitteratur ikke kan virke positivt. Hvis man vil ha tilgang til internasjonal faglitteratur, må man lære blant annet den grunnleggende engelske fagterminologien. Poenget er at hvis alt dette skal læres i en fase da også alt annet er nytt, kan det gi store tids- og kostnadmessige frustrasjoner. Man bør heller møte språkproblemene gradvis: Når den ferske studenten har fått en viss oversikt over andre elementer i og regler for faget, vil han eller hun være bedre forberedt til å mestre de tilleggsproblemene som fremmedspråket representerer.

Innføringsbøkene bør i større grad være på norsk, mener Hertzberg. En fagtekst kan være en eneste lang motbakke for uerfarne studenter. Språket kan være komprimert og abstrakt og teksten full av forkortelser og koder som studenten ennå ikke kjenner betydningen av (ibid.):

Det vanskeligste er nok likevel terminologien. I teksten forekommer det mange ord studenten aldri har sett før, og – enda verre – kjente ord brukes kanskje i en annen betydning enn i dagligspråket. Et eksempel jeg har fra mine realist-kollegaer: Ordet *reduksjon* betyr i dagligspråket at noe blir mindre. I kjemi brukes ordet i betydningen *opptak av elektroner*. I genforskningen betyr det derimot *en halvering av kromosomene i en celle*. Og leser man i tillegg engelsk faglitteratur, vil man oppdage at ordet betyr enda noe nytt i matematikkfaget: *reduction of a fraction* betyr forkorting av en brøk.

Akademiske studier er i høy grad rettet mot internasjonale forskningsfelleskaper. Mange instanser oppgir dette som argument for en høy andel engelskspråklig pensum. At mange fagtermer er engelske, og at det kan være vanskelig å finne fram til tilsvarende norske termer eller avløserord, er et annet argument.

Ytterligere et argument som dukker opp med jevne mellomrom, er at engelske lærebøker stimulerer studentene til å skrive engelsk selv, noe som er nødvendig om de vil over i forskning. Hvis de leser bare norsk, får de lite eller ingen tilgang til forskningsfronten: Studentene har store fordeler av det senere i studiet dersom de lærer engelsk terminologi tidlig.

Andreassen (2001) avviser dette argumentet. Han viser til at studentene i mange tilfeller er svake i norsk. Jo tryggere de er på sitt eget språk, desto lettere blir overgangen til engelsk terminologi. Om en skal gi seg i kast med vanskelige begreper, er det viktig å være stø i sitt eget språk først. I dag går mange studenter løs på bøker som de tror de forstår, selv om de ikke gjør det, mener Andreassen.

2.4.5.5 Studentoppfatninger

Hva mener studentene selv om risikoen for domenetap på sine studier? Jeg har snakket med noen av dagens studenter, dessuten et par som avsluttet studiene for få år siden, og som nå er ute i arbeidslivet. En historiestudent, en biologistudent og en geologistudent representerer studentene og en korrekturleser de andre. Disses syn er temmelig representative for alle jeg snakket med.

Geologistudenten stiller seg i utgangspunktet kritisk til en større engelskandel enn nødvendig på faget og i lærebøkene, men han er ikke sikker på hvor grensen bør ligge. Grunnbøkene han brukte i geologi, var på engelsk. Det hadde den fordelen at han tidlig fikk satt seg inn i engelsk (internasjonalt) vokabular, noe han har hatt bra nytte av seinere. Men han ser også betenkeligheter med å bruke engelskspråklige lærebøker, uten at han før vår samtale hadde reflektert over forholdet mellom innføringsbøker og andre bøker. Han har flere ganger opplevd å komme i beit for norske ord og begreper når han har skullet skrive og snakke om faget på norsk. Ved flere anledninger har han kontaktet Språkrådet. Her har han fått gode svar, og det tyder på at det ikke nødvendigvis er mangelen på norske ord og uttrykk som er det største problemet, men at de er lite kjente i undervisningsmiljøet. Geologistudenten etterlyser et større engasjement fra fagets side for å sette språklige spørsmål på dagsordenen.

Gjennom hele studiet anslår biologistudenten at mer enn 90 % av det lærestoffet hun har hatt, har vært på engelsk og mindre enn 10 % på norsk. Hun tok 5- og 10-vektttallskurs blant annet i fagene matematikk, kjemi, informatikk, statistikk, fysikk, biokjemi, biologi, zoologi og marin biologi før hun begynte å skrive på hovedfagsavhandlingen i biologi. Av alt lærestoffet hun har brukt, har bare noen mindre kompendier vært på norsk, blant annet i kjemi (lærerens kompendium var sammendrag av den engelske innføringsboka), fysikk (laboratoriekurs) og biokjemi (laboratoriekurs).

Biologistudenten oppfattet aldri lærebøkernes språk som noe tema. Lærerne så ikke ut til å være særlig opptatt av det, men hennes inntrykk er at norske lærere gjennomgående foretrekker å undervise på norsk, slik de også pleier å gjøre. Hun har inntrykk av at lærerne stort sett holder seg til norske ord og uttrykk når de underviser, så sant de kjenner til dem. Det hender at de bruker engelsk uttalevariant av ord som har normert uttale på norsk, men det kan ha med uvitenhet eller følelser å gjøre (f.eks. /bais/ for /bias/).

På lavere nivå er mye av fysikk- og kjemivokabularet velkjent, og mye er å finne i norske ordbøker. *Ordbok for fysikk og kjemi for skolebruk* (Norsk språkråd 2000b) er beregnet på grunnskolen og videregående skole, og termene i denne ordboka er for det meste velkjente. På høyere trinn i studiene kommer imidlertid de norske oppslagsverkene til kort: Det finnes ikke

norske avløsere for mange ord og uttrykk, og det er ikke annet å gjøre enn å bruke de engelske termene.

Biologistudenten mener det ville være unødvendig og uheldig å innføre grunnbøker på norsk i alle realfag. De grunnleggende fagene i et realfagsløp er matematikk og kjemi. Grunnbøkene på disse fagene kunne gjerne være på norsk, mener hun, men det kan virke hemmende med mye norskspråklig lærestoff på andre realfag, siden det nok er en fordel å tilegne seg det engelske vokabularet så tidlig som mulig. Hun er selv svært språksikker.

Kan mye engelsk lærestoff føre til at studentene blir dårligere i morsmålet? Til en viss grad, mener biologistudenten, særlig når det gjelder tilsynelatende engelskinfluerte feil som feilbruk av apostrof i genitiv og særskrivning av sammensatte ord: Det er en tendens til at engelske begreper når de får sin norske avløser i norske kompendier, særskrives, og særlig gjelder det lange ord. Hun mener det ligger en minst like stor fare i dette, og i at de færreste norske kompendiene er korrekturleste: Generelt kryr det av feil i dem, forteller hun.

Korrekturleseren er cand.mag. med fagene nordisk (mellomfag fullført 1985), litteraturvitenskap (mellomfag fullført 1988) og historie (grunnfag fullført 1988). Hun fullførte studiene i godt voksen alder i 1988 og er i dag 60 år gammel. Hun er generelt skeptisk til det hun oppfattet som en stor andel engelsk lærestoff på universitetsstudiene, særlig på lavere trinn. Hun er klar over at høyere studier ofte leder til en forskerkarriere der mye foregår på internasjonalt nivå. Men langt fra alle skal gå videre med faget etter et grunn- eller mellomfag. Med bare gymnasengelsk som grunnlag kan det være vanskelig å følge med i de universitetsfagene der store deler av lærestoffet er på engelsk, for eksempel litteraturvitenskap og historie, som hun selv har erfaring med. Noe lignende gjelder for psykologi og sykepleiefag. Bør det ikke være mulig å studere til cand.mag., sykepleier eller adjunkt uten å ha inngående kunnskaper i engelsk språk? Den engelske dominansen hemmer læring og senker karakterene for dem som ikke er gode nok i språket. Slik bør det ikke være, mener hun. Hun forteller at hun kjenner folk som har droppet det faget de egentlig ønsket å studere, på grunn av for stor engelskspråklig dominans; andre hun kjenner, har falt bort underveis eller fått dårlige karakterer. En grunnfagsstudent burde kunne konsentrere seg fullt og helt om selve faget og ikke om å forsøke å forstå det språket pensum er skrevet på, mener hun.

Det overrasket meg i hvor stor grad studentene faktisk var klar over og hadde tenkt over de språklige forholdene på studiet. Flere fortalte at de selv ikke følte seg sikre i norsk, men at de var opptatt av å bevare det norske språket, og at det burde brukes for det det var verdt, i alle fag ved norske universiteter: Om engelsk først får overtaket, blir det vanskelig å bøte på skaden etterpå, var fleres oppfatning.

Samtidig mente alle at kunnskaper i engelsk terminologi også er viktig, om ikke før så på høyere nivå: Forskningen bør nå ut. Det er imidlertid ikke noen motsetning mellom å beherske norsk og engelsk vokabular: På høyere nivå bør studenten beherske begge deler.

Ikke sjelden blir det innført nye ordninger og nytt pensum ved universitetene. Noen ganger fører det med seg at det kommer til mer engelsk litteratur, andre ganger mer norsk. Høsten 2000 fant det for eksempel sted en stor omlegging på historie mot en mer global historieforståelse. Det førte til at andelen norskspråklig pensum på grunnfaget steg.

Økningen av norskandelen hadde imidlertid ikke vært noe mål i seg selv. Da det ble kjent at faget skulle legges om, fikk norske forfattere tid til å utvikle egnede lærebøker. En studiekon-

sulent ved faget opplyser at litteraturens språk generelt er underordnet i forhold til om den er faglig dekkende, og om stoffet passer med antallet sider på pensumlistene. I dette tilfellet fantes det altså plutselig relevante bøker på norsk: De holdt mål faglig og passet med fordelingsnøkkelen.

2.4.5.6 Hovedoppgaver og doktoravhandlinger på engelsk

Det ser ut til at det er en stigende tendens til at hovedoppgaver skrives på engelsk (også når vi ser på tallene før 1998). Oversikten nedenfor er tatt fra bestanden i BIBSYS for de tre siste årene og summert. Tallene inkluderer alle de fire universitetene, dessuten høyskoler som har hovedoppgaver:

År	Hovedoppgaver	Herav på engelsk	Prosent
2000	3182	781	25
1999	3481	810	23
1998	3299	697	21
Sum	9962	2288	23

Det er vanskeligere å finne tall når det gjelder doktoravhandlinger. Informasjonsavdelingen ved UiO har ikke noen nøyaktig oversikt over hvor mange hovedfags- og doktorgradsavhandlinger som skrives på engelsk. Prosentandelen varierer i henhold til nivå og fagområde, men langt flere doktoravhandlinger enn hovedoppgaver er på engelsk, noen også på tysk og fransk. Statistikk fra UiB viser at fra den første avhandlingen i 1949 til og med 1999 er det avlagt 1661 doktorgrader ved universitetet. Av disse var 1382 på engelsk, noe som gir 82 %. Det ser ut til at denne andelen har vært temmelig jevn (oppl. fra avdeling for forskningsdokumentasjon ved UiB).

2.4.5.7 To universiteters syn på engelsk lærestoff

Jeg sendte brev til alle de fire universitetene. Det kom svar fra to av dem.²⁴ UiO ser positivt på at doktoravhandlinger skrives og publiseres på engelsk, og oppgir to grunner til det: Ett poeng er at forskningsresultater skal ut til det internasjonale forskersamfunnet, der norsk- (og skandinavisk-) talende bare utgjør en liten andel. Et annet poeng er at man ved bedømmelseskomiteer skal ha en person fra utlandet i komiteen. Hvis man ikke skal låse seg til Norden, må man bruke et internasjonalt språk.

UiO ser forholdet til bruk av norsk kontra engelsk som en sak med to sider. På den ene siden er det en nasjonal oppgave for norske universiteter å ivareta og fremme norsk som et akademisk språk. UiO er seg bevisst denne oppgaven, og det meste av undervisningen ved UiO foregår da også på norsk. Norsken er på ingen måte i noen svak posisjon.

Dagens utfordring består ikke i å verne et "truet" norsk språk, men i å øke bruken av engelsk. Det er en klar politisk satsing fra myndighetene og UiOs egen ledelse at de norske universitetene skal internasjonaleseres blant annet som et ledd i å sikre kvalitet. Både publisering og forsker- og studentutveksling omfattes av dette, og for å ta del i det internasjonale forsker- og utdanningssamfunnet forutsettes bruk av engelsk. Vil en forsker bli lest og hørt internasjonalt, er engelsk en nødvendighet, er også UiOs syn. Når det gjelder studentutveksling, vil muligheten for å sende studenter ut avhenge av muligheten av å ha noe å tilby utenlandske studenter. Det er også et mål for UiO å øke antallet utenlandske studenter generelt som et ledd i internasjonaliseringen av universitetet. Dette gjør at universitetet arbeider målbevisst for å øke ande-

²⁴ Uformelle samtaler med representanter for de øvrige universitetene tyder på at de har noenlunde sammenfallende syn.

len studietilbud på engelsk, som i dag ses på som for liten. I dag tilbyr UiO tolv masterprogrammer på engelsk, men universitetet ser et behov for et bedre tilbud på engelsk på lave-regradsnivå, der tilbudet er lite i dag. Med andre ord står norsk per i dag svært sterkt som undervisningsspråk.

En annen gevinst ved å få et bedre tilbud på engelsk er ifølge UiO at studentene (og for den saks skyld lærerne) gjennom bruk av engelsk i undervisningen tilegner seg de nødvendige språklige ferdigheter som kreves for å fungere i en internasjonal kontekst.

Internasjonalisering kan fort gjøres identisk med bruk av engelsk. Som et universitetet som underviser i mer enn 32 ulike språkfag (hvorav sju nordiske), er UiO klar over betydningen av et språklig mangfold. UiO deltar blant annet aktivt i nordisk samarbeid, og stimulerer til at studenter har opphold i land utenfor den engelskspråklige verden.

UiOs konklusjon er at universitetet er seg bevisst sin rolle i å opprettholde norsk som et akademisk språk, samtidig som det må ta i betraktning forskningens og undervisningens internasjonale karakter.

Universitetet i Bergen (UiB) ser heller ikke noe problem i bruk av engelsk på universitetet eller i forskningen: Internasjonal samhandling innenfor undervisning og forskning er et anliggende for universitetet, det er nødvendig, og universitetet vil gjerne stimulere til det. At det betyr bruk av engelsk, er ifølge UiB naturlig, siden engelsk er vårt viktigste andrespråk. Men norsk er universitetets ubestridelige forvaltningsspråk, og nesten all undervisning skjer i hovedsak på bokmål og nynorsk eller et annet av de skandinaviske språkene.

2.4.5.8 Innledning til diskusjon, høyere studier og forskning

Vi skal kort oppsummere gjennomgangen av høyere utdanning og forskning:

Foresninger på engelsk til norske studenter finner sted bare unntaksvis. Det gjelder framfor alt på utdanningstilbud spesielt beregnet på internasjonale klasser og på folk som *ønsker* å studere et fag på engelsk.

Ellers undervises det på engelsk når særlige grunner taler for det, for eksempel når noen i forsamlingen ikke forstår norsk, eller når læreren selv ikke behersker norsk.

Andelen av engelskspråklig pensum i høyere utdanning er derimot stor, men varierer sterkt på tvers av fag og nivåer.

Både utdanningsinstitusjoner og elever ser en fordel i engelskspråklig lærestoff: Det hjelper dem til å innarbeide tidlig det vokabularet de trenger med tanke på studier på hovedfags- og doktorgradsnivå – og eventuelt forskning om de skulle gå videre: Det er et utbredt syn at det i et internasjonalt samfunn eller forskningsfellesskap er viktig selv å være internasjonal og kjenne internasjonalt vokabular og internasjonale begreper, det vil i praksis si vokabular og begreper på engelsk.

Samtidig er det ikke tvil om at engelskspråklig lærestoff kan være problematisk for mange studenter, særlig på lavere nivå når også faget er nytt. Språket kan resultere i dårlige karakterer, studieavbrudd eller at faget avskrives.

Respons fra forlagsbransjen og universiteter (også uformelle samtaler jeg har hatt) tyder på at bevisstheten rundt språket i lærestoffet er begrenset i disse miljøene. Flere universitetsansatte jeg snakket med, hadde aldri reflektert over dette emnet. Som en student sa: ”Det er et ikke-tema. Det kan se ut til at utdanningsinstitusjoner flest forutsetter at studentene tilegner seg engelskspråklig stoff like lett som norskspråklig stoff.”

Og det ser ut til at kvaliteten på læremidlene teller mer for pensumbeslutterne enn hvorvidt de er på engelsk eller norsk.

Om det finnes norskspråklig stoff på markedet som anses som faglig holdbart, er det nok sannsynlig at det blir brukt, men på flere fag finnes det lite av det per i dag, og av grunner vi har sett på i pkt. 2.4.5.3, kan det være problematisk å oversette eller lokalisere bøker til norsk: Risikoen for å lide økonomisk tap er stor.

Men det finnes flust av eksempler på at lærere har trykt opp egne kompendier og solgt dem til kostpris. I seinere tid har det blitt lettere enn noensinne å mangfoldiggjøre små opplag med små kostnader gjennom ”trykking etter behov”-systemet (print on demand). Man kan imidlertid ikke vente at lærere skal fortsette å drive på på denne måten uten å ha noe særlig igjen for det.

To av de studentene jeg snakket med, foreslo to muligheter for å bedre vilkårene på innføringskursene: å skjære ned på andelen engelskspråklig pensum på studiet eller å bedre nivået i engelsk gjennom å styrke engelskundervisning i grunnskole og videregående skole. De etterlyste mer helhetstenkning i utdanningsystemet.

Flere politiske partier har nedfelt i programmene sine at de vil styrke utdanningen, og noen nevner engelsk spesielt (jf. pkt. 1.5). Kanskje er det noe på gang her.

Skal andelen norskspråklig lærestoff økes, trengs det nok initiativer fra myndighetenes side. Trond Andreassen (2001:14) har ivret for en innkjøpsordning for norsk sakprosa, slik skjønnlitteratur har hatt i mange år. Som vi så i pkt. 1.5, er en gjennomgang av støtteordningene for litteratur også tatt opp i et par partiprogrammer, så det kan være bevegelse også på dette området.

2.5 ARBEIDSLIVET

Arbeidslivet er et vidt felt, siden de fleste voksne nordmenn tar del i det, og det er umulig å komme til bunns i her. Prioriteringen er slik: tidligere forskning (IGU-prosjektet), presentasjon og vurdering av de ti største bedriftene i Norge, presentasjon av synspunkter/tilbakemelding fra utvalgte bedrifter (bl.a. de ti største) og fra de fagforeninger som har svart på mine henvendelser.

Svarprosenten fra bedrifter og fagforeninger er ca. 70, og det har ikke vært tid til å få i tale dem som ikke svarte på de første henvendelsene. Gjennomgangen styres med andre ord delvis av forhold jeg ikke har kontroll over. Men det bør være mulig å finne tendenser i materialet med mer generell relevans.

Sysselsatte i Norge fordeler seg slik etter yrke og næring, årsgjennomsnitt 2000 (SSB):

I alt	2 269 000
Jordbruk og skogbruk	77 000
Fiske	16 000
Bergverksdrift og utvinning	34 000
Industri	291 000
Kraft- og vannforsyning	20 000
Bygge- og anleggsvirksomhet	147 000
Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet	419 000
Transport og kommunikasjon	168 000
Finansiell tjenesteyting, eiendomsdrift	256 000
Andre tjenester	838 000
Uoppgitt	3000

Vi skal ikke gå inn på alle disse næringene, men vi kommer direkte eller indirekte innom noen av dem.

2.5.1 Oljealderen og oljespråket

I 1969 ble det konstatert drivverdige forekomster av olje og gass på Ekofiskfeltet i norsk sektor i Nordsjøen. Det var behov for avansert teknologi og teknisk kunnskap i arbeidet med å bygge ut feltet, og utenlandske selskaper ble sterkt involvert i olje- og gassutvinningen på norsk sokkel. Slik kom også engelsk språk inn på de norske arbeidsplassene. Engelsk ble et naturlig og nødvendig arbeidsspråk; språket fortrenget norsk, og engelske ord og uttrykk kom inn der det manglet et norsk vokabular.

Etter hvert fikk Norge mer egen ekspertise, og andelen norske arbeidere økte generelt. Det gjorde at behovet for engelsk som arbeidsspråk ikke lenger var så stort, og det viste seg snart at engelsken i flere miljøer ble opplevd som et unaturlig hinder som ikke fremmet, men hemmet kommunikasjonen. Statoil nevnte også det sikkerhetsmessige aspektet og ansvaret for norsk som nasjonalspråk i sin grunngivelse for vedtaket av 1982 om at Gullfaksfeltet skulle ha norsk som arbeids- og administrasjonsspråk.

På det tidspunktet manglet norsk språk store mengder av den terminologien som trengtes for å dokumentere og beskrive plattformenes oppbygning og drift. Den terminologien som allerede fantes i tradisjonell fastlandsindustri av lignende art, var til dels sprikende på flere måter, noe som går fram av en rekke mindre ordlister og oversikter.

Norsk termbank (NT) ved Universitetet i Bergen gikk i gang med å registrere og sette i system og utvikle en norsk terminologi til bruk for Gullfaks-prosjektet. Statoil bad NT om å fornorske språket i driftshåndbøkene for Gullfaks A-plattformen (Terminolprosjektet). Prosjektet ble seinere fulgt opp av et tilsvarende prosjekt for Gullfaks B-plattformen.

Det var mye aktivitet for å sikre det norske språket som kommunikasjonsspråk i oljealderens første fase. Statoil og NT var blant dem som gjorde en stor innsats. Språkrådet og Rådet for teknisk terminologi (RTT) var også involvert i flere av prosjektene.

2.5.1.1 Støtte til utvikling av norsk gassterminologi (IGU-prosjektet)

De første initiativene til fornorsking av olje- og gassspråket ble tatt tidlig i oljealderen (før den tiårsperioden mandatet fokuserer på), men bør nevnes på grunn av den store innflytelsen disse tidlige framstøtene har hatt og fremdeles har på norsk olje- og gassterminologi. Vi skal spesielt se på ett prosjekt, IGU-prosjektet (1990–97), som demonstrerer en forbløffende mangel på

interesse hos dem som kanskje mer enn noen burde være interessert i saken. Prosjektet demonstrerer imidlertid også verdien av engasjement der finansiell støtte uteblir: NT og RTT førte prosjektet i havn til tross for vanskeligheter med å få støtte fra både næringslivet og det offentlige.

På grunnlag av NTs arbeid med utvikling av norsk terminologi til bruk for Gullfaks-prosjektet bygde termbanken opp en omfattende terminologibase, NOT-basen (Ellingsve 1999). På grunnlag av basematerialet ble det laget en ordliste (*Petroleumsordliste*), og terminologien ble seinere lagt til grunn (og fortløpende utvidet) i prosjekter for andre oppdragsgivere. For den norske petroleumsindustrien, som i stor grad hadde akseptert og tatt i bruk den norske terminologien, ville det være en stor fordel at den gassrelaterte delen ble ført videre i et internasjonalt ordboksprosjekt (ibid.). Det var behov for støtte, både fra det offentlige og fra aktuelle instanser og selskaper.

NT laget et utkast til prosjektplan, som ble sendt for kommentar til Hydro, Norpipe, Shell, Statoil og Statpipe. Tilbakemeldingene gikk ut på at et slikt prosjekt burde finansieres av flere selskaper og instanser, og at arbeidet med utvikling av norsk gassterminologi dessuten burde utføres i regi av Norsk industriforening for operatørselskaper (NIFO), og slik at alle selskaper på norsk sokkel gikk sammen om å støtte prosjektet. NT henvendte seg som følge av disse reaksjonene til ti nye selskaper og instanser: Conoco, Elf, Esso, Mobil, NIFO, Oljedirektoratet (OD), Phillips, Saga, Total, UiB. De fleste var enten positive til prosjektet og kunne tenke seg å støtte det – eller de etterlyste mer informasjon før de kunne behandle henvendelsen.

NT henvendte seg også Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd (NTNF) og Industridepartementet for å få disses vurderinger. NTNF kunne tenke seg å godkjenne det norske gassterminologiprojektet som et ”goodwillavtale”-prosjekt med lav status som kunne gi de deltakende selskapene en viss ”goodwill” hos norske myndigheter, og presiserte synet sitt slik (Ellingsve 1999:17):

Godkjenning av Goodwillavtale(GWA)-prosjekter vil bli utført av NTNF etter en forutgående søknad fra angjeldende oljeselskap, og basert på de informasjonen som på det tidspunktet foreligger. Forhåndsuttalelser om et prosjekt vil kvalifisere til GWA-status er kun veiledende og generelle, og skal ikke foregripe den senere behandling av søknaden.

NT underrettet alle selskaper og instanser om denne uttalelsen.

Som vi så, hadde flere selskaper trukket fram NIFO som en egnet koordinator i et eventuelt prosjekt for utvikling av norsk gassterminologi. I 1987 organiserte NIFO industribedriftene på kontinentalsokkelen og talte medlemmenes sak overfor myndigheter, arbeidstakere og samfunnet ellers. Et av foreningens formål var å arbeide for saker hvor samarbeid mellom selskapene om fornuftige prosjekter ville gi mer for pengene enn om selskapene opererte hver for seg (Ellingsve 1999:17). NT presenterte selskapenes syn overfor NIFO og bad om en vurdering. I desember 1987 leverte NIFO denne uttalelsen:

NIFOs informasjonskomité har i møte 15. desember behandlet ovennevnte sak. Flertallet av komitéens representanter fant ikke å kunne anbefale at dette prosjekt skal gå gjennom NIFO. Komitéen var enig i at de selskaper som eventuelt måtte ønske å støtte prosjektet gjør så på egenhånd via direkte kontakt med Norsk termbank/Universitetet i Bergen.

En endelig prosjektplan, med finansieringsplan, blant annet basert på fagmiljøets vurderinger ble sendt ut i januar 1988. I tillegg til UiB og Oljedirektoratet (OD) ble disse selskapene kon-

taktet: Agip, Amoco, BP, Conoco, Elf, Esso, Fina, Hydro, Mobil, Phillips, Saga, Shell, Statkraft, Statoil, Total.

Norsk representasjon i Den internasjonale gassunion (IGU) styres delvis gjennom statuttene for Norsk Petroleumsforenings (NPF) gassgruppe, der det indirekte går fram at NPF ikke påtar seg ansvar eller oppgaver i forbindelse med den norske representasjonen eller aktiviteten i IGU-komiteene. NPF, ved Gassgruppen, tok likevel initiativ for å styrke finansieringen av det norske IGU-prosjektet. I et brev til Gassgruppens medlemmer bad formannen medlemmene støtte det økonomisk. Denne henvendelsen utløste ingen bidrag til prosjektet (ibid.).

I løpet av første halvår 1988 kom det svar fra de fleste av de forespurte selskapene og instansene. Selskapene Elf og Statkraft vedtok å støtte prosjektet, ni selskap ville av ulike grunner ikke støtte prosjektet, mens fem selskaper enten ikke svarte i det hele tatt eller gav ufullstendige svar.

Ut fra tilbakemeldingene og etter forslag som var kommet fram i svarene, utvidet NT søkelisten til å omfatte forskningsmiljøer og flere offentlige instanser. Det gikk ut tilleggssøknader til disse: Christian Michelsens institutt, Det Norske Veritas, Institutt for energiteknikk, Institutt for kontinentalsokkelundersøkelser og petroleumsteknologi (NTH), LO (Oljekartellet), Olje- og energidepartementet (OED), Rogalandforskning, Senter for Industrieforskning, SINTEF, NITO, Kultur- og vitenskapsdepartementet (KVD), NAVF, NIF.

Den utvidede søkelista resulterte i foreløpig støtte fra KUD og OED.

NT kontaktet Statoil på nytt og fikk høre fra en representant for selskapet at det kunne være interessert i å støtte prosjektet dersom NT kunne sikre 40 % støtte fra offentlige instanser. Det greide NT for 1989 (bidrag fra OED, KVD, Statkraft og UiB) og tok ny kontakt med Statoil. Det forelå et endelig negativt svar fra Statoil i 1989.²⁵ Statoil hadde bestemt seg for ikke å støtte IGU-prosjektet tross alt og begrunnet det med selskapets økonomiske situasjon på det tidspunktet. Rapporten konkluderer slik (ibid., s. 22):

Statoils negative svar viste seg å få betydelige konsekvenser for prosjektets økonomiske situasjon. Andre selskaper som vurderte å støtte prosjektet, ønsket å få vite hva Statoil hadde vedtatt. Fra andre drifts- og dokumentasjonsprosjekt på sokkelen kjente man til at Statoils språkvalg ville kunne styre språkvalget hos samarbeidspartnere. Statoils beslutning i denne prosjektsammenheng ble trolig oppfattet som et signal om at selskapet ikke så behovet for utvikling av en norsk gassterminologi. Resultatet ble i alle fall at de fleste selskapene og forskningsinstitusjonene avsto å bidra til gjennomføringen av prosjektet.

Til tross for alle økonomiske vanskeligheter har det lyktes å gjennomføre IGU-prosjektet fra norsk side. Det kan for en stor del tilskrives innsatsen fra NT og RTT, som i 1990 inngikk et samarbeid om utvikling av en norsk gassterminologi. Både NT og RTT har skutt inn både materiale og arbeidskraft. Av nærmere 50 forespurte institusjoner har ti ytt støtte i kortere eller lengre tid, og denne støtten har også vært av uvurderlig betydning. Disse er: Elf, KVD, Kværner Moss Technology, Nærings- og energidepartementet, Oljedirektoratet, Phillips, Saga, Shell, Statkraft, Teknologibedriftenes Landsforening.

Alt dette er en del år siden, men fokuseringen på norsk språk i forhold til engelsk, oversettelser, ordlister, ordbøker og pressedebutt har utvilsomt hatt betydning, selv om oppmerksomheten rundt olje- og gasspråket har avtatt i seinere tid.

²⁵ NTs årvisse henvendelser til selskapet gjennom hele prosjektperioden til og med 1996 gav samme resultat.

Det er skrevet en god del om oljespråket i den første fasen, blant annet Flydal 1983 og Guldbrandsen 1983.

2.5.2 De største norske bedriftene

I 34. utgave av boka *Norges største bedrifter* (2001) presenteres disse som de ti største regnet i antall ansatte:²⁶

Plassering	Bedrift	Ansatte ²⁷
1	Kværner ASA	54 760
2	Norsk Hydro ASA	38 706
3	Posten Norge BA	27 206
4	Orkla ASA	24 402
5	Telenor AS	21 958
6	Aker RGI Holding ASA	18 995
7	Den norske stats oljeselskap a.s (Statoil)	18 291
8	ABB AS	12 588
9	Narvesen ASA	10 400
10	Wilh. Wilhelmsen ASA	10 200

Denne gjennomgangen er hovedsakelig basert på vurderinger og inntrykk fra bedriftenes nettsted, opplysninger som bedriftene selv har gitt (noen har svart fylldig på spørsmålene, andre har vært knappe), dessuten opplysninger hentet fra mediene, Språkrådets arkiv og andre kilder. Opplysningene er à jour per juli 2001, men det kan forekomme feil siden det er noen avvik mellom de opplysningene bedriftene presenterer på nettstedene, og de opplysninger informasjonsavdelingene ved bedriftene har gitt.

2.5.2.1 Kværner ASA

På Kværners nettsteder (www.kvaerner.com og www.kvaerner.no) står følgende å lese om firmaet:

Kvaerner is a world-class Anglo-Norwegian engineering and construction group with the capability and resources to undertake the world's most challenging products. [...]

The Group's activities are organised in two core business areas: E&C (Engineering and Construction), and Oil & Gas. Other current activities, which include shipbuilding and pulping equipment, are to be sold.

Kvaerner is a Norwegian registered business, but has a London, UK-based international headquarters. The Group has annual revenues of approximately USD 8.5 billion, with some 35,000 permanent staff located in almost 35 countries throughout Europe, Asia and the Americas.

Kværner bruker bare engelsk på nettstedene. Det finnes ikke en eneste referanse på norsk.

Respons fra Kværner

Flere henvendelser til Kværner (e-post og telefon) resulterte bare i denne uttalelsen:

Kværner har engelsk som konsernspråk. Vi har i dag rundt 35 000 ansatte, hvorav rundt 5 000 i Norge.

2.5.2.2 Norsk Hydro ASA

Norsk Hydro er et industriselskap som er forankret i foredling av naturressurser med sikte på å dekke behov for mat, energi og materialer. Hydro vil ifølge selskapets nettsider "skape utvikling og vekst der selskapet kan oppnå god lønnsomhet gjennom sterk konkurranseevne".

²⁶ Det har vært noen endringer siden boka kom ut.

²⁷ Tallet på ansatte som bedriftene oppgir, avviker i flere tilfeller.

Norsk Hydro har både norske (www.hydro.no) og engelske (www.hydro.com) nettsider. Innholdet er ikke likt, men både norske og engelske besøkende tilgodeses på en bra måte.

Norsk Hydro har ikke svart på mine henvendelser.

Jevnfør imidlertid pkt. 2.1.

2.5.2.3 Posten Norge BA

Ifølge det norske postverkets nettsted er Postens forretningsidé å utvikle og levere helhetlige, verdiøkende kommunikasjons- og logistikkløsninger gjennom fysiske og elektroniske nettverk for nasjonale og internasjonale kunder.

På postens nettsted (www.posten.no) brukes norsk. Språket er gjennomført bra. Det finnes i tillegg informasjon om noen få emner på engelsk, blant annet om de tjenester Posten yter, og om filateli.

Posten har ikke svart på mine henvendelser.

Posten har gjort seg bemerket med flere navneendringer den siste tiden, og Språkrådet har engasjert seg ved flere av dem.

I januar 2000 kritiserte Språkrådet navnet "Bluegarden Group Systems AS" som ny betegnelse på divisjonen lønns- og personaltjenester i Posten SDS.

I svaret fra Bluegarden (21.1.2000) ble det argumentert slik:

Vi var ute etter et navn som ga mening og identifikasjon, men som samtidig kunne fungere på flere språk. [...] Vi erkjenner Norsk Språkråds [sic!] bekymring for 'utvanning' av det norske språket, men må samtidig sikre oss et navn som fungerer også utover Norges og Skandinavias grenser.

I januar 2001 kritiserte Språkrådet navnet ErgoBusiness AS som ny betegnelse på Postens økonomitjenester:

[...] Vi synes dette er et underlig og unødvendig navnevalg. Det nye navnevalget er påvirket av engelsk, og det frembringer ingen assosiasjoner om hvilke tjenester dere yter, i motsetning til det gamle. I tillegg følger det ikke norske skriveregler om store og små bokstaver. [...]

Ingen av klagene fikk gjennomslag.

2.5.2.4 Orkla ASA

Orkla-konsernet er et av Norges største børsnoterte selskap, med virksomhet innenfor kjerneområdene merkevarer, kjemi og finansielle investeringer.

Orkla er den ledende leverandøren av merkevarer til nordisk dagligvarehandel, og nummer én og to på strategisk viktige produktområder. Konsernet driver en internasjonal kjemivirksomhet med sterke globale posisjoner innenfor utvalgte nisjer av spesialkjemi, finkjemi og tilsetningsstoffer og er med utgangspunkt i et sterkt analysemiljø en langsiktig investor i nordiske aksjer.

Orklas hjemmesider foreligger både i norsk og engelsk utgave. På www.orkla.no er de norske, og på www.orkla.com er de engelske. Sidene er lenket til hverandre, og det er enkelt å velge språk.

Respons fra Orkla ASA

Orkla driver lokal virksomhet i flere lokale markeder. Det innebærer en stor grad av norsk i Norge, finsk i Finland, polsk i Polen osv. På fellesmøter, for eksempel ledersamlinger, brukes det norsk/svensk/dansk når deltakerne er skandinaver, og engelsk når også andre er representert. Dersom det er minst en til stede på et foredrag, møte, kurs eller lignende som ikke snakker norsk, er det en uskreven lov at hele møtet blir på engelsk. Det finnes ingen samlet oversikt over eller retningslinjer for språkbruken ved siden av disse retningslinjene.

Saksbehandleren har ikke registrert noen spesiell tendens når det gjelder bruken av engelsk i konsernet.

Det blir gjerne informasjonsavdelingens oppgave og ansvar å holde en viss språkrøkt på huset. I det daglige er ikke dette temaet høyt prioritert, men noen enkeltindivider har nok et høyere engasjement enn andre, mener saksbehandleren.

I enkelte av Orklas virksomheter (f.eks. Ringnes) er det mange innvandrere. I prinsippet er for eksempel polsk, russisk og finsk mer aktuelle språk i Orklas selskaper enn engelsk, men det går gjerne på engelsk når man ikke kan kommunisere ved hjelp av mormålet.

Saksbehandleren kjenner ikke til at språkforholdene har forårsaket konflikter den siste tiden.

Det har ikke vært gjort noe samlet fra Orkla for å motvirke eller hindre innflytelse fra engelsk. Bedriften ser ikke bruk av engelsk eller innflytelse fra engelsk som noe problem, selv om det kan være at det finnes subkulturer og fagmiljøer der problemstillingen har større relevans.

2.5.2.5 Telenor AS

Telenor-konsernet består av statsaksjeselskapet Telenor ASA med datterselskaper. Telenor gikk på børs 4. desember 2000, Oslo (TEL) og Nasdaq (TELN). Fra 2. juli 2001 er selskapet delt i tre divisjoner der Business Communication og "Private Homes" betjener bedrifts- og privatkundene. Mobil er en egen divisjon, og enkelte satellittvirksomheter er skilt ut som egne selskaper. Under disse divisjonene ligger Telenor Nett som en internleverandør.

Telenors virksomhet er ifølge selskapet å være formidler av tale, informasjon, kunnskap og underholdning til sluttbrukere gjennom et bredt spekter av moderne kommunikasjonstjenester.

Telenor driver først og fremst med fastnettkommunikasjon, mobilkommunikasjon, standardiserte IP-tjenester til privat- og bedriftsmarkedet, systemintegrasjon og helhetsløsninger for bedriftsmarkedet, tjenester basert på distribusjon til hjemmene via fjernsyn.

Av dette retter mobile og IP-baserte tjenester seg mot et internasjonalt marked, mens TV-distribusjonen rettes mot husstander først og fremst i Norge og Norden. Resten av produktene retter seg primært mot det norske markedet.

Telenor har en norsk portal på www.telenor.no og en engelsk (forskjellig innhold) på www.telenor.com. Det er direkte lenke fra den norske portalen til den engelske, men ikke omvendt. På det norske nettstedet presenteres Telenors ulike produkter i et enkelt og lettfatte-

lig norsk, men ispedd mange engelske og engelskinfluerte ord og uttrykk og produktnavn. Eksempler: MobilSvar, investor relations, inTouch, djuice, MydjuicePal.²⁸

Respons fra Telenor AS

Telenor har ingen totaloversikt over hvor stor andel av skriftlig og muntlig kommunikasjon som foregår på henholdsvis engelsk og norsk, men forteller at det er en økende tendens til at beslutnings- og orienteringsdokumenter både til konsernledelsen og konsernstyret utformes på engelsk. Det samme gjelder på selskapsnivå under Telenor ASA. En del av forretningsområdene (blant annet selskapet Nextra, som opererer i 11 land i Europa) har allerede innført engelsk som arbeidsspråk. Telenor Broadband har ikke innført engelsk som en fast ordning, men mange saksdokumenter er på engelsk, og intranettsidene er bare på engelsk.

Generelt foregår muntlige orienteringer med norske saksbehandlere og til norske tilhørere på norsk i Telenor, men er det til stede en deltaker som ikke behersker norsk, går kommunikasjonen på engelsk.

Det finnes ingen bestemmelser internt om bruken av norsk og engelsk i Telenor.

Bruken av engelsk har økt sterkt de siste årene, særlig det siste året, noe som i hovedsak skyldtes børsnoteringen av Telenor også på Nasdaq. Alle pressemeldinger sendes på norsk og engelsk samtidig. Også skriftlig internkommunikasjon foregår på engelsk når den er av allmenn interesse for ansatte.

Telenor har en språkdebatt som vedrører hvordan konsernet kommuniserer med norske kunder. Språket skal være enkelt og lett forståelig. Telenor har ennå ikke vedtatt å gå over til engelsk som konsernspråk, men det er en alminnelig oppfatning at dette vil tvinge seg fram om noen år.

I mange av de selskap som Telenor eier utenfor Norge, er språket naturlig nok verken engelsk eller norsk. På ledelsesnivå foregår da kommunikasjonen på engelsk. På hovedkontoret i Telenor brukes bare norsk og engelsk.

Det har ifølge saksbehandleren ikke forekommet noen konflikter i seinere tid som har skyldes språksituasjonen.

Bortsett fra at Telenor i intern kommunikasjon bruker en del oppmerksomhet på floskler (både norske og engelske), er det ikke gjort noe i konsernet for å unngå at engelsk tar over for norsk. Telenor opplever ikke økt bruk av engelsk som et problem sett bort fra at manglende dybdekunnskaper i engelske formuleringer både skriftlig og muntlig kan forårsake dårligere kommunikasjon. Telenor er ellers opptatt av at interne fagtermer og forkortelser ikke skal slå ut i et dårlig språk.

Telenor er på vei over til engelsk som skriftspråk for alle ansatte, kunne *Aftenposten* fortelle nylig (10.4.01). De fleste dokumenter og det meste av kommunikasjon på konsernnivå vil i framtiden være på engelsk.

²⁸ Telenor har mange utenlandsklingende enheter og selskaper under sine vinger, bl.a. nettportalen Oyo, det interaktive fjernsynsselskapet Zonavi, Conax, som utvikler smartkortteknologi, kabelselskapet Telenor Avidi og et mobilselskap for ungdom, Zalto.

2.5.2.6 Aker RGI Holding ASA

Aker RGI er et norsk investeringsselskap som grupperer sine investeringer i tre hovedområder: industrielle investeringer, Aker Invest og Aker Venture. De to sistnevnte områdene er nyetablert. Forretningssideen er å ”foreta kjøp, restrukturering, utvikling og salg av virksomheter”.

Nettstedene www.aker-rgi.com og www.aker.rgi.no ser ut til å inneholde samme informasjon på respektive engelsk og norsk.

Respons fra Aker RGI

Aker RGI er et investeringsselskap med ca. 25 ansatte – alle i Oslo og alle norskspråklige. Internt kommunikasjonsspråk er følgelig norsk. I presentasjoner av bedriften overfor internasjonale forbindelser benyttes engelsk.

De bedriftene Aker RGI er hel- eller deleiere av, er ulike og har derfor ulik politikk når det gjelder bruk av engelsk.

Aker Maritime ASA er offshoreleverandør og har hovedkontor i Norge. Konsernspråket er engelsk, men det brukes norsk overfor de mange norske ansatte (f.eks. Aker Stord og Aker Verdal). Per i dag er det bare norskspråklige styremedlemmer.

Aker Yards er Aker Maritimes skipsverftsgruppe. I hovedsak gjelder det små spesialverft i Norge, men også verft i Finland: Aker Finyards, og i Tyskland: MTW. Konsernspråket er engelsk for all felleskommunikasjon, men norsk blir også mye brukt.

Styremedlemmene er alle norskspråklige, men i de lokale styrene i Tyskland og Finland brukes engelsk.

Norway Seafoods er et fiskeriselskap med fangst og primærproduksjon av hvitfisk. Hovedaktiviteten er i Norge, noe er i Danmark, Russland og i Argentina. Konsernspråket er norsk, engelsk når nødvendig. Styremedlemmene er alle norskspråklige.

Dexion Group LTD en verdensomspennende produsent av lager-, arkiv- og materialhåndteringssystemer. Dexion Group LTD er etablert i 21 land med en rekke fabrikker, derav én i Norge. I januar 2001 ble hovedkontoret flyttet fra England til Norge. Engelsk er konsernspråket. Dexion Group LTD har også engelskspråklige styremedlemmer.

Atlas Stord leverer maskiner og anlegg til fôr- og matvareindustri, dessuten til miljøsektoren. Produksjonen i Norge har opphørt, nå er hovedkontoret i Danmark. Ved kontoret er de ikke sikre på hvilket konsernspråk som er offisielt, men nettsidene er på engelsk. Internt i Skandinavia bruker de imidlertid ikke engelsk, opplyses det. Styremedlemmene har nordisk bakgrunn.

Legend Properties er et eiendomsselskap i USA. Hovedkontoret er i Florida. Engelsk er språket også i styremøter.

2.5.2.7 Statoil

Statoil er Norges største markedsføringsselskap for raffinerte oljeprodukter med til sammen 1,2 millioner registrerte kunder, står det å lese på selskapets nettsted: Statoils markedsføring skjer gjennom forretningsområdet foredling og markedsføring med tilhørende resultatenheter.

Statoils nett av sørvisstasjoner drives av selskapet Statoil Detaljhandel A/S, som eies 50 % av Statoil og 50 % av ICA. Selskapet markedsfører også raffinerte produkter i Danmark og Sve- rige. Utenfor Skandinavia finnes Statoils sørvisstasjoner i Irland, Latvia, Litauen, Polen og Russland (Murmansk).

På nettstedet www.statoil.no er språket norsk, på www.statoil.com engelsk. Innholdet er for- skjellig.

Respons fra Statoil

Informasjonsdirektør John Ove Lindøe opplyser at Statoil ikke fører statistikk som belyser forholdet mellom norsk og engelsk. I alle skriftlige konsernpublikasjoner og på konsernets interne og eksterne nettsider er Statoil tospråklige. Det inkluderer årsrapport, brosjyrer, pres- semeldinger, internavis og eksterntblad. Denne situasjonen har vært stabil i flere år.

På møter er språket stort sett norsk. Det gjelder styremøtene, der saksdokumentene er på norsk. Men i konsernets ledergruppe (konsernsjef og konserndirektører) brukes nå engelsk som arbeidsspråk og i saksdokumenter fordi en av konserndirektørene er britisk og ikke be- hersker norsk. Før vedkommende ble ansatt, var arbeidsspråket norsk, og det vil det bli igjen dersom vedkommende skulle tre ut av konserngruppa. Det er med andre ord et pragmatisk og ikke noe prinsipielt syn som ligger til grunn for at det snakkes engelsk på disse møtene.

I de forskjellige forretningsområdene og i stabsfunksjoner ved hovedkontoret brukes norsk som arbeidsspråk, med et unntak for Statoils forretningsområde for internasjonal leting og produksjon. I de over 20 land der Statoil har produksjon, er arbeidsspråket landets språk, men engelsk er felles kommunikasjonsspråk på tvers i konsernet. Når det gjelder større møter og konferanser i konsernet, har Statoil også en pragmatisk holdning: Er det mange i møtene som ikke behersker norsk, gjennomføres møtene på engelsk. Alternativt brukes tolketjeneste.

Statoil har ingen skrevne bestemmelser om språkbruk. En uskreven regel er imidlertid at in- formasjon som går ut fra konsernet, skal være tospråklig. Det skyldes både at eksterne bud- skap så å si alltid har interesse utenfor Skandinavia, og at mange av de ansatte ikke forstår norsk.

Informasjonsdirektøren har inntrykk av at bruken av engelsk er økende, men han finner ikke grunn til å problemdyrke det ut fra følgende tre forhold: a) Bruken av engelsk og anglifise- ringen av ord og uttrykk preger den generelle språkutviklingen, og Statoil er ikke noe unntak, b) Statoil blir gradvis mer internasjonal i den forstand at konsernet utvider virksomheten i land utenfor egen språkkultur, og fordi konsernet nå er børsnotert; 74 % av de institusjonelle og private investorene som Statoil nå har fått et kommunikasjonsansvar overfor, holder til i ikke-skandinaviske land, c) Statoil ansetter nye medarbeidere som ikke behersker norsk, og i økende grad nye norske medarbeidere med utdanning fra utlandet.

Problemet i Statoil er ikke norsk og engelsk, men ureflektert glidning inn i et blandingspråk. Engelske ord og uttrykk tas ureflektert opp i det norske språket i en slik grad at det går ut over språklig kvalitet og stringens. Redaksjonen i Statoil er seg svært bevisst denne ureflekterte språkblanding. Den ser følgelig på seg selv som den interne språkrøkteren ved selv å gå foran med et godt eksempel når det gjelder å skrive godt norsk og godt engelsk. Statoils kommunikasjonsstrategi har i tillegg formuleringer som understreker at god språkkultur er viktig for å få oppslutning om et budskap – og dermed oppnåelse av resultater.

I Statoils internavis har de inntil nylig hatt en fast språkspalte, og konsernet vil vurdere om det skal ta den opp igjen. Nylig hadde bladet også en reportasje om språkrøkt og språkkultur. Oppsummert vil informasjonsdirektøren si at det er miljøer i bedriften som er språklig bevisste, og at bevisstheten er økende når det gjelder språket som ”arbeidsverktøy” – ikke minst for ledere som skal motivere og inspirere sine medarbeidere.

I tillegg til engelsk brukes andre språk som arbeidsspråk i enkelte land.

Informasjonsdirektøren kjenner ikke til at det har vært språklig relaterte konflikter i Statoil i seinere tid.

Innenfor mange av Statoils virksomhetsområder brukes det mye fagterminologi som i utgangspunktet er britisk eller amerikansk, fordi teknologien eller faget er utviklet innenfor den britisk-amerikanske språkkulturen. Av den grunn kan det tidvis være lite hensiktsmessig å forsøke å oversette for mye. Den viktigste oppgaven er å forhindre bruk av engelske ord og uttrykk der det finnes et brukbart norsk ordforråd, og å lage norske ord basert på fornuftige ordsammensetninger. Arbeidet som ble gjort i oljeindustriens barndom med å oversette fagterminologi til norsk (jf. pkt. 2.5.1.1), var av stor verdi, mener informasjonsdirektøren, fordi en har utviklet et norsk fagspråk i stedet for ukritisk å overta alle britisk-amerikanske uttrykk. Derfor sier og skriver de fleste i dag ’forsyningsskip’ i stedet for ’supplybåt’ og ’boredekk-arbeider’ i stedet for ’roughneck’. Så får en heller leve med at få er blitt fortrolige med ’utaskjærs’ for ’offshore’. Informasjonsdirektørens personlige oppfatning er at olje- og gassindustrien har lyktes langt bedre i å skape et norsk fagspråk enn IT-næringen.

I 1998 uttalte Statoils tidligere konsernsjef Harald Nordvik (*Dagens Næringsliv* 8.8.98):

Innen ti år er engelsk helt sikkert konsernspråket hos oss også. Det går bare i den retningen.

Vi får se hvordan det utvikler seg.

2.5.2.8 ABB AS

ABB er et internasjonalt konsern med virksomhet i mer enn 100 land. Konsernet sysselsetter ca. 160 000 personer, det norske datterselskapet ca. 10 000.

Ifølge konsernet selv er ABB et kraftsenter for teknologi, forskning og utvikling: ABB-konsernet, som inngår i den internasjonale ABB-gruppen, består av holdingselskapet ABB AS og datterselskaper. ABB har i mer enn 100 år spilt en viktig rolle i utviklingen av Norges energiresurser og industri.

Virksomheten i Norge er landsomfattende og drives gjennom enheter lokalisert på ca. 130 steder. Den internasjonale virksomheten, som er i sterk vekst, er konsentrert om utvalgte produkt- og markedssegmenter og drives gjennom egne enheter i en rekke land.

ABBs virksomhet er delt inn i fem forretningsområder: olje, gass og petrokjemi; automasjon, “Building Technologies”; kraft og finans.

Selskapet har både norske (www.abb.no) og engelske (www.abb.com) nettsider. Sidene er lenket til hverandre, og det er enkelt å velge språk. Innholdet er imidlertid ulikt (respektive utviklet for ABB AS og ”ABB group”). Språket på de norske sidene er relativt enkelt og lett-

fattelig, men ispedd en del engelske ord og uttrykk. Menyene på de norske sidene er delvis på engelsk (*shortcuts, headlines, previous page, next page*).

Respons fra ABB AS

ABB AS oppgir denne statistikken over forholdet mellom norsk og engelsk i det norske daterselskapet:

Skriftlig:	Norsk 50 %	Engelsk 50 %
Muntlig:	Norsk 80 %	Engelsk 20 %

Selskapspråket i ABB i Norge er engelsk, men det er rom for tolkninger. ABB ser en tendens til mer bruk av engelsk, men ser ingen problemer med denne utviklingen.

Det er ikke noe særlig språklig debatt i selskapet. Språk blir diskutert, men det er mer snakk om praktisk bruk enn om prinsipper.

I mange av de landene der ABB-gruppen har kontorer, brukes en blanding av lokalt språk og engelsk (gruppespråk). I Norge brukes bare norsk og engelsk.

Saksbehandleren hos ABB kjenner ikke til at spørsmål har forårsaket noen konflikter i seinere tid.

ABB i Norge har ikke gjort noe for å motvirke eller hindre innflytelse fra andre språk på norsk. Bruk av engelsk ses ikke på som noe problem.

2.5.2.9 Reitan Narvesen

Narvesen ASA og REMA 1000 International AS har nylig fusjonert med regnskapsmessig virkning fra 1. januar 2001. Det betyr at konsernet har vokst kraftig siden 2000, da listen over de ti største bedriftene ble utarbeidet. Når dette skrives, ville konsernet kommet én plass opp, på 8. plass.

Reitan Narvesen ASA er nå et av Norges største konserner innenfor dagligvare- og servicehandel.

Reitan Narvesen har 2700 utsalgssteder i sju land og 17 000 medarbeidere. Konsernet har fem divisjoner: dagligvare, sørvishandel, "non food"/faghandel, servering og engroshandel. Konsernets kjeder er Rema 1000, Rema Bensin, Narvesen, 7 Eleven, Vita, Estethique, Caroline Cafe, Cafe Opus, Narvesen Distribusjon, Narvesen Engros, Pressbyrå, Burger King, Peppes Pizza, TGI Fridays og Interpress. Aksjonærstrukturen var per juli 2001 slik: Reitan-familien 49,2 %, Narvesens nåværende aksjonærer 47,6 %, minoritetsaksjonærene i REMA 1000 3,1 %.²⁹

Reitan Narvesens nettsted (www.narvesen-reitan.no) har fram til nylig vært utelukkende på norsk. Nå er det utviklet sider på engelsk (september 2001). Det er lett å velge språk. Foreløpig ser det ut til at det er mer stoff på norsk enn på engelsk.

²⁹ 17.8.01 sendte selskapet ut en børsmelding om at Reitan-familien hadde kontroll over 66,49 % av aksjene.

Respons fra Reitan Narvesen

Norsk er offisielt språk i Reitan Narvesen, men engelsk er mye brukt (kvartalspresentasjoner, årsmelding, møtevirksomhet osv.). Det finnes ingen statistikk over fordelingen mellom norsk og engelsk.

Reitan Narvesen har ikke egne retningslinjer for språkbruk.

Det er Reitan Narvesens syn at det blir mer og mer bruk av engelsk. Spesielt etter fusjonen med Reitan, som har butikker i Sentral-Europa, har tendensen vært merkbar. Kommunikasjonen med butikkene i Latvia må for eksempel foregå på engelsk. Bedriften har dessuten blitt mer attraktive hos utenlandske investorer. Reitan Narvesen ser ingen problemer med denne utviklingen.

Reitan Narvesen er ifølge saksbehandleren språklig bevisst, men det finnes ingen språklig debatt i selskapet. Det har heller ikke vært noen konflikter den siste tiden i forbindelse med språket.

Det har ikke vært gjort noe i Reitan Narvesen for å motvirke innflytelse fra engelsk eller andre språk, da det ikke ses på som noe problem.

2.5.2.10 Wilh. Wilhelmsen ASA

Wilh. Wilhelmsen ASA (WW) ble grunnlagt i Tønsberg 1. oktober 1861 og er i dag aktivt engasjert på mange områder av internasjonal maritim virksomhet. Internasjonal linjefart har vært fundamentet for selskapet.

WW er et av Norges fremste maritime kompetansesentre. De ca. 12 200 ansatte (ifølge nettstedet) arbeider på alle kontinenter, ved over 250 kontorer i mer en 60 land. WW er i ferd med å utvikle seg fra å være en tradisjonell rederivirksomhet til å bli en global leverandør av transport- og logistikkjenester. Det å eie skip er ikke lenger sentralt i aktivitetene. Hovedutfordringen for WW framover vil bli å utvikle kompetanse for å greie omstillingen fra i hovedsak å være en leverandør av transporttjenester med skip til å kunne tilby løsninger og organisere fra produsent helt fram til kunden samme hvor han befinner seg (årsrapport 2000).

Åpningssiden (<http://www.wilh-wilhelmsen.com>) på WWs nettsted er i sin helhet på engelsk. Det finnes ingen referanse eller spesiell veiledning på norsk eller til norskspråklige. Lenkene leder videre til andre engelskspråklige sider med unntak av *Reports/press releases*, som leder til en side der hovedmenyen er på norsk, og der en også får tilgang til en del norskspråklig stoff, blant annet utvalgte rapporter og pressemeldinger.

Respons fra Wilh. Wilhelmsen ASA

Av de ca. 12 200 ansatte i WW er ca. 700 norskspråklige. Engelsk er følgelig hovedspråket som brukes i alle trykksaker, bedriftsblad, nyhetsbulletiner o.l. Engelsk brukes også i møter der det er utenlandsk representasjon; norsk brukes i møter internt i Norge der bare nordmenn deltar.

To av WWs store datterselskaper har definert engelsk som sitt hovedspråk, og all kommunikasjon der foregår på engelsk. Dette gjelder for det første Barber International, som er et selskap for "ship management" og tekniske tjenester. Det har hovedkontor i Kuala Lumpur og over 6000 seilende knyttet til sin virksomhet. Det andre selskapet er Barwil Agencies, som er

et internasjonalt skipsagenturselskap med 185 kontorer over hele verden og med ca. 2400 ansatte.

I tillegg bruker selskapet Wallenius Wilhelmsen Lines (50 % eid av WW) engelsk som arbeidsspråk. Nesten all kommunikasjon mellom kontor og skipene foregår også på engelsk.

WW ser en utvikling i retning av stadig mer engelsk: Siden næringen er internasjonal og engelskspråklig, vil bedriften måtte følge denne utviklingen. Gode engelskkunnskaper er derfor en forutsetning for jobb i bedriften, sier informasjonsdirektøren, Hans Christian Bangsmoen.

Samtidig legger WW vekt på korrekt språkbruk både på norsk og engelsk og har visse retningslinjer. Alle viktige trykksaker (bl.a. årsrapport) oversettes av en topp kvalifisert oversetter i England. Ellers har rederiet en jevnlig debatt om språkbruken i norske produksjoner.

Siden WW har nærmere 200 kontorer i mer enn 60 land og ansvar for drift av over to hundre skip med sjøfolk fra mange nasjoner, er det mye lokal kommunikasjon som foregår på "lokal" språk.

WW har, naturlig nok, ikke gjort noe spesielt for å motvirke eller hindre innflytelse fra engelsk språk.

2.5.3 Andre bedrifter

En del norske bedrifter har i den seinere tid gjort seg bemerket ved språklige utspill i mediene. Vi skal titte nærmere på noen av dem.

2.5.3.1 SALE!

For et par år siden begynte det å dukke opp reklameplakater i visse butikkjeder med budskapet "SALE!". Kjeden Lindex og Hennes & Mauritz var blant de første, seinere fulgte blant annet Dressmann og Din Sko.

Det kom flere henvendelser til Språkrådet fra folk som lurte på hva dette skulle bety, spesielt gjaldt det budskapet fra Lindex om at "SALE pågår nå", ett engelsk ord og to norske. Men dette var bare begynnelsen. Snart strømmet det på med meddelelser som "SALE sommer 2001" (Dressmann) og "SALE plenty to wear" (Hennes & Mauritz). I dag er slike oppslag så normale at ingen synes å reagere lenger, og det var kanskje også meningen.

Det er nemlig generelt kostnadsbesparende å bruke ett felles språk for internasjonale kjeder heller enn å bruke ett språk i Norge, et annet i Sverige osv. Det kan likevel ikke gjelde hybrider der engelsk og norsk språk er blandet.

I 1980-årene kjempet Språkrådet mot slagordet *Milk is a better drink* fra det rotnorske Fellesmeieriet. Det var lett for Språkrådet å argumentere med det bakvendte i at et norsk selskap henvendte seg til norske kunder på engelsk.

En slik argumentasjon er mindre holdbar i dag. Fellesmeieriet skulle selge melk til nordmenn; Lindex og de andre har flere land de skal dekke. Det er blitt vanskeligere å argumentere med logikk; en må argumentere med etikk. Siden profitt har en tendens til å stå over etikk hos internasjonale selskaper, blir det lett en kamp mot vindmøller.

Men alt er ikke svart. Også innenfor reklamebransjen er det krefter som ikke støtter anglifiseringen. I januar 2001 kunne Kulturnytt i NRK Radio melde dette:

Reklamebransjen går til kamp mot utvanning av språket. I en annonse med tittelen "Fucking bokmål", som går over to helsider i Dagbladet, oppfordres tekstforfattere til å bruke mindre engelsk og mer norsk. Kim Bjørnkvist har forfattet teksten som skal få reklame- og mediefolk til å skjerpe seg. Han mener den største synden folk i reklamebransjen gjør, er at de tror en dårlig heading, eller overskrift, blir bedre på engelsk.

– Annonsen er ikke noe forsøk på å heve oss over andre, tvert om. Vi som jobber med språk i mediene, er smertelig klar over at vi synder mot dette hver dag, sier Bjørnkvist.

Reklamebyråforeningen og Sol Olving stod bak denne annonsen, som ble trykt i flere aviser. Hvorfor reklamebransjen tok dette initiativet? Ifølge Kim Bjørnkvist fordi verken Riksmålsforbundet eller Språkrådet ved henvendelse virket særlig opptatt av problemstillingen.

Språkrådet opplyser at det ikke var interessen det skortet på i dette tilfellet, men at rådet ikke ville forbindes med det noe stygge ordet i annonsen.

2.5.3.2 SAS

SAS, stiftet i 1946, består av tre nasjonale flyselskap: SAS Danmark A/S, SAS Norge ASA og SAS Sverige AB. SAS' forretningsidé er ifølge nettsidene sammen med utvalgte flyselskap å tilby konkurransedyktig transport innenfor, mellom og til og fra de tre skandinaviske landene. Hovedkontoret ligger nord for Stockholm.

Bruk av engelsk språk på SAS' nettsted ble et politisk tema i slutten av 1999, da SAS var i ferd med å gå over fra de skandinaviske språkene til engelsk. Saken verserte i over et år på høyeste politiske nivå i Norden. Men politikerne i Skandinavia så ulikt på saken: Mens daværende samferdselsminister i Norge, Jostein Fjærvoll, stilte seg kritisk, mente hans danske kollega at engelsk var greit. Fjærvoll uttalte at det var svært uheldig at "flaggskipet i internasjonal luftfart ikke finner det nødvendig å benytte nasjonalspråket i kommunikasjonen med sine nasjonale kunder" (*Dagens Næringsliv* 8.12.2000).

Høsten 2000 tok Nordisk Råds språkgruppe spørsmålet opp på nytt og skrev et brev til de nordiske samferdselsministrene og oppfordret dem om å pålegge flyselskapet å bruke et skandinavisk språk på nettstedet i tillegg til engelsk.

Den nye norske samferdselsministeren, Terje Moe Gustavsen, delte Nordisk Råds syn og skrev i et brev til SAS:

Det er ikke alle i dette landet som behersker engelsk godt nok til å kunne ha nytte av den informasjonen som bare gis på engelsk. Det er også uheldig at det norske språk taper terreng til det engelske språk, og at store norske bedrifter og konsern ikke føler ansvar for – sammen med myndighetene – å motarbeide denne utviklingen.

Gustavsens danske kollega, Jacob Buksti, støttet imidlertid SAS' ønske om engelsk som hovedspråk, mens Sveriges næringsminister Björn Rosengren måtte tenke på saken.

SAS har forsvart seg med at luftfart er en internasjonal bransje, og at det også finnes *noe* stoff på de skandinaviske språkene på nettstedet. Dessuten inneholder sidene mye stoff som jevnlig må oppdateres. Om det skal oppdateres på tre språk, vil det legge beslag på store ressurser, både menneskelige og kostnadmessige, framhever selskapet.

I et innslag i NRK P1s aktualitetsprogram "Her og nå" møttes Språkrådets kontorsjef for bokmål, Ståle Løland, og en representant for flyselskapet. Hun hadde svært liten forståelse for Språkrådets syn og så ingen problemer med å bruke engelsk på SAS' "website", som hun kalte det gjentatte ganger.

2.5.4 Respons fra fagforeninger

De selskapene som er representert over, utgjør bare en liten del av arbeidslivet i Norge og stort sett bare én bransje, nemlig forretningslivet. For å få et mer fullstendig bilde tok jeg kontakt med et stort antall fagforeninger og arbeidstakerorganisasjoner, derav flere som organiserer andre bransjer, slik som undervisning, reiseliv, landbruk og bygg og anlegg. Svarprosenten ble i første omgang ca. 40. De som ikke lot høre fra seg i første omgang, fikk en ny henvendelse, og prosenten endte til slutt på ca. 60. De som svarte, var ikke fullt ut representative for de bransjene som fikk forespørselen. Det mangler svar blant annet fra landbruks- og fiskerierorganisasjoner, bygg og anlegg og transport. Her presenteres resymeer av de svarene som kom inn, i alfabetisk rekkefølge.

2.5.4.1 Akademikerne

Akademikerne er en ny hovedorganisasjon på arbeidstakersiden, stiftet i 1997. Medlemmene er yrkesorganisasjoner for folk med utdanning fra universitet eller vitenskapelig høyskole. Akademikerne arbeider først og fremst med inntektspolitikk og lønns- og arbeidsvilkår, utdannings- og studievilkår, fagutvikling og videre- og etterutdanning og forsknings- og næringspolitikk. Organisasjonen består av 15 foreninger med i alt ca. 118 000 medlemmer (per 1.1.01).

De fleste av Akademikernes foreninger bruker engelsk i møte med utenlandske kontakter og søsterorganisasjoner med mindre det gjelder nordiske møter, som foregår på skandinavisk. Det finnes ingen statistikk over dette, og det finnes heller ingen retningslinjer eller forordninger som regulerer forholdet mellom norsk og engelsk.

Omfanget av internasjonalt samarbeid øker, og dermed øker bruken av engelsk. Akademikerne ser ingen problemer med denne utviklingen. Det varierer i hvor stor grad omfanget av engelsk dominerer i fagterminologien, men innenfor noen områder er nok fenomenet økende, mener saksbehandleren.

Omfanget av språklig debatt og språklig bevissthet varierer fra fagområde til fagområde. Akademikerne har ikke noen oversikt over innslag av andre språk enn norsk, men anslår at innslaget av andre språk enn norsk og engelsk er lite.

Saksbehandleren kjenner ikke til at språkspørsmål har forårsaket noen konflikter den siste tiden, og han kjenner ikke til om det er gjort noe spesielt for å motvirke eller hindre innflytelsen fra engelsk. Han antyder at noen av foreningene muligens har gjort noe for å unngå at fagterminologien blir for dominert av engelsk eller andre språk.

2.5.4.2 Finansforbundet

Finansforbundet organiserer 36 000 ansatte innenfor bank, forsikring, finansiering, assurandørvirksomhet og annen virksomhet relatert til næringen. Forbundets formål er å organisere ansatte i finansnæringen, sikre medlemmene trygge ansettelsesforhold, ivareta deres interesser og representere medlemmene og fremme deres syn og interesser overfor arbeidsgivere, næringsorganisasjoner, myndigheter og samfunnet for øvrig.

Finansforbundet har ikke noe formelt standpunkt for eller imot norsk eller engelsk. Siden engelsk tar over som konsernspråk i multinasjonale konserner, må imidlertid de ansatte få god språkopplæring. Finansforbundet har per i dag ingen spesiell språkpolitikk. Det kan imidlertid være aktuelt å diskutere slike temaer når forbundet gir bedrifter råd i forbindelse med opprettelse av bedriftsoverenskomster, europeiske konsernråd osv.

Finansforbundet har ingen statistikk om forholdet mellom norsk og engelsk i sine medlemsbedrifter. Men det har blitt mer og mer fokusering på engelskopplæring i organisasjonen.

Saksbehandleren kjenner ikke til noen konflikter i tilknytning til språk eller språkvalg den siste tiden.

Den eneste språklige debatten saksbehandleren kjenner til, har å gjøre med engelsk språk og et generelt ønske om å forbedre kunnskapene i dette språket.

2.5.4.3 Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet

Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet (HRAF) er den største organisasjonen av og for ansatte i hotell-, restaurant- og keiteringbransjen i Norge.

HRAF har begrenset dokumentasjon om og oversikt over språklige forhold.

Bruk av fremmede språk er sjelden problematisk blant HRAFs medlemsbedrifter, sier saksbehandleren. Et unntak er i avtale- og kontraktssammenheng mellom arbeidsgiver og arbeidstaker, og slike vanskeligheter blir ofte ikke løst. Noen steder oversetter man imidlertid til det aktuelle språket. Det finnes trolig verken skriftlige eller muntlige avtaler som regulerer bruken av engelsk, norsk eller andre språk hos HRAFs medlemsbedrifter. Engelsk brukes knapt som konsernspråk noe sted: I Norge er det nesten ingen kjeder med tilknytning til andre språk enn de skandinaviske. Det eksisterer ifølge saksbehandleren ingen generell språklig debatt i HRAF.

2.5.4.4 KFO³⁰

KFO er en partipolitisk uavhengig arbeidstakerorganisasjon med over 54 000 medlemmer. Organisasjonen er tilsluttet Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, jf. pkt. 2.5.4.8.

KFO har ingen spesielle synspunkter på norske bedrifters bruk av fremmede språk, men prøver selv å ha en bevisst holdning i forhold til språkbruken i egne publikasjoner. Det brukes derfor tid til å finne enkle og gode norske ord til erstatning for fremmedord og engelske lånord i egne publikasjoner og på egne hjemmesider. KFO konsulterer til en viss grad Språkrådet i denne sammenheng. KFO bruker selv bare i begrenset grad engelsk i sitt arbeid, det meste av aktiviteten skjer i Norge overfor norske aktører. Internasjonal dokumentasjon som skal brukes internt, oversettes likevel i liten grad. Det blir for dyrt, dessuten skal slik dokumentasjon stort sett bare brukes internt. I internasjonal sammenheng bruker KFO engelsk, av og til med tolking til skandinavisk. Ved nordiske konferanser og i nordisk samarbeid brukes i høy grad tolking skandinavisk/finsk.

Det eksisterer til enhver tid en debatt internt om bruk av god og lettfattelig norsk i KFO. Bruk av fremmedord og engelske lånord er en del av denne debatten.

³⁰ "KFO" er forkortelse for organisasjonens tidligere navn "Kommunalansattes Fellesorganisasjon". Fra 1.1.01 regnes forkortelsen som fullt navn.

2.5.4.5 Norsk Forskerforbund

Norsk Forskerforbund har ca. 11 800 medlemmer og er landets største fag- og interesseorganisasjon for ansatte i forskning og høyere utdanning. Forbundet organiserer ansatte i vitenskapelige, administrative og bibliotekfaglige stillinger, og er tilsluttet hovedorganisasjonen Akademikerne (jf. pkt. 2.5.4.1).

Forskerforbundet har ikke noen egen politikk når det gjelder bruk av engelsk. I organisasjonsammenheng nasjonalt bruker forbundet norsk, både sentralt og lokalt. Det hender forbundet får brev fra medlemmer med utenlandsk bakgrunn som skriver på engelsk, og da prøver det å svare på det språket brevskriveren foretrekker. I medlemsbladet brukes norsk – både nynorsk og bokmål.

Når det gjelder Forskerforbundets medlemmer og deres bruk av språk i sitt daglige arbeid, er det svært mange som i internasjonal sammenheng er avhengig av å publisere på engelsk eller andre fremmedspråk. Å delta internasjonalt er en forutsetning for forskere innenfor de aller fleste fagfelt. Det betyr at også unge forskere må lære seg fremmedspråk godt nok til å framføre foredrag og skrive i internasjonale publikasjoner. Forskerforbundet har ikke oppfattet at dette oppleves som noe stort problem i dag. Det er også et økende krav til universiteter og høyskoler om å utarbeide egne studieopplegg på engelsk, uten at dette foreløpig er av stort omfang (jf. St.meld. 27 (2000–2001)).

Generelt mener Forskerforbundet at kravene om å beherske et fremmedspråk godt, og da fortrinnsvis engelsk, er økende. Dette begrunnes først og fremst i at forskning og høyere utdanning er en integrert del av en internasjonal virksomhet med utstrakt samarbeid over landegrensene. I den grad utenlandske forskere kommer hit, kan det bety at engelsk også blir brukt som dagligspråk i et miljø, men dette har trolig mindre omfang, uten at forbundet kan belegge det.

Forskerforbundet har ikke oversikt over konflikter eller debatter med utgangspunkt i språklige forhold.

2.5.4.8 Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund

Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) er en partipolitisk uavhengig hovedorganisasjon for arbeidstakere som ble etablert i 1977. YS består av 17 fagforbund med til sammen 243 000 medlemmer og er delt inn i fire seksjoner: finans, kommune, privat og stat.

Saksbehandleren i YS understreker at opplysningene han gir, er private synspunkter som ikke forplikter YS.

Først og fremst oljesektoren er en bransje med mye engelsk. Fagbladet til oljearbeiderne har også en egen side for engelskspråklige medlemmer. Her brukes engelsk på møter når det er nødvendig. Men i det store og hele snakkes og skrives det en type norsk som folk forstår.

I Oslo Sporveier har de hatt et lokalt pålegg som går ut på å snakke norsk på fellesrom. Bakgrunnen for dette er et stort innslag av arbeidstakere med fremmedspråklig bakgrunn, og at rommene brukes til hvile mellom arbeidsøktene. Men dette er et nokså eksotisk innslag i den store sammenhengen.³¹

³¹ Ifølge ansatte jeg har snakket med, overholdes ikke dette pålegget i dag.

Innføring av informasjonsteknologi på arbeidsplassen har gjort at innslaget av engelsk er økende. Men det finnes ingen språklig debatt i YS, forteller saksbehandleren. De fleste bruker språket for å kommunisere, ikke for å tilsløre, og oppfatningen er at et ujålete norsk er et verktøy med innebygd høy presisjon. YS' eget opplæringscenter (YS-U) arrangerer kurser hvor en lærer å bruke det norske språket korrekt, både muntlig og skriftlig.

I visse arbeidsmiljøer hvor det er mange innvandrere (f.eks. flykeitering) er det et ganske stort innslag av andre språk enn engelsk og norsk, men omfanget er vanskelig å si noe om. Den eneste konflikten med grunnlag i språk som saksbehandleren kjenner til, er den som har funnet sted i pauserommet i Oslo Sporveier.

Det har neppe vært gjort noe konkret for å demme opp for innflytelse fra andre språk på norsk i YS, men kurser i kommunikasjon som YS arrangerer, tar også for seg verdien av å høyne presisjonsnivået i språket og si ting på en enkel måte.

2.5.4.9 Diskusjon

Et knapt flertall av de selskaper og fagforeninger jeg kontaktet, svarte, og de var stort sett velvillige og imøtekommende. De tok seg tid til å svare på spørsmålene, om enn kort og upresist for noens vedkommende. Men jeg hadde presisert i forespørselen at det var bedre å svare kort enn ikke å svare i det hele tatt.

Av selskapene vil jeg spesielt trekke fram Statoil og Aker RGI, som har gitt gode og grundige svar.

Samtidig er det skuffende at flere, både bedrifter og fagforeninger, har latt være å svare til tross for flere purringer.

Som vi så, forteller flere selskaper og organisasjoner at de ikke har noen spesiell språkpolitikk eller noen offisiell holdning til forholdet mellom norsk og engelsk. Få av dem har særlige betenkeligheter med å slippe til mer engelsk. Gjennomgangstonen er at verden blir mer internasjonal, og man at må følge med i denne utviklingen. Det er et allment syn at andelen engelsk både internt og eksternt vil øke i framtiden.

Heller ikke de som opplyser at de *har* en språkpolitikk, ser noe særlig problematisk i at andelen av engelsk øker innad eller i samfunnet for øvrig: Selskaper som er etablert i flere land, må ha et språk som de kan bruke overfor alle medarbeidere, uavhengig av morsmål.

Generelt ser det ut til at selskapene har en pragmatisk holdning til språkvalget. Møter der bare nordmenn er representert, foregår på norsk. Bare når det er med en eller flere deltakere som ikke kan norsk, avvikles møtene på engelsk.

Det er vanskelig å argumentere mot disse tilsynelatende fornuftige argumentene. Det er rett og slett ikke mulig å bruke norsk som kommunikasjonsspråk overfor folk som ikke kan norsk.

Når engelsk brukes der norsk fungerer vel så bra, kan imidlertid språket ha negative konsekvenser.

Det er altså ikke den gjennomtenkte og nødvendige engelsken som bør bekjempes. Det er den ukritiske og ureflekterte engelsken som kan være usunn, den engelsken som sniker seg inn og fortrenger førstespråket uten at det er noen åpenbar grunn til det. Når norske kunder og ansat-

te tillaes på engelsk av norske selskaper eller øvrigheter, er det større grunn til å reagere enn når utlendinger tillaes på det samme språket.

Trond Helleland i kulturkomiteen på Stortingets sa noe nylig som ikke er særlig originalt sagt (mange har sagt det før ham), men trolig sant: ”Resultatet av at norske firmaer bruker norsk i kontakten med kundene, er en språklig forflatning.”

Respekt for andre mennesker og et minstemål av kulturell ansvarsfølelse kan være gode egenskaper å ha, og det er ikke nødvendigvis noen motsetning mellom slike egenskaper og internasjonaliseringen. En bevisst språkpolitikk der hver enkelt ansatt og hver enkelt kunde behandles med respekt, bør være et mål å trå etter.

Myndighetene har allerede arbeidet i mange år for å øke den språklige bevisstheten i arbeidslivet, men ofte vet ikke den ene hånden hva den andre gjør, og arbeidet har også av andre grunner blitt vanskeligere enn før.

Før kunne Språkrådet vise til målloven når det påtalte klanderverdige forhold i postverk, televerk og andre statlige etater. Parallelt med at etatene har blitt privatisert, har de også fjernet seg fra tidligere språklige retningslinjer, og i dag eksisterer det mye tvil om hvorvidt de er pliktet til å følge målloven.

Bedre enn at kravene kommer utenfra i form av pålegg og forordninger, måtte det være at selskapene selv uoppfordret analyserer den språklige situasjonen innad og treffer de tiltak som trengs for å sikre optimale språklige forhold både for bedriften som helhet og for hver enkelt kunde og ansatt, men kanskje bør de hjelpes et stykke på vei. Språkrådet har mange prosjekter på trappene, men er avhengig av at det bevilges nok penger til at de kan gjennomføres på en fullgod måte.

2.6 KULTURLIVET

Fra et intervju med turistføreren June Rasch Halvorsen (*Bergens Tidende* 21.7.1988):

– Mange av bygdebyane er etter kvart blitt så stygge at vi ikkje torer å vise dei for turistane. [...] Det første engelske turistar reagerer på, er dei fjollete namna på dei mange nye butikkane. Er vi komne til USA, spør dei, før dei ser det radbrekte språket – og forstår at det heile er talentause forsøk på amerikanisering. Først ler dei, men så blir dei triste over å sjå at dei er komne til eit land som dei hadde venta seg noko heilt anna av. Turistar kjem til Noreg for å oppleve det norske, og ikkje dårlege kopiar av USA. ”Kvifor driv nordmenn eit slikt hærverk med bygdene sine?” er det gjengse spørsmålet, fortel ho.

Turisme er også kultur. *Bokmålsordboka* definerer ”kultur” slik:

[...] resultatene av en periodes, et samfunns, en gruppes samlede åndelige og materielle virksomhet (på et visst trinn) [...]

Vi skal se på noen utvalgte områder fra kulturlivet: henholdsvis Den norske kirke og medier og populærkultur. Kirkestoffet dreier seg om Porvoo-avtalen. Medier og populærkultur går inn i hverandre og presenteres samlet.

NRK Radio (utvalgte emner) representerer radio og fjernsyn, og avisa *Verdens Gang* (VG) representerer avisverdenen.

Andre emner jeg gjerne skulle ha sett nærmere på, er film og teater (arbeid for norske filmtitler, støtteformer fra det offentlige og hvordan de virker på produksjonene), finkultur, sirkus

(det er mye merkelig språk å høre der), SMS- og ”chatte”-språk, generelle omgangstoner på Internett (og bl.a. nett- og e-postadresser), sport (den sterkt engelskinfluerte Basketligaen), dataspill. Tiden strakk ikke til (og bl.a. Basketligaen var umulig å få i tale).

2.6.1 Den norske kirke, Porvoo-avtalen

Den norske kirke er den norske stats offisielle kirke, regulert etter lov av 7. juni 1996 om Den norske kirke (kirkeloven). Kirken er en luthersk statskirke; på basis av folketellinger og medlemstall i andre trossamfunn regnet en at ca. 86 % av befolkningen stod i statskirken i 1999 (SSB).

1. september 1996 undertegnet de øverste lederne for ni kirker en samarbeidsavtale, Porvoo-avtalen. Avtalen omfatter de lutherske kirkene i Norden og Baltikum og de anglikanske kirkene i England, Skottland, Irland og Wales, som med dette gikk inn i kirkefelleskap. Avtalen innebærer at kirkesamfunnene godkjenner hverandres dåp og nattverd og bispeembete, og at døpte medlemmer av de enkelte kirker kan betraktes som medlemmer av andre kirker i kirkefelleskapet. Innenfor kirkefelleskapet kan biskoper, prester og diakoner gjøre tjeneste i hverandres kirker uten ny ordinasjon eller vigsling. Av de tolv kirkene som deltok i utformingen av avtalen, er det bare Den danske folkekirke og Den latviske lutherske kirke som ikke har godkjent avtalen. Fra norsk side ble Porvoo-avtalen godkjent av Kirkemøtet i 1994.

Avtalen er en samarbeidsavtale, og det overordnede målet er å fremme samarbeid mellom de aktuelle kirkene.

Men det har hevet seg enkelte kritiske røster mot avtalen. At avtalen forener kirker med i utgangspunktet temmelig ulike filosofier, syn på dåp, kvinnelige prester osv., er ett moment. Et annet moment er ikke mindre viktig: Avtalen åpner for at flere gudstjenester i Den norske kirke kan holdes på engelsk.

Flere kirkegjengere av den eldre garde misliker Porvoo-avtalen, selv om ikke alle er klar over at det er den som skaper et tiltakende språkproblem i kirken: Det skjer etter sigende stadig oftere at engelske gudstjenester kommer i stedet for norske i normal kirketid. Gjennomsnittsalderen blant kirkegjengerne er som kjent høy, og engelskkunnskapene i de øvre aldersgruppene er relativt begrensede.

Førstekonsulent for teologiske spørsmål Stephanie Dietrich i Mellomkirkelig råd er ikke enig med informantene mine. Hun mener det *ikke* er slik at det norske språket må vike for andre språk i gudstjenester: Det er bare ved spesielle anledninger og ofte i forbindelse med besøk fra utlandet at det forrettes på andre språk enn norsk, sier hun.

Det kan se ut til at de spesielle anledningene blir stadig flere.

2.6.2 Massemedier og populærkultur

Bokmålsordboka definerer ”massemedium” slik:

middel som sprer informasjon til svært mange mennesker på kort tid *viktige massemedier som presse, radio, fjernsyn og film*

Vi kan dele inn mediene blant annet i trykte medier og etermedier.

I 1998 var det 166 dagsaviser i Norge (SSB). Samlet opplag var ca. 3,9 millioner eksemplarer. Fra 1997 til 1998 økte opplaget med rundt 204 000 (ca. 5 %). 63 aviser kom ut seks ganger i

uken i 1998. Elleve aviser hadde søndagsutgaver. Søndagsavisene utgjorde rundt 24 % av det samlede opplagstallet for alle norske aviser.

I tillegg finnes det et utall tidsskrifter og andre publikasjoner.

Det finnes ikke noen større undersøkelse av mengden av engelsk i norske medier. Det foreligger imidlertid en svensk undersøkelse om svensk avisspråk som viste at det var brukt 2,5 engelske ord per 1000, det vil si 2,5 promille. En annen svensk undersøkelse gav et høyere tall: 4,23 promille i gjennomsnitt. Her fant man at avisene brukte 3,26 promille engelske ord, mens datatidsskriftene var oppe i nærmere 2 prosent (19,30 promille). Noe lignende gjelder sannsynligvis her i landet, og engelskbruken har trolig økt siden disse undersøkelsene ble gjort (oppl. fra Språkrådet).

Etermediene kan videre deles i de lisensfinansierte (bl.a. fjernsynskanalene NRK1 og NRK2 og radiokanalene P1, P2 og Petre) og de private (bl.a. fjernsynskanalene TV 2, TVNorge, TV3, radiokanaler som P4 og en rekke nærradioer). Det gjelder konsesjonsregler og andre retningslinjer for de private tilbudene.

Mye er endret siden kringkastingsmonopolet falt i 1982. Fram til da hadde Norge én fjernsynskanal og én radiokanal. Parallelt med at tilbudet av kanaler og programmer har økt, har også andelen av engelskspråklig stoff gjort det, og kvaliteten på en del norskspråklig stoff (bl.a. tekstinger) har gått ned. Samtidig har gamle NRK Fjernsynet skåret ned på andelen av utenlandske programmer som oversettes og kommenteres på norsk, og i økt grad satset på teksting. Det ekskluderer en del seere.

Det skjer stadig oftere at intervjuer på engelsk i nyhetssendinger og i andre sammenhenger ikke blir oversatt. Og reint engelsk språk er stadig oftere å høre også på radio, blant annet i NRK-kanalen Alltid nyheter.

2.6.2.1 Populærmusikk på radio og fjernsyn

Programmet Norsktoppen på NRK Radio har vært sendt ukentlig siden 20. januar 1973. Det kom til etter press fra en samlet norsk platebransje med Arne Bendiksen i spissen, som insisterte på at Norge burde få et slikt program som svenskene hadde hatt i flere år, der hovedkriteriet var at tekstene skulle være på eget språk. Reglene for Norsktoppen holdt seg så å si uendret fram til 1986, da det ble åpnet for at artistene kunne synge på andre språk enn norsk – fordi artistene på Norsktoppen ifølge NRK var i ferd med å bli et B-lag ”ettersom svært mange av våre fremste popartister sang på engelsk” (e-post fra Kristian Lindeman).

Det var stor skepsis til omleggingen, og flere artister gikk til boikott av programmet. Fire norske artister anført av Hans Rotmo kom med et opprop: ”La Norsktoppen være norsk”, der det het:

Dette er unnfalighet overfor det engelsk-språklige presset Norge er utsatt for, underkastelse for en trend. [...] Osvold [underholdningssjefen i NRK Radio] setter tingene helt på hodet og sier at artistene som synger på norsk, holder på å bli et musikalsk B-lag i forhold til de som synger på engelsk. Faktum er at det brede lag av folket har et kjært forhold til norske tekstforfattere fordi de skriver godt, provoserende og forståelig. (Referert bl.a. i *Klasskampen* 24.4.86)

Aksjonen fikk støtte fra Norges Mållag og Språkrådet, men Språkrådets møte med NRK førte ikke fram.

Kristian Lindeman opplyser at noen av dem som var med på omleggingen, angrer litt på det i dag, for det var et dårlig signal, men ”nå er det for sent å snu”.

At det er lov å synge på engelsk, betyr ikke at alle gjør det. Av totalt 205 sanger på førsteplass i perioden 1986–2000 var 158 med norsk tekst (77 %).

Totallista for 2000 viser at av 100 nye sanger som kom inn på norsktoppen, var 63 med norsk tekst (63 %).

Programmet ”Best på Norsktoppen”, som presenterer de sangene som har hatt flest førsteplasser i løpet av året, har hatt med sanger med engelsk tekst de siste fem årene (1996–2000), men aldri før.

Ut fra disse tallene ser det ut til å bli mer engelsk, men tallene bør kanskje tas med en klype salt. Det er lytterne som bestemmer plasseringene på Norsktoppen: Om de ønsket det, kunne de stemme opp norskspråklige sanger og boikotte engelske. Det er mange faktorer som er med på å bestemme plasseringen, ikke minst sangenes og tekstenes kvalitet.

Programmet Norsk på norsk kom som en reaksjon på utviklingen av Norsktoppen. Det var på nytt behov for et program som fokuserte på norske tekster. Programmet kom i gang i begynnelsen av 1980-årene og sendes fremdeles ukentlig.

Musikkvalget i magasinprogrammer i NRK P1 er gjennomregulert. Programlederne for magasinprogrammer har normalt ingen innflytelse på musikken i de programmene de leder. Musikkvalget avgjøres dels av musikkprodusentene for de respektive programmene, dels av et system med A-, B- og C-lister, som består av et utvalg av nye sanger som blir revurdert hver uke. Sangene på A-lista (10 stk.) spilles ca. åtte ganger i uka, sangene på B-lista (8 stk.) ca. fire ganger og sangene på C-lista (8 stk.) ca. to ganger.

En sang ligger i gjennomsnitt fem–åtte uker på listene, noen ganger flyttes det sanger mellom listene avhengig av om de synker eller vokser i interesse. Utvalget på listene bestemmes av et panel på seks–ni musikkprodusenter hentet fra distriktskontorer, Marienlyst og Tyholt, dessuten musikkseksjonen.

Forholdet mellom norsk og internasjonalt repertoar varierer fra uke til uke, avhengig av hva som kommer ut av plater, men norsk musikk blir positivt diskriminert. Norskandelen ligger på rundt 40 %, på linje med andelen norske utøvere i P1 generelt. Man forsøker å ha en så høy andel av norsk tekst som mulig, men siden utgangspunktet for listene er nye produksjoner, vil utvalget alltid variere en del.

Melodi Grand Prix (MGP) / EuroSong er et kjent (og beryktet) program, som ble arrangert første gang i 1956. I 1956 stod det ingenting i reglene om språk. Men tekstene skulle sendes inn i originalversjon samt i engelsk og fransk oversettelse, så det var trolig underforstått at det skulle synges på nasjonalt språk.

Den første sangen som ble framført på et ikke-nasjonalt språk, var Vest-Tysklands bidrag i 1961, der ett av refrengene ble sunget på fransk. To år seinere sang Østerrike ett vers og ett refreng på engelsk. Reaksjonene kom først etter at Ingvar Wixell (kjent operasanger med internasjonale ambisjoner) i 1965 hadde framført hele det svenske bidraget på engelsk, og i

1966 ble nasjonalt språk for første gang et krav i reglementet (oppl. fra presidenten i Den norske Grand Prix-klubben, Kato Martin Hansen).

Dette stod fram til 1973, da det igjen ble fritt språk. European Broadcasting Union (EBU) anbefalte imidlertid nasjonalt språk ”så langt dette er mulig”. Ut fra denne formuleringen kan man anta at noen land hadde argumentert med at det var vanskelig å nå opp i EuroSong på eget språk. Man kan lure på om det var ett eller flere nordiske land som stod bak, for de var de eneste som sang på noe annet enn nasjonalt språk i 1973.

I 1977 ble bare nasjonalt språk tillatt igjen, og regelen ble praktisert fram til 1999.

Reglene for nasjonale finaler er opp til de enkelte arrangørene å avgjøre. Det har vært vanlig at så å si hele Sør-Europa har sunget på sine egne språk i nasjonale finaler, mens Nord-Europa har vært mer tiltrukket av engelsk.

Ifølge prosjektsjefen for underholdningsavdelingen i NRK, Jon Ola Sand, har de fleste deltakerlandene nå det samme synet på å tillate utenlandske (dvs. engelske) tekster. Imidlertid har ikke alle deltakerlandene åpnet for engelsk språk, slik NRK gjorde i 1998, da komponister og artister ble stilt fritt. Sverige vil for eksempel tillate valgfritt språk i den nasjonale finalen først fra 2002. De to årene ordningen har vart her til lands, har alle norske bidrag i de nasjonale finalene vært framført på engelsk.

Etter den norske finalen i 2001 uttalte den norske Grand Prix-veteranen Jahn Teigen til *Aftenposten* (25.2.):

– At alle synger på engelsk, er ikke bra. Sang handler jo om følelser, noe å lengte etter, identifikasjon. Med engelske ord forsvinner disse dimensjonene.

NRK har så langt vurdert ordningen som grei: Jon Ola Sand (personlig meddelelse) sier at det nå engang er slik at det meste som produseres av populærmusikk innenfor slagersjangeren er på engelsk, og at det ville være unaturlig for NRK å pålegge komponister som vanligvis benytter engelsk tekst, ikke å gjøre det i MGP. NRK ser tvert om den nye ordningen som helt avgjørende for å få med de profesjonelle aktørene i Norge: Interessen for MGP blant disse var så godt som død for to år siden. Man pleiet en musikalsk sidesjanger der hovedtyngden av bidragene var innsendt av amatørkomponister uten tilstrekkelig støtteapparat. Dette har forandret seg totalt med den nye ordningen.

2.6.2.2 *Avisa Verdens Gang*

Avisa Verdens Gang (VG) ble etablert av motstandsbevegelsen i Norge kort tid etter frigjøringen i 1945. Siden 1981 har avisa vært Norges største og fra august 2001 Skandinavias største. Opplaget i 2000 var 376 000 på hverdager, 473 600 på lørdager og 313 250 på søndager. Antall ansatte er i dag ca. 500 personer. VG leses av 1,4 millioner mennesker over 13 år hver dag. På riksbasis er deknningen 38 %. Det er nest best i verden. VG eies av Norges største mediekonsern, Schibsted, som også eier *Aftenposten* (Norges nest største avis) og Skandinavias nest største, *Aftonbladet*, foruten en rekke andre aviser og tidsskrifter. Schibsted er også medeier i bildebyråer, fjernsynskanaler og andre mediebedrifter (oppl. fra VG).

Tekstkontrollen i VG har gjennomgående det siste ordet når det gjelder den språklige utformingen av stoffet i avisa. Materialet kontrolleres to ganger, først på skjerm, deretter på ferdig oppsatte avissider (siderevisjon).

Under skjermkontrollen brukes korrekturprogrammet TANSÅ (jf. pkt. 2.6). Programmet retter automatisk det det er programmert til å rette, og erstatter eller foreslår ny skrivemåte for former som det er bestemt at avisa ikke skal bruke.

VGs rettskrivning avviker noe fra normen blant annet i at språket er noe mer konservativt enn vanlig bokmål. *Norsk Illustrert Ordbok* (jf. pkt. 1.1.1.2) er hovedrettesnoren, men *Tanums store rettskrivningsordbok* (jf. pkt. 1.1.1.2) brukes også. Former merket med trekant i *Norsk Illustrert Ordbok* (riksmålsformer) skal i utgangspunktet ikke brukes (noen unntak). Alle eldre former er ikke markert i *Norsk Illustrert Ordbok*, dessuten autoriserer boka hybrider som ”fit for fight” og ”happy end”. Det siste er imidlertid ikke noe stort problem siden kontrollørene som regel forsøker å unngå ord og uttrykk som er for engelskpregede. Dette varierer imidlertid noe fra kontrollør til kontrollør.

Tidligere hadde VG et språkråd som møttes en gang iblant, og hvor også redaktørene deltok. Fordelen med det var blant annet at ordningen gjorde samkjøringen mellom korrekturleserne lettere.

Det eksisterer få overordnede regler for tekstkontrollen ved siden av at feil skal rettes og språket forbedres. Det finnes en prioriteringsplan for ekstra travle stunder, men den inneholder ikke noe spesifikt om engelsk.

Gjennom de siste årene har tekstkontrollørene registrert stadig mer engelskinfluert språk hos journalistene. Avisenspråket skal speile språket i samfunnet, og avisa har ikke som politikk å fornorske for fornorskingens skyld. Imidlertid rettes det stadig flere feil i engelskpregede ord og uttrykk (ortografi, kontaminasjonsfeil osv.).

Ord i likhet med ”kræsje”, ”snowboard”, ”skinhead” og ”e-mail” er det relativt allmenn enighet går ut til fordel for ”krasj”, ”snøbrett”, ”snauskalle” og ”e-post”.

Som Norges største avis spiller VG en stor rolle også språklig. Om det opptrer et spesielt ord eller uttrykk i et større oppslag, kan man være sikker på at det blir gjentatt i radio og fjernsyn og i andre aviser. Derfor er det viktig å holde litt igjen og prøve å holde seg til den noe konservative linjen som VG gjerne forfekter.

Kontrollørene tror at engelskpåvirkningen vil øke i årene framover, men de ser ikke noen fare i at norsk språk forsvinner de neste 100 årene, sier de lattermildt.

De seinere årene har avisene flommet over av engelskspråklige annonser og annonser med engelske stillingsbetegnelser osv. Disse leses ikke av tekstkontrollen, og avisene har liten innflytelse på dem.

2.6.2.3 Diskusjon

Det har økt på med engelskspråklig stoff både i etermedier og i trykte medier. I etermediene er det lite engelsk tale, men det er mye engelskspråklig musikk, framført av både utenlandske og norske artister – og fremdeles er det sterke krefter i sving for å prøve å få opp norskandelen.

Jan Lothe Eriksen i Norsk folkemusikk- og danselag mener at for en lisensfinansiert kringkaster ”er alt under 50 prosent norsk musikk arrogant” (*Dagbladet* 17.6.01). P4s musikk-sjef Even Rognlien er ikke ubetinget enig (ibid.):

Tilfanget av norsk musikk har vært for dårlig. Men de siste par årene har det vært en oppgang, både i antall utgivelser og i kvaliteten på platene som kommer ut.

Marius Lillelien, konstituert kanalsjef i NRK Petre, sier at kanalen planlegger å komme opp i en prosentandel på 25 for norsk musikk (mot 17 i 1999). Han avviser Lothe Eriksens argumenter (ibid.):

Det er helt urealistisk. Halvparten av den gode musikken som lages, er ikke norsk. Det er et krav som er i overkant nasjonalistisk.

Tall fra bransjeorganisasjonen IFPI for 1999 viser at Norge er et av landene i Europa med lavest salgsandel av nasjonal musikk (19 % i motsetning til f.eks. 98 % for Ukraina, 52 % for Frankrike og 41 % for Finland). Det sier noe om hvilken type musikk nordmenn flest er interessert i.

Lilleliens argumentasjon er verdt å legge merke til. Å velge ut musikken utelukkende ut fra det språket den framføres på, er uforsvarlig (for å si det mildt) når det går på bekostning av kvaliteten. Da får norskfokuseringen slagside, og en i utgangspunktet velment filosofi undergraves.

Det bør følgelig skilles mellom fremmedspråklige tekster framført av utenlandske artister på den ene siden og norske artister på den andre. Det bør ikke være noe i veien for – slik Språkrådet planlegger (pkt. 1.4.2.7) – å forsøke å påvirke *norske* artister til å synge mer på sitt eget språk. I den sammenheng kunne også de nasjonale reglene i EuroSong tas opp til ny vurdering.

I VGs tekstkontroll er de klar over at engelsk kan utgjøre en ”trussel”, og de har det i bakhodet under tekstbearbeidingen, selv om de ikke ser på fornorsking som et mål i seg selv.

Dette varierer imidlertid sterkt fra avis til avis. Flere aviser har de siste årene nedbemannet korrekturavdelingen, noe som merkes tydelig i spaltene. Da slipper også anglisimer lettere gjennom. Ikke minst i gamle ærverdige *Aftenposten* (grunnlagt 1860) har særskrivningsbasillen rammet hardt i det siste (jf. pkt. 1.1.7.1). Det kan se ut til at lokalaviser i distriktene er mer opptatt av å unngå anglisimer enn de større avisene.

2.7 KORTFATTET OM OFFENTLIG SEKTOR

Jeg kontaktet politikere og offentlig ansatte fra lokalnivå til EU- og EØS-nivå for å høre deres syn på innflytelse fra engelsk språk, og i hvor stor grad de selv bruker og har bruk for engelsk i sitt daglige virke.

Blant annet fikk alle medlemmer i den sittende Arbeiderparti-regjeringen en henvendelse. Responsen derfra var skuffende. Bare fire svarte.

Ut fra de andre svarene som kom, kan man konkludere slik: På lokalnivå i politikk og forvaltning dominerer norsk språk, en god del materiale lages riktignok på fremmede språk, for eksempel beregnet på innvandrere. Jo lenger opp, desto mer engelsk. På EU- og EØS-nivå dominerer engelsk. Mange dokumenter må leses på engelsk, og mye av saksbehandlingen foregår på engelsk. Ofte lages det oversettelser, men det er ofte ikke tid eller ressurser til å oversette dokumenter før de sendes ut til behandling.

Seksjonsleder Margit Glomm i Handel og Kontor var våren 2001 ikke fornøyd med LOs og departementenes innsats for å få oversatt engelske høringsdokumenter til norsk (*Aftenposten* 10.4.01):

– Vi får mange høringsdokumenter på engelsk direkte fra departementene og gjennom LO. Det gjelder ikke minst tekster som har med EU å gjøre. Dette er en uting. Det bidrar ikke til å bevare det norske språk. Og mange av disse dokumentene er juridiske dokumenter, som bør være oversatt korrekt [...] Ikke alle i vårt system kan engelsk godt nok til å takle en slik tekst. Og det kan ikke være meningen at vi og andre høringsinstanser skal lage hver sin oversettelse. Av slikt kan det lett oppstå ulike fortolkninger og dermed misforståelser [...]

Trond Helleland (H) i kulturkomiteen på Stortinget støttet Glomm (ibid.). Han hadde inntrykk av at denne praksisen er utbredt ikke minst når det gjelder EU-dokumenter. I mange tilfeller kan det skyldes tidspress, men det som storting, regjering og embetsverk har ansvar for, må være på norsk, og det må Stortinget kunne gjøre noe med, sa Helleland.

Lederen for EØS-sekretariatet i Utenriksdepartementet (UD) har benektet at engelsk er på frammarsj som daglig arbeidsspråk også i offentlig forvaltning, slik det er i det globaliserte næringslivet (*Lonytt* 9.4.2001): ”Når høringsdokumenter kommer på engelsk, er det fordi innlemmelsen i norske lover og avtaler ligger litt lenger fram i tid, og vi ennå ikke har rukket å få oversatt dokumentene før de sendes ut. Men før eller senere blir de oversatt,” sier hun (ibid.).

Det kommer stadig retningslinjer og direktiver fra EØS/EU-systemet, og det hender de kommer i konflikt med norske regler. Et nylig eksempel kan belyse det. I august 2001 fikk Språkrådet et brev fra en lege i Danmark. Han viste til informasjon fra det svenske Läkemedelsverket og stilte spørsmålet:

Kan det ha sin riktighet, at en vanlig forbruksvare, fremstilt i et land og til salg i samme land ikke får ha innholdsdeklarasjon på landets eget språk?

I informasjonen fra Läkemedelsverket snakkes det om en inspeksjon i butikker og varehus i Uppsala for å kontrollere om kravet til innholdsdeklarasjon var oppfylt. En av feiltypene verket fant, var ”att ingredienser angivits på svenska [...]”.

Språkrådet skrev brev til Statens næringsmiddeltilsyn og bad om å få klargjort det norske regelverket på dette punktet:

Vi må si vi stiller oss svært undrende til det som sies i siste ledd i paragrafene 7 og 14 i den norske forskriften. Etter vårt syn burde det være sjølsagt at norske forbrukere ved kjøp av varer i Norge får innholdsdeklarasjoner og bruksanvisninger på norsk – som er det språket nordmenn forstår best. Eventuelt kan opplysninger gis på norsk i tillegg til andre språk, slik det nå ofte er tilfellet f.eks. ved elektronikkprodukter.

Språkrådet er slett ikke sikker på at det er hos EU problemet ligger. Med bakgrunn i EUs generelle språkpolitikk og i at den nye bestemmelsen i EU-direktivet er kommet etter ”längre tids önskemål från konsumenter att kunna se vad produkterna innehåller”, har rådet vanskelig for å forstå at EU har villet forby at nasjonal merking skal kunne komme i tillegg til en felles-språklig merking.

Det var ikke kommet svar fra Næringsmiddeltilsynet per 17. september 2001.

2.8 VARIA

Her skal vi se på noen kontaktsituasjoner og enkeltskjebner som ikke er berørt ellers. Hva skjer når folk taper muligheten til å bli informert fordi informasjonen er på et språk de ikke forstår?

2.8.1 Konferansespråk i Norden

Hvert år arrangeres det en mengde nordiske møter og sammenkomster av ulike slag og på ulike nivå. Det dreier seg om større kongresser med flere hundre deltakere, og det dreier seg om mindre møter der mindre grupper eller medlemmer av organisasjoner møtes for å diskutere felles prosjekter. Det vanligste mønsteret på slike møter har vært at alle snakker dansk, norsk eller svensk, og det har stort sett – i hvert fall på overflaten – fungert tilfredsstillende.

Undersøkelser viser at nordmenn er best til å forstå nabospråkene, og at de forstår muntlig svensk bedre enn muntlig dansk. Dansker og svensker har større vansker med hverandres språk, fremfor alt svenskene med dansk språk. Norsk er også det språket som forstås best av de andre nordboerne (Nordisk Råd mfl. 1997).

Likevel opplever nordmenn stadig å bli tiltalt på engelsk i Danmark og Sverige med forklaringen: Jeg forstår ikke språket. Dansker og svensker har sjeldnere tilsvarende opplevelser i Norge.

Finner, islendere og grønlandere er av naturlige grunner de som har hatt størst vanskeligheter med å forstå andre språk i Norden. I en undersøkelse av språkforståelse på nordiske møter oppgav bare 5 % av finnene at de forstod dansk bra, mens 84 % av dem sa de forstod dansk dårlig (ibid.).

Det er flere tegn på at den nordiske språkforståelsen er truet, at vi forstår hverandres språk stadig dårligere. Det fører med seg at engelsk stadig oftere foreslås som konferansespråk:

Per Ivar Vaagland, generalsekretær i Fondet for dansk-norsk samarbeid, er en av dem som mener å ha observert en merkbar endring i de siste årene. Han har selv arbeidet med nordisk samarbeid i mange år: Først og fremst er det finnene og islendingene som foretrekker engelsk som møtespråk, konstaterer han.

Vaagland tror imidlertid at samarbeidet mellom de nordiske landene vil lide dersom engelsk tar over som kommunikasjonsspråk:

Uten det nordiske språket vil det nordiske samarbeidet stå på lik linje med andre regionale samarbeid i verden.

Direktøren for Læringscenteret, Jostein Osnes, sa nylig i et møte i Noregs Mållag (<http://klikk.ls.no>):

Mellom folk i min generasjon er det slik at vi har kunna hatt møter med folk frå alle dei nordiske landa på eit felles språk, anten det har vore "svorsk" eller "svansk" eller noko liknande. No er ikkje det lenger sjølv sagt. Engelsken har erstatta dansk som første framandspråk på Island, og svensk er ikkje lenger første framandspråk for dei finsktalande i Finland.

Bør man så gi etter og gå over til engelsk som møtespråk?

Nordisk Ministerråd mfl. (1997) mener ikke det (oversatt fra svensk og forkortet):

Bare en liten del av alle nordboere behersker engelsk så bra at de virkelig kan uttrykke seg fritt og utvunget på dette språket. Svært få uttrykker seg så bra eller så nyansert eller så spontant på engelsk som på morsmålet. Bruk av engelsk ville sette den brede og folkelige forankringen i den nordiske omgangsformen i fare. Møteinnlegg ville miste presisjon og nyanserikdom, og kommunikasjonen ville bli mer fargeløse og uengasjerte.

De kunnskaper man trenger som tilhører for å forstå et nabospråk, er langt mindre enn dem man trenger for å snakke et fremmedspråk.

De nordiske språkene passer best til å beskrive nordiske forhold. I Norden har vi mange begrep – særlig samfunnsrelaterte og kulturelle – som ikke kan oversettes direkte til engelsk. Med engelsk blir man tvunget til å bruke upresise ord og vanskelige omskrivninger for fenomener som er velkjente for alle nordboere.

Det nordiske språkfellesskapet har sterk symbolverdi for nordboerne. Det skaper nordisk identitet og en følelse av samhörighet – en samhörighet som ofte føles særlig selvsagt når nordboere møtes utenfor Norden. Man føler noe for sitt eget språk, sin kultur og sine røtter, og man vil ikke gjøre seg til en representant for den engelskspråklige kulturkretsen.

Det finnes selvfølgelig situasjoner der det av ulike grunner er en fordel å bruke engelsk, men det bør ses på som unntak fra hovedregelen. Om det skulle komme krav om stadig mer engelsk innenfor for eksempel myndighetenes og organisasjonenes nordiske samarbeid, kan det lett sparke beina under selve samarbeidet. For å øke den språklige forståelsen bør man heller bruke tolking ved behov, slik at også finner og islendinger kan bruke sitt eget morsmål (ibid.).

Språkrådet har lignende synspunkter.

Kanskje burde nordiske myndigheter (Nordisk Ministerråd, de nordiske språknemndene osv.) gjøre enda mer for å legge til rette for bedre forståelse av nabolandenes språk? Mye er gjort, det foreligger for eksempel en mengde brosjyrer, foldere, skrifter og ordbøker som er ment å fremme den nordiske språkforståelsen (kan fås bl.a. ved henvendelse til Nordisk språkråd). Problemet er at alt dette materialet stort sett er ukjent blant folk flest.

At det nordiske språkfellesskapet til tider har vært under sterkt press gjennom budsjettkutt fra Ministerrådet, bør heller ikke glemmes. Bevilgningene kunne med fordel økes.

2.8.2 Andre kontaktsituasjoner

I en artikkel fra 1993 forteller Kjell Venås (1993) om en fisker fra Vengsøy i Troms som skrev til Språkrådet om problemet med fremmedspråk i navigasjonsinstrumenter. Han kunne ikke lese engelsk, og han lurte på hvordan han skulle klare seg når den håndboka han skulle bruke, forelå bare på engelsk. Det samme gjaldt brukerrettleddningen til en liten radio han hadde kjøpt.

Dette er en historie som forteller om en enkeltskjebne, hva konsekvensene kan bli av at engelsk tar over som kommunikasjonsspråk på et område av norsk dagligliv.

I Språkrådets arkiv finnes det mange brev fra enkeltpersoner som har hatt lignende eller tilsvarende opplevelser fra andre områder. Det er mange som ikke aksepterer å bli frarøvet muligheten til å bli informert. Andre reagerer på prinsipielt grunnlag.

2.9 NORSK SPRÅK, INFORMASJONS- OG KOMMUNIKASJONSTEKNOLOGI

”Dei språk som ikkje blir digitaliserte, kjem til å døyt ut som fullverdige språk i moderne samfunn,” skriver Jon Grepstad (1999).

Gjennomgangen nedenfor er ikke på noen måte utfyllende. Den er ment å gi litt informasjon om utvalgte emner innenfor IT-området.

Flere offentlige utredninger fra begynnelsen av 1990-årene har omtalt hvilken innvirkning og hvilke endringer informasjons- og kommunikasjonsteknologien (IKT) kan føre til på ulike områder. St.meld. nr. 24 (1993–94) omtalte informasjonsteknologien i utdanningen. Denne ble fulgt opp med fireårige handlingsplaner for IT i utdanningen (KUF). I 1996 skrev et statssekretærutvalg rapporten ”Den norske IT-veien” (<http://kimen.dep.no/html/nofovalt/offpub/utrednin/it/it-veien/forord.html>, Samferdselsdepartementet 1996).

I St.meld. nr. 13 (1997–98) ”Målbruk i offentlig teneste”, som Kulturdepartementet la fram i desember 1997, ble det foreslått at det skulle opprettes et sekretariat for språkteknologi i tilknytning til Språkrådet. Utdrag:

Målet er å kunne gi både nynorsk- og bokmålsbrukarane gode reiskapar til støtte for språkbehandling og å tilby relevante informasjonstenester o på begge målformer.

I juni 2000 la Nærings- og handelsdepartementet fram handlingsplanen *eNorge 1.0*, der det som ett av tiltakene satte opp at det skulle lages en handlingsplan for norsk språk og IKT (pkt. 1.8 i planen). Planen har seinere kommet i versjonene 2.0 og 3.0. I alle utgavene understrekes det at det er avgjørende at alle får samme tilgang til den nye teknologien for ”å unngå nye sosiale skillelinjer mellom de som har og de som ikke har tilgang til teknologien” (*eNorge 2.0*, s. 6). Det understrekes også at ”Innsatsen må samordnes for å sikre de norske språkene”.

Norsk språkråds sekretariat ble utvidet med to IKT-stillinger i 2000 (ikke et eget sekretariat for språkteknologi, slik St.meld. nr. 13 foreslo), og ”Norsk språk og IKT – handlingsplan” (www.sprakrad.no/itplan02.htm) ble overlevert Kulturdepartementet i februar 2001, i revidert utgave i juni 2001. Planens hovedmål er disse:

- 1 I Norge skal IKT-produkt og -tjenester ha norskspråklig brukergrensesnitt som bygger på kunnskap om norsk tale og de to målformene
- 2 Alle med norsk som morsmål skal stilles likt i tilgang til og valg av norskspråklige IKT-produkt og -tjenester og skal gis like muligheter til å skaffe seg kompetanse i bruken av dem
- 3 Mengden norskspråklig programvare må økes, særlig programvare på nynorsk
- 4 Opplæringslovens bestemmelser om språklige parallellutgaver må oppfylles i praksis for elektroniske læremiddel
- 5 Språkteknologisk forskning og utvikling i Norge skal skje på norskspråklig grunn (bokmål, nynorsk og dialektene) og må tilføres tilstrekkelige økonomiske midler
- 6 En standardisert norsk IKT-terminologi må utvikles og stilles til rådighet
- 7 Norge skal delta aktivt i det nordiske og øvrige europeiske samarbeidet innenfor språkteknologi
- 8 Norge skal bidra til å styrke erfaringsutvekslingen mellom språkorganisasjonene i Norden og ellers i Europa om informasjons- og kommunikasjonsteknologiens innvirkning på nasjonalspråkene og om mottiltak for å holde språkene i hevd også på dette området

Planens mest prioriterte tiltak er etablering og utbygging av en språkbank og arbeid for nynorsk programvare.³²

³² Noen mener vi har hatt et indre domenetap mellom de to målformene, at nynorsk har tapt terreng til bokmål, og at dette domenetapet kanskje er alvorligere enn domenetapet til engelsk språk. Det finnes langt færre dataprogrammer og andre datatekniske løsninger i nynorskutgave enn i bokmålsutgave.

Språkteknologi omfatter dataprogram og andre hjelpemidler som behandler naturlig språk, blant annet synonymordbøker, retteprogrammer, søkesystemer, oversettelsesprogrammer, dikteringssystemer, kunstig tale og talestøtte. Fagområdet er av natur tverrfaglig og krever at mange typer fagfolk samarbeider i krysningen mellom språk og teknologi (f.eks. filologer og teknologer). Foreløpig er det få fagfolk som er gode på dette området i Norge. IKT-planen foreslår tiltak for å bøte på dette, og Norges forskningsråd setter i begynnelsen av 2002 i gang et større program innenfor språkteknologi.

Vi støter på språkteknologi i de fleste databaserte skriveprogrammer. I MS Words norske utgaver finner vi synonymordliste og retteprogrammer (det siste på både bokmål og nynorsk). Den første grammatikkontrollen på norsk ble lansert i Office XP 31. mai 2001 (bokmål)³³, men foreløpig har vi ikke programmer som kan lage sammendrag av tekst. Korrektur- og grammatikkprogrammer har fordeler, men også åpenbare mangler. De fleste har vel opplevd korrekt skrevne ord bli underkjent og foreslått erstattet med ikke-eksisterende ord og ord-sammensetninger. Det gjenstår også mye før grammatikkprogrammene er gode nok. Men det er stadig bevegelse, nyutvikling og forbedringer, og hjelpeprogrammene kommer i stadig forbedrede utgaver.

Det finske firmaet Lingsoft er Microsofts leverandør av stave- og grammatikkontrollprogrammer, og det bygger sine produkter på *Bokmåls-* og *Nynorskordboka*. Lingsoft leverer også grammatikkontrollen.

Korrekturprogrammet TANSÅ er utviklet for både bokmål og nynorsk. Det har vært i bruk noen år og brukes blant annet av dagsavisene VG (hvor det ble utviklet), *Dagsavisen*, *Bergens Tidende*, dessuten Nynorsk Pressekontor.

Ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) er det utviklet et program for automatisk grammatikk-koding av tekst, en såkalt morfosyntaktisk tagger både for bokmål og nynorsk ("NorKompLeks"). I tillegg arbeides det i samme miljø med et skrivestøtteprogram for dyslektikere (LingDys).

Det finnes en del mer eller mindre gode program for maskinstøttet oversettelse mellom språk. TRADOS er det som benyttes mest av profesjonelle oversettere. Programmet gir brukeren støtte på flere områder, og særlig viktig er muligheten for å lagre og bruke om igjen tidligere oversatt tekst og terminologi. SCARRIE-prosjektet er et avsluttet EU-finansiert forskningsprogram, der man hadde som mål å lage et korrekturlesingsprogram for norsk, dansk og svensk. Programmet *Nyno* oversetter tekster fra bokmål til nynorsk, men programmet har foreløpig ingen funksjon for gjenbruk av tidligere oversatt materiale. Generelt gjelder at all maskinoversatt tekst må kontrolleres manuelt.

Det Norske Samlaget har en elektronisk nynorskordliste med fonetisk informasjon, men den er ikke fritt tilgjengelig (www.hit.uib.no/spraaktek98/referat.html).

Dikteringssystem (tale-til-tekst og tekst-til-tale) er en nyere og svært aktuell del av språkteknologien. Det har foregått forskning på dette området siden 1950-årene, men det er først i senere tid at utviklingen har skutt fart. Nordisk Språkteknologi AS på Voss har utviklet dikterings- og talegjenkjenningsprogrammer for norsk (bare bokmål foreløpig), svensk og dansk.

³³ Noregs Mållag har bedt staten boikotte dette produktet fordi det ikke har tilsvarende for nynorsk (pressemelding 31.5.01).

Det finnes e-postlesere som kan lese opp e-posten (kunstig tale), og dikteringsprogrammer for tale til tekst, men foreløpig finnes det få norskspråklige tilbud.

Ved siden av Nordisk Språkteknologi AS er det framfor alt universitetene, SINTEF og Tele- nor FoU som driver med språkteknologi.

Av de mange søkemotorene på nettet er trolig Kvasir den som er mest brukt for å finne norsk stoff. Blant annet AltaVista og Yahoo har norske versjoner, men det ser per i dag ikke ut til at disse kan måle seg med de internasjonale versjonene når det gjelder antallet relevante treff på norske nettsider. Uansett hvilken søkemotor man bruker, kompliseres søkingen av at man må søke på begge målformer for å få et maksimalt antall relevante treff. I stoff som statsinstitusjoner legger ut på nett, er imidlertid hovedregelen at en skal kunne søke både på bokmål og nynorsk, men det finnes ikke verktøy som ivaretar denne funksjonen i noe søkesystem i dag. I forbindelse med utlysingen av midler til oppretting av en norsk kunnskapsbase var det et krav at man der skulle legge inn en søkemotor som gjør parallellsøk mulig (<http://www.kd.no/kulturnett.no>).

2.9.1 Noen synspunkter: Øker IT og språkteknologi faren for domenetap?

På en nordisk kulturkonferanse i Oslo våren 1997 pekte lederen for Norsk kulturråd, Jon Bing, på at dagens unge hadde tilgang til 60 milliarder engelskspråklige sider på Internett. Bing så for seg at de nordiske landene ville gå til grunne som selvstendige kulturmasjoner: Globaliseringen vil nemlig ikke komme til å foregå på de nordiske språkene. Internasjonaliseringen vil bety at vi kommer til å legge av oss våre egne språk – etter at de en tid har vært redusert til hverdagsspråk (<http://www.folkelig.forsamling.norden.no/lukket/sprakpol.html>).

En UNESCO-rapport ("Our Creative Diversity" 1995) forutser at 90 % av verdens 6000–7000 språk vil forsvinne i løpet av 2100-tallet. Norsk er imidlertid ikke med på UNESCOs liste, men det er samisk.

Rolf Theil Endresen (2000) er atskillig mer optimistisk enn Bing: Norsk hører til blant de under et par hundre språkene i verden som blir snakket av over 4 millioner mennesker, språket blir brukt i et av de minst flerspråklige land i verden og på praktisk talt alle områder i samfunnslivet. At norsk skulle forsvinne i overskuelig framtid, er ifølge Endresen rein fantasi.

Her må vi forstå 'norsk' som norsk bokmål. Situasjonen er langt mer utrygg for blant annet nynorsk, samisk (særlig sørsamisk og lulesamisk) og kvensk.

Det er imidlertid ikke noen lov at små språk må dø ut. Det finnes eksempler på det motsatte, selv om de er få. Crowley (1987, referert i Jon Peder Vestad: www.hivolda.no/jpv/spraakidentitet.htm) nevner blandingspråket Tok Pisin på Papua Ny-Guinea. I 1890 var det 1000 mennesker som snakket dette språket. Etter noen år var tallet økt til 15 000, og i 1930-årene hadde Tok Pisin 100 000 brukere. Ved folketellingen i 1966 var tallet over en halv million. I dag går man ut fra at dette ganske nye språket blir snakket av om lag to millioner mennesker. Men alt er ikke rosenrødt: Flere innfødte språk har måttet gi tapt overfor Tok Pisin, og trusselen mot Tok Pisin fra engelsk er i dag overhengende (ibid.).

Det er neppe slik at antallet engelskspråklige nettsider øker relativt sett. David Graddol ved The British Council (Kvistad 18.8.01) ser for seg at prosentdelen engelskspråklige nettsider vil være redusert fra ca. 45 % til under 40 allerede innen fem eller ti år, og særlig vil det vokse fram nettsider som ivaretar mindre språkområder, som det norske.

Det er grunn til optimisme: Internett bringer riktignok engelsken nærmere, men samtidig gjør Internett publisering og kommunikasjon lettere for små språk – forutsatt at språkene har tegnsett som kan brukes på nettet, og at en har med teknologisk velutviklede språksamfunn å gjøre. Her i landet har vi både tegnsettet og teknologien, og forholdene skulle ligge vel til rette for oss. Trond Trosterud har skrevet om IT og små språksamfunn i flere artikler (<http://www.hum.uit.no/a/trond/barit.html>).

Angsten for språkernes oppløsning i globaliseringens tidsalder er trolig overdrevet. Jo flere tendenser som peker mot en kulturell ensretting, desto flere motreaksjoner dukker opp for å utvikle nye samhörighetsforhold.

Til sjuende og sist er det vi selv og vår frie vilje som avgjør hvilke faktorer som skal få påvirke vår identitet og kultur, for å si det med Yngve Kvistad (ibid.).

2.7 SLUTTORD

Hvordan kan vi sammenfatte alt dette og se del 1 og del 2 i sammenheng? Jeg har ikke tenkt å gjøre de store framstøtene i den retning, men jeg skal liste opp i stikkordsform noen av de sakene vi har sett på, og gi enkelte kommentarer.

Det finnes mange lover og regler som regulerer norsk språk og andre språk i Norge. Men nordmenn er ikke spesielt sterke verken i eget språk eller i fremmedspråk.

Det har vært gjort mye for å styrke norsk språk og demme opp mot engelsk påvirkning det siste tiåret, og mange tiltak er også planlagt for den nærmeste fremtiden. De fleste initiativene har kommet fra Språkrådet. Til nå har få politiske partier engasjert seg i domenetapsdiskusjonen. Heller ikke det partiet som har sittet ved makten det meste av etterkrigstiden, har vist noen særlig interesse.

Vi har skaffet oss litt innsikt i hvor langt domenetapet er kommet på noen samfunnsområder:

I utdanning og forskning øker mengden av engelskspråklig lærestoff i takt med økt spesialisering. Engelsk lærestoff kan forberede studentene på det vokabularet de vil støte på på høyere nivå og i forskning, og det er en god ting.

Men alle skal ikke videre etter grunn- eller mellomfag, og for mange er innføringslitteratur på engelsk problematisk og hemmende.

I arbeidslivet har det i takt med internasjonaliseringen blitt større behov for å kommunisere på engelsk med kunder og samarbeidspartnere og også med ansatte som har et annet morsmål enn norsk.

Men mange norske selskaper har ikke noen spesiell gjennomtenkt språkpolitikk, og det skjer stadig oftere at de bruker engelsk i kommunikasjonen også med nordmenn uten at det er noen åpenbar grunn til det.

Også i det offentlige, i kulturlivet og i IKT-bransjen er påvirkningen fra engelsk stor. Men på de samme områdene er det også krefter som arbeider mot engelskdominans.

Noe fullstendig domenetap er det ikke snakk om. Men det er nok riktig å si at norsk er i ferd med å vike for engelsk på flere samfunnsområder, om enn i ganske begrenset grad – foreløpig. Foreløpig er det norske samfunnet først og fremst norskspråklig. Det meste av informasjonen på de fleste samfunnsområder finnes tilgjengelig i norsk versjon.

Vi befinner oss trolig helt i begynnelsen av en utvikling mot et samfunn der engelsk får en betydelig større plass. Er en slik utvikling ønskelig? Kanskje, kanskje ikke. Den språklige bevisstheten i den norske allmennheten bør uansett opp, slik at folket selv kan være med på å styre utviklingen. Likegyldighet bør motarbeides.

Når dette skrives, er Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre i regjeringsforhandlinger etter at Arbeiderpartiet led et kraftig nederlag ved valget i september 2001. Det blir spennende å se om gode forsetter i partiprogrammene vil bli omsatt i praksis.

Litteraturliste

- Almenningen, Olaf. 2000. "Sidemålet i ungdomsskolen og den vidaregåande skulen" (<http://www.nm.no/index.cfm>)
- Andreassen, Trond. 2000. *Bok-Norge. En litteratur-sosiologisk oversikt*. Oslo
- Andreassen, Trond. 2001. "Skriv! Det er krig". Intervju av Per Anders Todal. I: *Forskerforum* 1/2000
- Bokmålsordboka*. 1993. Redaksjon: Marit Ingebjørg Landrø, Boye Wangensteen. 2. utg., 2. oppl. Oslo
- Bokmålsordlista*. 1992. Redigert av Boye Wangensteen. Oslo
- Brinton, Donna M., Marguerite Snow og Majorie Bingham Wesche. 1989. *Content-Based Second Language Instruction*. New York: Newbury House
- Bull, Tove. 1999. "Litt om språkmakt og maktspråk". I: *Makt- og demokratiutredningen til debatt – fem kommentarer* (www.sv.uio.no/mutr/rapp1999/rapport1.html)
- Crowley, Terry. "Linguistic diversity in the Pacific". I: *Journal of Sociolinguistics* 3/99: s. 81–103
- Ellingsve, Eli Johanne. *Rapport nr. 1/99*. Rapportserien IGU-prosjektet 1990–1997
- Endresen, Rolf Theil. 2000. "Språkdaude". I: *Språknytt* 4/2000: Norsk språkråd
- Engelsk–norsk stor ordbok*. 1996. Redaktør: Willy A. Kirkeby: Kunnskapsforlaget
- eNorge 3.0*. Handlingsplan: Nærings- og handelsdepartementet
- Finsk–norsk norsk–finsk lommeordbok*. 1996. Redaksjon: Turid Farbrege og Aili Kämäräinen: WSOY/Kunnskapsforlaget
- Fishman, Joshua. 1965. "Who speaks what language to whom and when". I: *Linguistics* 2/1965
- Fjeld, Ruth Vatvedt. 1997. "Utviklingstendenser i norsk språkbruk 1972–1997". I: *Språknytt* 2/97: Norsk språkråd
- Flydal, Einar. 1983. *Oljespråk. Språklige lovbrudd og lovlige språkbrudd på sokkelen*. Stavanger – Oslo – Bergen – Tromsø
- Fransk blå ordbok. Fransk–norsk / norsk–fransk*. 1999. Redakson: Anne Ellingers og Tove Jacobsen: Kunnskapsforlaget
- Gabrielsen, Egil. *Slik Leser voksne i dag*. 1998. Rapport i SIALS-prosjektet: Senter for leseforskning, Stavanger
- Graedler, Anne-Line. 1997. "Engelske lånord i bølger og drypp". I: *Språknytt* 3/97: Norsk språkråd
- Grepstad, Ottar. 1998. *Nynorsk faktabok*: Nynorsk forum
- Grepstad, Jon. 1999. "Språkteknologi på norsk". I: *Mål og makt* 1/99
- Grønli, Grethe. 1990. *The influence of English on Norwegian advertising*. Hovedoppgave. Oslo
- Guldbrandsen, Tone. 1983. *Åffsjår. Norske oljearbeideres bruk av anglisimer*. Hovedoppgave. Bergen
- Haugen, Eva L. 1984. *A Bibliography of Scandinavian Dictionaries*. White Plains, New York
- Hellekjær, Glenn Ole. 1995. "Bilingval undervisning i Norge: de første forsøkene". I: *Schola* 1/95

- Hertzberg, Frøydis. 1996. "Hvilken faglig og pedagogisk betydning har lærebøker på norsk i universitets- og høyskolestudier? I: *Maal og Minne* 1/96: 95–102
- Hustad, Jon. 2001. "Når utgangspunktet er som rarest ...". Kronikk. I: *Aftenposten* 10.8.01
- Kvistad, Yngve. 2001. "Bok og bedring". I: VG 18.8.01
- Lonytt 9.4.2001: www.lonytt.org/lo/web
- Lov om barnehagen. 1995. *Rundskriv Q-0902 B, BFD*
- Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (1996)
- Nordisk Råd, Nordisk Ministerråd, Nordisk språksekretariat, Nordisk språk- og informasjonssenter. 1997. "Att forstå varandra i Norden". Brosjyre
- Nordstedts norsk-svenska ordbok*. 1992. Redaksjon: Birgitta Fowler, Kjell Ivar Vannebo og Lena Moberg: Nordstedt
- Norges største bedrifter*. 2001. Økonomisk Literatur AS.
- Norsk-dansk ordbok*. 1955/1987. Hallfrid Christiansen mfl.: Kunnskapsforlaget
- Norsk Illustrert Ordbok*. 1998. Redaktør: Tor Guttu: Kunnskapsforlaget
- Norsk-islandsk ordbok*. 1993. Redaksjon: Ivar Orkland og Frederik Raastad: NKS-Forlaget
- Norsk riksmålsordbok I–IV*. 1937–57. Redaksjon: Trygve Knudsen og Alf Sommerfelt. Oslo
- Norsk riksmålsordbok V–VI*. 1995. Redaksjon: Trygve Knudsen, Alf Sommerfelt og Harald Noreng. Oslo
- Norsk språkråd. 1995. *Norsk som framtidsspråk i arbeidsliv og næringsliv*. Skrift nr. 1. Oslo
- Norsk språkråd. 1990–2000: årsmeldingene
- Norsk språkråd. 2000b. *Ordbok for fysikk og kjemi til skolebruk*.
- Norsk språkråd. 2001. *Norsk språk og IKT – handlingsplan*
- Nynorsk ordliste*. 2000. Redaksjon: Alf Hellevik, Kåre Skadberg, Aud Søyland. 9. utg. Oslo
- Nynorskordboka*. 1998. Redaksjon: Marit Hovdenak [mfl.]. 2. utg., 3. oppl. Oslo
- Nynorskordlista*. 1996. Hovedredaktør: Marit Hovdenak. Oslo
- Ordbok for petroleumsvirksomhet norsk engelsk. Petroleumprodukt, økonomi, jus og foredling, ilandføring*: RTT og Norsk språkråd. 1980. Bergen – Oslo – Tromsø
- Ottesen, Svein Johs. 2001. "På høy tid med et språkår". I: *Aftenposten* 13.7.01
- Ot.prp. nr. 44 (1999–2000). "Om lov om endringer i lov 17. juli 1998 nr. 61 om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa m.m." (opplæringsloven)
- Ot.prp. nr. 46 (1997–98). "Opplæringsloven av 1998"
- Petroleumsordliste. Engelsk-norsk / norsk-engelsk*. 1988. Utarbeidet ved Norsk termbank, Universitetet i Bergen. Oslo
- Politikk i Norden 1/99*: Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd

- Rammeplan for barnehagen. 1995. *Rundskriv Q-0903 B, BFD*
- Riksaasen Hatlevik, Ida Katrine og Jorunn Dahl Norgård. 2001. *Myter og fakta om språk. Pensumlitteratur på grunnnivå i høyere utdanning*. Rapport 5/2001: NIFU
- Raaheim, Kjell, Knut Hagtvedt og Reidun Huus. 1990. *Studenters ferdigheter i norsk. En vurdering av eksamensbesvarelser fra 1966, 1977 og 1988*. Rapport. Bergen
- Skadberg, Kåre. 1987. "Lærebøkene – ein føresetnad for eit høgt utdanningsnivå." I: Grønvik, Oddrun, Einar Lundeby og Leif Mæhle (red.). *Fornyng og tradisjon. Språkvern og språkrøkt 1972–1988*: 128–150
- Skodvin, Ole-Jacob og Lars Nerdrum. 2000. *Mangfold, spesialisering og differensiering i høyere utdanning: internasjonale erfaringer: en litteraturstudie*. Rapport 1/2000: NIFU
- Stor norsk–samisk ordbok*. 2000. Redaksjon: B. Kåven, J. Jernsletten, I. Nordal, J.H. Eira, A. Solbakk
- St.meld. nr. 13 (1997–98) "Målbruk i offentlig teneste"
- St.meld. nr. 23 (1997–98). "Om opplæring for barn, unge og voksne med særskilte behov"
- Tislevoll, Jan R. 1998. *Studentnorsk. En språklig undersøkelse av eksamensoppgaver i norsk og sosiologi*. Hovedfagsavhandling. Oslo
- Torp, Arne og Lars S. Vikør. 1993. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. Oslo
- Tysk blå ordbok. Tysk–norsk / norsk–tysk*. Redaktør: Gerd Paulsen: Kunnskapsforlaget
- Venås, Kjell. "Domenetap for norsk?" I: *Språk i Norden* 1993
- Vestad, Jon Peder. 2000. "Språk og identitet i kringkasting og på nettet". Utvidet utgave av innlegg på seminaret *Digital kringkasting* (Høgskulen i Volda) (www.hivolda.no/jpv/spraakidentitet.htm)
- Viberg, Åke. 1987. *Vägen till ett nytt språk*. Stockholm
- Viberg, Åke. 1997. *Uppdrag rörande utbildning och undervisning på främmande språk*: Skolverket
- Vinje, Finn-Erik. 1978. *Et språk i utvikling. Noen hovedlinjer i norsk språkhistorie fra reformasjonen til våre dager*. Oslo
- Vinje, Finn-Erik. 1995. *Med alle skalker lukket. Aftenpostens og Dagbladets språkbruk i kritisk belysning*. Institutt for journalistikk: Fredrikstad
- Aarre, T. 1987. *Minoritetsbarn i en barnehage og en førskolegruppe i Norge. Studier fra migrasjonsprosjektet*, skriftserie nr. 39. Universitetet i Bergen: Sosialantropologisk institutt
- Noen andre kilder**
Aftenposten 21.1.96, 25.2.01, 27.4.01, 15.8.01, 25.9.01
Bergens Tidende 30.9.94
Dagens Næringsliv 8.8.98
Dagsavisen 20.7.01
Klassekampen 25.4.86
Microsoft Encarta World Atlas 1999
Ruijan Kaiku 9/2000
UiB-Magasinet 2/2000
 Opplysninger fra fagforeninger, bedrifter, politikere osv.
 Internett generelt
 Samtaler
 Stortingsprogrammer fra politiske partier
 Språkrådets arkiv